

T.C

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURMAKLA
İTHAM EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER**

Hazırlayan

Cuma TURĞUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

Bingöl-2021

T.C
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURMAKLA
İTHAM EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER

Hazırlayan
Cuma TURĞUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

Bingöl-2021

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	7
TEZ KABUL VE ONAY	8
ÖNSÖZ	9
ÖZET	11
ABSTRACT.....	13
KISALTMALAR	14
1. GİRİŞ.....	15
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI	15
1.2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM MEVZÛ HADİS VE TASAVVUF

1.1. Mevzû Hadis	18
1.1.1. Tanımı ve Ortaya Çıkışı.....	18
1.1.2. Ortaya Çıkış Sebepleri	24
1.1.3. Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları	26
1.2. Tasavvuf.....	26
1.2.1. Tasavvuf ve Sûfî Kelimelerinin Kökeni	27
1.2.2. Tanımı	28
1.2.3. Tarihsel Gelişimi ve Kurumsallaşması	29
1.2.4. Hadis İlminde Zâhid ve Sûfîler.....	32
1.2.5. Ehl-i Tasavvuf ve Mevzû Hadis	36
1.3. Cerh ve Ta'dil İlmi.....	37
1.3.1. Tanımı ve Oluşum Serüveni	38
1.3.2. Cerh ve Ta'dil Âlimleri.....	41
1.3.3. Cerh ve Ta'dil Âlimlerinde Bulunması Gereken Şartlar	45
1.3.4. Cerh ve Ta'dil Ulemasının Mücadelesi	45
1.3.5. Cerh ve Ta'dil Ulemasının Aldığı Önlemler	46
1.3.6. Cerh ve Ta'dil Ulemasının Uyguladığı Çözüm Yöntemleri	47
1.3.7. Râvînin Cerh Edilme Sebepleri	47

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURDUKLARI İFADE EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER

2.1. Sûfî Olarak Adlandırılan Râvîler	49
2.1.1. Abdulvahid b. Zeyd (150/ 767).....	50
2.1.2. Abdurrahman b. Affân (ö. ?).....	55
2.1.3. Abdurrahman b. Davud (610/1213).....	57
2.1.4. Ahmed b. Âtâ' el-Huceymî (200/815).....	59
2.1.5. Ahmed b. Hüseyin eş-Şâfî (ö. ?).....	60
2.1.6. Ahmed b. Muhammed b. Nâfî' (ö. ?).....	61
2.1.7. Ali b. Abdillâh b. Cehdem (414/1023)	62
2.1.8. Allân b. Zeyd (ö. ?)	64
2.1.9. Cafer b. Muhammed b. Hibetullah (637/1239).....	65
2.1.10. Muhammed b. Abdillâh er-Râzî es-Sûfî (376/986)	65
2.1.11. Muhammed b. Hüseyin b. Ca'fer es-Sûfî (?).....	68
2.1.12. Muhammed İbnü'l-Huseyn en-Nîşâburî (412/1021)	69
2.1.13. Ömer b. Vâsıl (ö. ?).....	73
2.1.14. Selem b. Meymûn el-Havvâs (213.../828...)	75
2.1.15. Selem b. Sâlim (196/811)	77
2.1.16. Sevbân b. İbrâhîm el-Mısrî (245/859)	80
2.1.17. Meçhûl Sûfî Râvîler	83
2.2. Zâhid Olarak İsimlendirilen Râvîler	84
2.2.1. Abbad b. Kesîr er-Remlî (170/786)	84
2.2.2. Abbad b. Kesîr es-Sekafî (140/757).....	86
2.2.3. Abdullâh b. Eyyub el-Mûsulî (225/839).....	89
2.2.4. Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Fettuh et-Tûsî (520/1126).....	91
2.2.5. Bekr b. Huneys el-Kûfî (ö. ?).....	92
2.2.6. Ebû Abbâd ez-Zâhid (ö. ?).....	95
2.2.7. Gulam-ı Halil (275/888)	96
2.2.8. Hemmâm b. Müslim (ö. ?).....	99
2.2.9. Hüseyin b. Kasım ez-Zâhid (240.../854...).....	100
2.2.10. İbrâhîm b. Muhammed el-Havvâs (285/898).....	102
2.2.11. Kâdih b. Rahme ez-Zâhid (ö. ?).....	103

2.2.12. Mansûr b. Hâkem (ö. ?)	105
2.2.13. Muallâ b. Hilal el-Kûfî (ö. ?)	106
2.2.14. Muhammed b. Abdillâh es-Semerkindî	108
2.2.15. Muhammed b. İbrâhîm el-Alâ eş-Şâmî (250/864).....	109
2.2.16. Ömer b. Rebî' (340/951).....	112
2.2.17. Sâbit b. Mûsâ (229/843).....	113
2.2.18. Selem b. Abdillâh (ö. ?)	115
2.2.19. Zekerîyya b. Yahyâ (254/868)	116
2.2.20. Meçhul Zâhid Râvîler	118
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	123
ÖZ GEÇMİŞ	131

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURMAKLA İTHAM EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER** isimli çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2021

İmza

Cuma TURĞUT

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Cuma TURĞUT tarafından hazırlanan MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURMAKLA İTHAM EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER başlıklı bu çalışma, .../....../2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından [*Anabilim Dalının Adı*] Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tazi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : ..... İmza: .....

Danışman : ..... İmza: .....

Üye : ..... İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ....../....../202.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in söz, fiil, takrir, ahlaki ve yaratılışsal özelliklerinin bilgi kaynakları olan hadisler, İlahi kelim Kur'an'dan sonra dinin ikinci aslî kaynağı olduklarından her dönemde yegâne ihtimama mazhar olmuşlardır. Allah Resûlü'nden gelen hadisler okunup ezberlenmenin yanında muazzam bir titizlikle korunmuş, bu mirasa halel getirecek her şey ile ciddi mücadele edilmiştir.

Hz. Osman'ın şehadeti ile İslam toplum içerisinde vukû bulan fikri ve siyasi ayrılıklar, her alana sirayet ettiği gibi uydurma haberlerin ortaya çıkıp yaygınlık kazanmasına da zemin hazırlamıştır. Resulullah'ın (s.a.v) emaneti olan sünnetine zarar verebilecek uydurma rivâyetler, büyük bir hassasiyet ile tesbit edilmiş ve bu bağlamda yoğun önlemler alınmıştır. Özellikle münekkid muhaddislerin, sahihi sakimden ayırma temelli eserler kaleme aldıkları malumdur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerini korumaya yönelik tasnif edilen bu eserler mevzûat edebiyatının omurgasını oluşturmuşlardır. Mevzûat edebiyatı eserleri, râvî ve rivâyet eksenli olmak üzere iki başlık altında telif edilmişlerdir. Rivâyetler gibi râvîler de incelenmiş, kimi râvîlerin kimlikleri detaylı bir şekilde tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Özellikle ehl-i tasavvufun, abid ve zâhidlerin hadis uydurma işine yoğun müdahil oldukları yönünde önemli bazı iddialar mevcuttur. Bu çalışma, mevzûat edebiyatı içerisinde hadis uydurmakla itham edilen sûfî ve zâhid kimlikli râvîleri tesbit ederek ilgili râvîlerin uydurma hareketindeki etkinliklerinin derecelerini temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın; konusu, metodu ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde hazırlayıcı olması bağlamında mevzû hadis, mevzû hadisin yapısı, tarihi gelişimi, tasavvuf kelimesinin kökeni ve tarihi serüveni genel bir şekilde ele alındıktan sonra cerh-ta'dil ilmi hakkında kısa bilgiler işlenmiştir. İkinci bölümde ise mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilen sûfî ve zâhid râvîler incelenmiştir. Râvîler; hayatları, hocaları, öğrencileri ve kendilerine dair cerh-ta'dil ulemasının yorumları ele alınmış, râvînin mevzûat edebiyatına ve ricâl eserlerine konu olmuş rivâyetleri aktarılmıştır. Sûfî ve zâhid râvîlerin uydurma hareketindeki etkinliklerinin tesbitine gayret gösterilmiştir.

Çalışmamızın mevzûat edebiyatına katkı sunacağını, sûfî ve zâhid râvîlerin uydurma hareketindeki etkinliğine açıklık getireceğini ve konuya dair kimi değerlendirmeler için de ufuk açacağını ümit ediyoruz.

Konunun seçiminden bitimine kadar yardımını esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA'ya ve çalışmam esnasında birikiminden faydalandığım Doç. Dr. Thamer HATAMLEH'e içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi okuyarak dil konusunda düzeltmelerle katkı sunan değerli Türkçe öğretmeni İrfan Turğut abime teşekkürü borç bilirim.

..../..../2021

Cuma TURĞUT

ÖZET

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Mevzûat Edebiyatında Hadis Uydurmakla İtham Edilen Sûfî ve Zâhid Râvîler
Tezin Yazarı : Cuma TURĞUT
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı :

Üçüncü halife Hz. Osman'ın şehadetinden sonra meydana gelen olaylar neticesinde İslam âleminde; çözümü zor bir takım fikir ayrılıklar zuhur etmiştir. Bu ayrılmalar bir takım siyasi ve itikâdî fırkaların da oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan her siyasi fırka ve oluşum, kendisinin İslamî olduğunu temellendirebilmek için Kur'ân-ı Kerim ve hadislerden dayanak arayışında olmuşlardır. İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sahih sünnetten dayanak bulamayan veya zorlanan kimi grupların Hz. Peygamber'in otoritesinden faydalanmak için hadis uydurma yoluna tenezzül ettikleri malumdur. Özellikle Şîâ ve tasavvuf erbabının hadis uydurma işine yoğun müdahil oldukları yönünde önemli bazı tesbitler dikkatleri çekmektedir.

Araştırmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; mevzû hadisin ortaya çıkışı, sebepleri, tanıma yolları, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin kökeni, tanımları, tasavvuf ilminin tarihsel gelişimi, kurumsallaşması, hadis ilminde zâhid ve sufiler, mevzû hadis ve sûfîler gibi konular işlenmiştir.

İkinci bölümde, mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilen sûfî-zâhid râvîler incelenmiştir. Tesbit edilen râvîler sûfî râvîler ve zâhid râvîler olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Söz konusu râvîler incelenirken alfabetik bir sıralama takip edilmiş, râvîlerin hayatları, hocaları, öğrencileri, haklarındaki cerh-ta'dil yorumları işlenip mevzûat edebiyatına konu olmuş rivâyetleri de aktarılmıştır. Aktarılan rivâyetlerin işlenen râvî ile alakasına ayrıca değinilip rivâyetin sıhhati de değerlendirilmiştir. Râvîlerin rivâyetleri sonrasında râvîler hakkında özet niteliğinde bilgi verilmeye de gayret gösterilmiştir. Mevzûat edebiyatında zikredilmiş olup meçhul olan sûfî-zâhid râvîler ise sûfî olması veya

zâhid olması bakımından farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Sonuç kısmında sûfî râvîlerin uydurma hareketindeki etkinlikleri beyan edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mevzûat edebiyatı, Sûfî, Zâhid, Râvî.

ABSTRACT

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.mlf.	: Aynı müellif
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, İbn
Çev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dnt	: Dipnot
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
v.	: Vefatı, Vefat tarihi
r.a./r.anha	: Radiyallahu anhu/Radiyallahu anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
sy.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
trc.	: Tercüme eden
thk	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
r.a.	: Radiyallahu anh

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Hız. Peygamber'in vefatından sonra kimi kesim veya şahıslar, farklı saikalarla yalan haberler uydurarak Resûl-i Ekrem'in pâk sünnetine zarar vermek istemişlerdir. Özellikle hadis âlimleri, sahabe titizliğinde Hız. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini muhafaza edip sağlıklı bir şekilde sonraki nesillere aktarma gayretinde olmuşlardır. Uydurma hareketi karşısında önlemler geliştirmiş ve bu bağlamda kaynak niteliğinde eserler kaleme alınmıştır. Bu gayretler, inananları sahih ve sakim noktasında uyarma işlevi üstlenen mevzû hadis literatürünü teşkil etmiştir.

Mevzûat edebiyatı içerisinde, uydurma hareketinin ne zaman başladığı tartışıldığı gibi uydurma hareketinde hangi kesimlerin ne derece etkili olduğu da merak konusu olmuştur. Bu çalışmamızla, uydurma hareketine katılmış olan sûfî ve zâhid kesimin bu hareketteki yoğunluklarını tesbit etmeyi amaçladık. Mevzûat edebiyatı ekseninde farklı çalışmalar yapılagelmiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla "sûfî ve zâhid râvîler" özelinde müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Gerek usul kitaplarında gerekse uydurma habere dair yapılmış farklı çalışmalarda yer yer hadis uyduran sûfî veya zâhid râvî örneklerine rastlanılmaktadır.

Mevzûat edebiyatı içerisinde, uydurma hareketinde hangi grupların daha etkin olduğu tesbitiyle birçok problemin çözüleceği kanaatindeyiz. Özellikle Yahyâ el-Kattan'ın ifade ettiği; "Uydurma rivâyet konusunda salihlerden, hayra çağıranlardan (sûfî) daha fazlasına rastlamadım"¹ sözünün rasyonel bir değerinin olup olmadığı tesbit edilmiş olacaktır.

İki ana bölümden oluşan bu çalışmada, hadis uydurmakla itham edilen sûfî ve zâhid olduğu tesbit edilmiş râvîler, müstakil olarak incelenmiş ve uydurma hareketindeki rasyonel değerlerinin ne olduğu tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Bir râvînin itham edilmesinin en bariz kaynağı rivâyetleridir. Bu sebeple hadis uydurduğu tespit edilen râvîlerin mevzûat edebiyatına konu olup itham edilmesine sebep olmuş rivâyetlerine de ayrıca yer verilmiştir. Mevzûat edebiyatının yanında

---

¹ Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celaleddin, *Tedribu'r-Râvî*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Lübnan 2014, s.144.

ricâl ve tabakat eserlerinde râvîler incelenirken kendilerinin rivâyetleri olarak zikredilen haberler ise faklı bir başlık altında aktarılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Öncelikli metodumuz, mevzûat edebiyatında hadis uydurma ile itham edilmiş sûfî râvîleri tesbit etmek olmuştur. Râvîleri tesbit etme konusunda; sûfî râvîlere ulaşmamızı kolaylaştıracak kavramlar üzerinden yola çıkılmış, daha sonra ulaşabildiğimiz mevzûat edebiyatı eserleri, bu kavramlar üzerinden taranmıştır. Taramanın sağlıklı olması amacıyla son olarak İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûat* adlı eseri esas alınarak hadis uydurma ile itham edilmiş râvîlere ulaşıp kalan sûfî ve zâhid râvî olup olmadığı tesbit edilmeye çalışılmıştır. İlgili râvîler ayrıca ricâl ve tabakat eserlerinden araştırılmış, râvî bütüncül bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırma kaynakları; mevzûat edebiyatı eserleri genelinin yanında özellikle Makdîsî'nin *Fevâidu'l-Mevzûa'sı*, İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûat'ı*, İbn Kayyım'ın *Menarü'l-Münîf'i*, Suyûtî'nin *el-Leâliü'l-Masnûa'sı*, İbn Arrak'ın *Tenzîhu's-Şerîa'sı*, Ali el-Kârî'nin *el-Masnû'u*, Şevkânî'nin *el-Fevâidu'l-Mecmûa'sı*, Fettenî'nin *Tezkiretu'l-Mevzûat'ı* ve Elbânî'nin *Silsiletü'l-Ahadîsi'd-Daife'si* gibi temel mevzûat eserlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca müstehir edebiyatından; Aclûnî'nin *Keşfu'l-Hafâ'sı*, Sehâvî'nin *Mekasidu'l-Hasene'si* rivâyetler noktasında temel başvuru kaynaklarımızı olmuştur.

Uydurma rivâyetleri toplama merkezli eserlerin yanında hadis uydurma ile itham edilen râvîleri bir araya toplayıp tanıtmayı gaye edinmiş eserlerden; Sıbtu'l-Acmî'nin *Keşfu'l-Hasîs'i*, İbn Şahin'in *Tarihu Esmâi Duafâ ve'l-Metrûkin'i*, Nesâî'nin *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin'i*, İbnü'l-Cevzî'nin *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin'i*, Ebû Nuaym'ın *ed-Duafâ'sı*, İbn Adî'nin *el-Kamil fi Duafâ'r-Ricâl'i*, Ukaylî'nin *ed-Duafau'l-Kebir'i*, Buhârî'nin *Kitabu't-Duafâ'sı*, İbn Hibbân'ın *el-Mecruhîn'i* râvîleri incelemede faydalandığımız eserlerdendir. Râvîlerin hayat hikâyeleri noktasında faydalandığımız temel eserler ise; Bağdadî'nin *Târihu Bağdad'ı*, İbn Asâkir'in *Tarihu Dimeşk'ı*, Sülemî'nin *Tabakatu's-Sûfiyye'si*, Ebû Nuaym'ın *Hilyetul Evliya'sı*, Zehebî'nin *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ'sı*, *Mîzanu'l-İ'tidal'i* ve *Tarihu'l-İslam'ı*, Mizzî'nin *Tehzibu'l-Kemal'i*, Moğoltây'ın *İkmalu Tehzibi'l-Kemal'i* ve İbn Hacer'in *Lisanu'l Mizân'ı* gibi eserler olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVZÛ HADİS VE TASAVVUF

Ana konumuzla yakın irtibatı dolayısıyla; mevzû hadisi, yapısını ve genel özelliklerini bilmek önem arz etmektedir. Bölüme; mevzû hadisi, mevzû hadisin ortaya çıkışını, hadis uydurma sebepleri ve uydurma hadisleri tanıma yolları ile başlamanız yerinde olacaktır.

1.1. Mevzû Hadis

Kur'an'dan sonra İslam'ın ikinci kaynağı olan Hadis; Hz. Peygamber'in (s.a.v) söz, fiil, takrîr (onay), ahlâkî ve fizikî vasıf olarak Hz. Peygamber'e izafe edilen rivâyetlere verilen isimdir.² Peygamber'e atfedilen bu rivâyetler her zaman için sahih ve sağlam haberler olmamış bir takım sebeplerden ötürü kimi zaman 'mevzû' haberler de Hz. Peygamber'e (s.a.v) izafe edilmiştir. Araştırmamamıza geçmeden önce 'uydurma' rivâyet olarak adlandırılan 'mevzû' hadisin tanımı, ortaya çıkışı, uydurulma sebepleri ve mevzû hadisleri tanıma yollarını ele alarak konuya giriş yapmamız hazırlayıcı bilgi olması dolayısıyla uygun olacaktır.

1.1.1. Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Lügat bakımından; 'mevzû' 'الموضوع' kelimesi 'وضع' mazi fiilinin (yüksekliğin zıddı, bir şeyi gizlemek, açığa vurmamak)³ ismi mef'ulü olarak (kıymetten düşme)⁴ anlamına gelmektedir. 'وضع فلان على فلان كذا' 'falanca kişi başkasının üzerine şunu koydu' denildiği zaman 'الصقه به' 'ona isnâd etti' anlamına geldiği söylenmiştir.⁵

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV yayımları, İstanbul 2018, s.15.

³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sâdr, Beyrut 1993, c.8, s.396.

⁴ Fîruzâbadî, Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Ya'kub, *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2005, s.771.

⁵ İbn Arrak, Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue ani'l-Ahadisi'l-Meşnuetu'l-Mevdua* (thk.: Abdulvahhap Abdullatif, Abdullah Muhammed Sıddık el-Gumarî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1978, c.1, s.5.

Istılâh olarak ise; “râvînin yalan bir söz uydurup Hz. Peygamber’e (s.a.v) isnâd etmesine denir.”⁶ Nitekim böyle olması dolayısıyla İbn Arrak (963/1556), mevzû kelimesinin kullanımı bakımından lügat ve ıstılâh anlamı arasında önemli bir uyuşma, anlam birliği olduğunu söylemiştir.⁷

Uydurma rivâyetler için kullanılan ‘mevzû’ ile eş anlamlı kelimeler olarak; ‘المختلق’ ‘muhtelak’ ‘îcâd edilmiş’⁸, ‘المصنوع’ ‘masnû’ ‘uydurulmuş’⁹, ‘مكذوب’ ‘mekzûb’ ‘yalan’¹⁰, ‘باطل’ ‘bâtıl’¹¹, ‘لا اصل له’ ‘lâ asle lehu’ ‘aslı yoktur’¹², ‘مفتري’ ‘müfterâ’ ‘iftira’¹³ ifadeleri zikredilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v), ashabını her daim dürüst olmaya davet etmiş ve asla kendisi hakkında yalan beyanda bulunulmamaları gerektiği uyarısında bulunmuştur. Sürekli; “Adıma bilerek yalan uyduran cehennemdeki yerine hazırlansın”¹⁴ anlamındaki sözünü yinelemiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) yaşadığı döneme bakıldığı zaman, sünnetine uydurma haberlerin eklenilmesinden korunmuş olduğu görülecektir.¹⁵ Sahabenin Hz. Peygamber’den (s.a.v) işitmiş oldukları uyarılar sebebiyledir ki; sosyal hayatta yalan konuşmaktan kaçındıkları gibi Hz. Peygamber’e (s.a.v) de yalan isnâd etmekten kaçınmışlardır. Bu sebeptendir ki sahabeden hiçbiri hadis uydurmakla itham edilmemiştir.¹⁶ İbn Teymiyye bu durumu şöyle ifade etmiştir; “Sahâbe, insanlardan dinini en iyi bilen ve en çok itaatkâr olması dolayısıyla kendilerinden sonraki nesillerde çıkan bid’atler onlarda zuhur etmedi ve onlardan günah işleyenler olmalarına rağmen hiçbirinden Hz. Peygamber’e (s.a.v) bilerek yalan haber isnâd edildiği görülmemiştir. Çünkü Allah, onları peygamberine yalan haber isnâd etmekten korumuştur.”¹⁷

⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Nüzhetu'n-Nazar fi Tavdihi Nuhbeti'l-Fiker* (thk.: Nureddin Itr), Matabatu's-Sabah, Dimeşk 2000, s.88.

⁷ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeria*, c.1, s.5.

⁸ Kandemir, Yaşar, *Mevzû Hadisler*, İFAV yayınları, İstanbul 2019, s.14.

⁹ A.y.

¹⁰ Thamer Hatamleh - Veysel Özdemir, *Uygulamalı Hadis Usûlü*, Hikmetevi yayınevi, İstanbul 2019, s.213.

¹¹ A.y.

¹² A.y.

¹³ A.y.

¹⁴ Müslim, Mukaddime, 3.

¹⁵ Abdulfettah Ebû Gudde, *Lemahat min Tarihi's-Sünneti ve Ulumiha*, Mektebetu'l-Matbuatu'l-İslamiyye, Beyrut 1984, s.22.

¹⁶ Fellâte, Ömer b. Hasen Osman, *el-Vadu fi'l-Hadîs*, Daru'l-Minhac, Beyrut 2016, c.1, s.263.

¹⁷ İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *er-Reddu ala'l-Ahnaî* (thk.: Danî b. Munîr), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2002, s.117.

Sahâbe, İslam'ın hadis rivâyetinde temkinli bir tutum sergilemiş, kimi zaman hadis rivâyet etmekten dahi kaçınmışlardır. Zübeyr b. Avvam'ın “Adıma yalan rivâyette bulunan cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisinden ötürü hadis rivâyetinden kaçınması,¹⁸ rivâyet edilen hadis için sahabe dahi olsa şahit istenilmesi¹⁹ ve rivâyetin kabulü için râvîden yemin istenmesi²⁰ gibi uygulamalar bu temkinli durumun kanıtlarındandır.

Sahâbe döneminde hadis rivayeti bu şekilde titizlikle devam etmiş ancak bir sonraki nesil olan tabiin döneminde Müslümanlar arasında fikri ayrılıklar derinleşmiş ve farklı itikat veya görüşlere sahip gruplar türemiştir. Aralarındaki rekabet ve ihtilaf dolayısıyla gruplar haklılıklarını ispatlama gayretine düşmüşlerdir. Kendi fikirlerini daha İslamî gösterebilmek adına, dinî kaynaklardan dayanak edinmeye çalışmışlardır. Arayışlarını Kur'an'dan bulamayanlar sünnete yönelmiştir. Sünnetin ‘sahih’ ve ‘sabit’ olanından da umduklarını bulamayanlar maalesef hadis uydurmaya başlamışlardır.

Hadis uydurma hareketinin ortaya çıkış serüveni hakkında farklı görüşler serdedilmiştir. Çoğunluğun görüşü, bu hareketin ‘fitne’ diye adlandırılan Hz. Osman'ın (r.a) şehit edildiği dönemde başladığıdır.²¹ Nitekim bu dönem için İbn Sîrîn (110/729); “fitne olayından önce hadis rivâyet edildiği zaman isnâd sorulmazdı, fitneden sonra ise ‘bize (rivâyetinizin) adamlarını söyleyin’ denilmeye başlandı. Aldıkları râvî ehl-i sünnet ise rivâyeti alınır bidat ehli ise hadisi terk edilir”²² demiştir. Hadis uydurma hareketinin başlangıç tarihine dair farklı görüşleri aşağıdaki gibi özetlememiz mümkündür.

1. Ahmed Emin (1886/1954), hadis uydurma hareketinin Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında başladığını ve bir takım uydurmalar dolayısıyla; “Benim adıma yalan haber uyduran cehennemdeki yerine hazırlansın”²³ hadisinin vücuda geldiğini dile getirmiştir.²⁴ Ahmed Emin iddiasını İbn Adî'nin (365/976) *el-Kâmil*'de zikretmiş olduğu şu

---

¹⁸ İbn Kâni', Ebû'l-Huseyn Abdulbâki b. Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe* (thk.: Salah b. Salim), Mektebetu'l-Guraba, Medine 2007, c.1, s.224.

¹⁹ Fellâte, *a.g.e.* c.1, s.263.

²⁰ Râmehurmuzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-Fastl beyne'r-Râvî ve'l-Vâtî* (thk.: Muhammed Accac Hatib), Daru'l-Fikr, Beyrut 1983, s.518.

²¹ Fellate, *a.g.e.* c.1, s.267.

²² Müslim, Mukaddime, 5.

²³ Buharî, Kitabu'l-İlm, 107.

²⁴ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, Müessesetu Hindavi, Kahire 2012, s.231.

habere dayandırmaktadır: “Bir adam cahiliye döneminde Medine’den iki mil uzaklıkta bulunan Beni Leys mahallesinden bir kadın ile evlenmek ister. Kendisine verilmez. Daha sonra üzerinde güzel bir elbise ile bu topluluğa gider. Kendisini Hz. Peygamber’in gönderdiğini söyleyerek aynı kadına talip olur. Haber Hz. Peygamber’e (s.a.v) ulaşınca; Allah’ın düşmanı yalan söylemiş, diyerek onu öldürmesi için bir adam gönderir. Diri bulunursa öldürülmesini, ölü bulursa da yakılmasını emreder. Adam ölü bulununca mezardan çıkarılıp yakılır. Hz. Peygamber (s.a.v) bu olay üzerine; “Kim benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın”, der.²⁵ Ahmet Emin’in delil olarak sunduğu bu olay birçok muhaddis tarafından senet ve metin açısından yalanlanmıştır.²⁶ Abdulfettah Ebû Gudde bu olayı bütün yönleriyle ele almış ve hiçbir şekilde ‘sahih’ olmadığını, ‘münker’ olduğunu ifade etmiştir.²⁷ M. Yaşar Kandemir de Hz. Ali’nin (r.a) ‘yalan hadis uydurmaktansa gökten düşmeyi yeğlerim’ demesini ve hilafeti döneminde duymadığı hadisler için ‘yemin’ istemesini dayanak göstererek, uydurma hareketinin Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde başladığını ifade eder.²⁸

2. Ekrem Ömerî *‘Buhus fi Tarihi’s-Sünneti’l-Muşrifeye’* adlı eserinde; uydurma hareketinin Hz. Osman’ın (r.a) halifeliğinin ikinci yarısının ortasında başladığını ifade etmiştir.²⁹ Ekrem Ömerî, bu görüşünü Hz. Osman (r.a) zamanında başlayan siyasi ve fikri ayrılıklardan kaynaklandığını dile getirmiş ve İbnü’l-Cevzî’nin rivâyet etmiş olduğu şu olaya dayandırmıştır: “Abdurrahman b. Udeys (36/656)³⁰ bir gün hutbede Hz. Peygamber (s.a.v)’den ‘Agâh olun! Osman, efendisine karşı dalalette olan cariyeden daha fazla dalalettedir’ haberini aktarır. Daha sonra Ebû Sevr el-Fehmî, bu hadisi Osman’a

---

²⁵ İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafai’r-Ricâl* (thk.: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcut), Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1997, c.5, s.82.

²⁶ İbnü’l-Cevzî, Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzûat*, Mektebetu’l-Selefiyye, Medine 1966, c.1, s.55.

²⁷ Abdulfettah Ebû Gudde, *Lemahat min Tarihi’s-Sünneti ve Ulumi’l-Hadis*, Mektebetu Matbuatu’l-İslam, Haleb-Beyrut 1984, s.29-32.

²⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s.24.

²⁹ Ekrem Ömerî, *Buhus fi Tarihi’s-Sünneti’l-Muşrifeye*, Mektebetu’l-Ulum ve’l-Hikem, Medine 1984, s.14-15

³⁰ Hz. Osman (r.a)’a isyan eden grubun lideri ve Hz. Osman’ı şehit eden kişi.

(r.a) haber verir. Osman (r.a); ‘Yalan söylüyor, bunu ne o İbn Mes’ud’dan (r.a) işitti ne de İbn Mes’ud (32/652) Hz. Peygamber’den (s.a.v) işitti’ demiştir.³¹ Bu olay üzerinden uydurma hareketi tesbiti yapmadan önce olayın sıhhatine bakmamız gerekir. Olayda itham edilen Abdurrahman b. Udeys’in sahâbe³² olması, hutbesini işitenler arasında sahabeden bazılarının bulunmaları ve bu habere itiraz etmemeleri (rivâyette), rivâyet senedinin ‘munkatı’ olması ve Zehebî’nin senedde iki farklı kişiyi itham etmesi gibi durumlar, bu olayın iddia edilen görüşe delil olamayacağını göstermiştir.³³

3. Ebû Şehbe ‘*el-İsrailiyyat ve’l-Mevduat fi Kutubi’t-Tefsir*’ adlı eserinde uydurma hareketinin genişleyen İslam topraklarıyla yenilgiye uğrayan Fars ve Acem topluluklarından İslam’a düşmanlık besleyip nifak tohumları ekmeye çalışanların başlattığını ifade etmektedir. Bu görüşüne delil olarakta ‘İbn Sebe’nin Şîlik adı altında yaydığı fitneleri göstermiştir.³⁴ Fakat Ebû Şehbe’nin delil olarak sunduğu durumu herhangi bir kaynağa dayandırmaması iddiasının zayıflığını ortaya koymaktadır. Fakat İbn Sebe’nin uydurma hareketindeki faaliyetinin Enbiya Yıldırım tarafından delillendirilmesi delillendirmesi³⁵ ve İbn Sebe’nin Mevzûat edebiyatında mezkûr olması bu görüşü güçlendirmektedir.³⁶
4. Ömer Fellate, Muhtar es-Sekafi’nin (67/686) insanları hadis uydurmaya teşvik etmesi rivâyetleri dolayısıyla uydurma hareketinin birinci dönemin son diliminde yani h.66’da başladığını tercih eder.³⁷ Fellate, bu görüşünü Muhtar’ın Ammar b. Yasir’in (r.a) (37/657) oğlu Muhammed’den (?) babası adına yalan uydurmasını talep etmesi ve bunu kabul etmeyen Muhammed’in Muhtar tarafından öldürülmesiyle

³¹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.335.

³² İbn Hacer el-Askalânî, Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe* (thk.: Adil Ahmed), Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1993, c.4, s.282.

³³ Rivâyetin daha geniş değerlendirilmesi için bkz.: Fellate, *el-Vad’u fi’l-Hadis*, c.1, s.269-283

³⁴ Ebû Şehbe Muhammed b. Muhammed, *el-İsrailiyyat ve’l-Mevduat fi Kutubi’t-Tefsir*, Mektebetu’s-Sünne, Kahire 1987, s.20.

³⁵ Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, OTTO yayınları, Ankara 2015, s.36-38.

³⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.338.

³⁷ Fellate, *el-Vad’u fi’l-Hadis*, c.1, s.299.

delillendirmiştir.³⁸ Fakat bu dönem uydurma hareketinin başlangıcı değil yayılma dönemi olarak ifade edilmiştir.³⁹

Verilen yorumlardan hareketle uydurma hareketinin başlangıç tarihi hakkında ulemâ arasında ittifak olmadığı görülmektedir. İçerisinde delili güçlü görüşler olduğu gibi hiç kabul görülmeyen görüşler de mevcuttur. Delillerden hareketle, uydurma hareketinin başlangıcına iki taraflı bakılmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Birincisi, uydurma hareketinin başlangıcının zannedildiği ama uydurma rivâyete rastlanılmayan tarih. İkincisi ise mevzûat edebiyatı içerisinde hadis uydurmakla itham edilen râvîlerden en erken vefat eden râvîden hareketle uydurma hareketinin başlangıcının tarihi tesbiti.

1. Birinci durum, yani uydurma hareketinin hicri birinci dönemin ilk yarısında başladığı ama uydurma rivâyetin olmadığı tarih şu şekildedir. İbn Abbas'ın Beşir b. Ka'b'a "Biz Resulullah (s.a.v) üzerine hadis uydurulmadığı dönemde ondan rivâyette bulunurduk"⁴⁰ sözüne, İbn Sirin'den aktarımlara⁴¹ ve İbn Sebe'nin Hz. Ali'nin (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.v) vâsisi olduğunu ilan etmesi⁴² rivâyetine dayandırabiliriz. Yine İbn Sebe' ile aynı dönemde yaşamış olan Müseyyeb b. Necbe (65/684)'nin İbn Sebe' hakkında "Allah ve resulü adına yalanlar uyduruyor"⁴³ demesi, uydurma hareketinin Hz. Osman'ın (r.a) şehadetine yakın ve şehadeti sonrası olarak h.34-40 yılları arası olabileceğini göstermektedir. Fakat İbn Hacer'in İbn Sebe' hakkında "hayat hikâyesi tarih kitaplarında çok ama elhamdülillah hiçbir rivâyeti yok"⁴⁴ demesi,⁴⁴ uydurma hareketinin bu dönemde başladığını iddia etmek için delil oluşturacak bir rivâyetin olmadığıdır.
2. İkinci durum için ise; Mevzûat edebiyatı içerisinde en erken vefat tarihli olarak Haris el-A'ver (65/684) olduğu görülmektedir.⁴⁵ Bu kişi

---

³⁸ A.y.

³⁹ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s.35.

⁴⁰ Müslim, *Mukaddime*, 12.

⁴¹ Müslim, *Mukaddime*, 12-15.

⁴² İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Lisanu'l-Mîzan* (thk.: Abdulfettah Ebû Gudde), Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2002, c.4, s.483.

⁴³ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Muhtasar Tarih Dimeşk* (thk.: Ruhiye en-Nuhas, Muhammed Mutî), Daru'l-Fikr, Suriye 1984, c.12, s.219.

⁴⁴ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*, c.4, s.483.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.11.

Şîi olmakla ve hadis uydurmakla itham edilmiştir. Mevzûat edebiyatı içerisinde itham edildiği üç rivâyeti tesbit edilmiştir.⁴⁶

İki durumdan hareketle; hadis uydurmakla itham edilme açısından uydurma hareketi, hicri birinci dönemin ilk yarısında başlamıştır. Fakat uydurma rivâyetin tahakkuku bakımından ise uydurma hareketi hicri birinci dönemin ikinci yarısında başlamıştır, diyebiliriz.

1.1.2. Ortaya Çıkış Sebepleri

Uydurma hareketinin başlangıç tarihi saptandıktan sonra bu hareketin başlamasına sebep olan amillerin zikredilmesi yerinde olacaktır. Özellikle “Fitne” olayından sonra oluşan gruplar kendilerinin ‘hak’ olduğunu ispat etme yoluna gitmiştir. Hak grup olmanın ancak İslamî kaynaklara dayandırılarak mümkün olacağı bilindiği için temel kaynaklardan dayanak aranmaya çalışılmıştır. Kur’an ve sahih sünnetten umulan deliller bulunamayınca çare hadis uydurmaya aranmıştır. Hadis uydurma sebeplerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır:

1.1.2.1. Grup Görüşünü Destekleme

Müslümanlar arasında oluşan siyasi ayrılıklar zamanla itikadi bölünmeye dönüşmüştür. Fırka liderleri kendi grupları lehine ve rakipleri aleyhinde hadis uydurmaktan geri durmamışlardır. Tarihsel açıdan ilk hadis uyduran grup “Şîâ” olarak bilinmektedir. Bu tarihi gerçekliği bizzat Şîi olan İbn Ebi’l-Hadid (656/1258); “Bil ki, faziletler ile ilgili hadisler ilk kez Şîâ tarafından uyduruldu. Şîâ öncelikle Hz. Ali ile ilgili hadisler uydurdu” sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁷ Bunun yanında İbn Sebe’ in daha Hz. Osman hayatta iken Hz. Ali adına harekete geçmesi ve Ali’nin Hz. Peygamber’in (s.a.v) vasisi olduğunu yayması bu durumu destekler niteliktedir. Grup görüşünü destekleme adına uydurma olan rivâyetlere örnek olarak şu rivâyetler zikredilebilir; “*Alî (r.a) insanların en hayırlısıdır, bunu ifade etmeyen küfre girer*”⁴⁸ ve “*Allah katında güvenilir olanlar üçtür; ben, Cibril ve Muaviye.*”⁴⁹

1.1.2.2. İslam ve Müslümanlara Düşmanlık

Genişleyen İslam topraklarıyla birlikte İslam’a olan kin ve nefretlerini açıktan güdemeyen zındıklar, İslam kisvesi altında müslümanların dirliğini ve birliğini hadis

⁴⁶ İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeriatî’l-Merfue*, c.2, s.285.

⁴⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s.28.

⁴⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.347.

⁴⁹ A.g.e. c.2, s.17.

uydurarak bozma yoluna girmişlerdir. Bu duruma örnek olarak; “Allah Teâlâ nefisini yaratmayı dilediği vakit atı yarattı, daha sonra bu atı koşturdu, koştukça terleyen bu atın terinden Allah kendi nefisini yarattı.”⁵⁰ ve “Allah Teâlâ melekleri kollarının ve göğsünün kollarından veya bu kolların nurundan yarattı”⁵¹ gibi rivâyetler uydurularak Müslümanların Allah tasavvuruna zarar verilmeye çalışılmıştır. Bu yolla müslüman toplumu fikrî ve itikâdî ayrımaya düşürme planlanmıştır.

1.1.2.3. İslam ve Müslümanlara Hizmet Etme Arzusu

Müslüman toplumun dinden uzaklaştığını gözlemleyen iyi niyetli bir grup, insanları dine yakınlaştırmak amacıyla amellerin faziletine dair hadis uydurma yoluna girmişlerdir. Her iyi niyetin iyi şeyler doğurmadığı gibi böyle bir niyet de İslam’a ve Müslümanlara faydadan çok zarar getirmiştir. Her ne kadar amaç Müslümanları iyi amele sevk edip kötülükten uzaklaştırmak olmuşsa da bu meyanda uydurulan hadisler daha tehlikeli olmuştur. Bu tür rivâyetleri uyduran kesimler genellikle sâlih, mutasavvıf, zâhid olarak nitelendikleri için toplum kendilerine güven duymuş, uydurdukları haberler itibar görmüştür. Bu tür uydurmalara karşı halkı koruyup ikna etmek hadis ulemasını bazen zora sokmuştur. Örnek olarak; Nuh b. Ebi Meryem Merv’in⁵² âlimi ve kâdısı olmasına karşın, Kur’an surelerinin fazileti hakkında hadisler uydurup insanları bu yolla Kur’an okumaya teşvik etmeye çalışmıştır.⁵³ Uydurduğu rivâyetlere şu örnek verilebilir; “Kur’an okuyan kişiye 200 dinar verilir, bu ona dünyada verilmese de ahrette verilir.”⁵⁴ Bu şekilde hadis uydurarak İslam ve Müslümanlara iyilik yapma çabasına girilmiştir. İslam’a ve Müslümanlara bu şekilde hizmet edeceğini sanmalarına karşın Hz. Peygamber’in ismet sıfatına halel gelebileceği ise hiç düşünülmemiştir!

1.1.2.4. Şahsi Menfaat Sağlama Arzusu

Hadis uydurma sadece grup ve liderlerin lehine olmamış; kimi zaman şahsi çıkar sağlama, yöneticilere yakın olma ve meşhur olma gibi durumlar için de hadis uydurulmuştur. Örneğin; Halife Mehdî (169/785), Gıyas b. İbrâhîm’den (?) hadis rivâyet etmesini ister. Gıyas b. İbrâhîm halifenin güvercinleri sevdiğini görünce; “Ok,

---

⁵⁰ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis*, Mektebetu’l-İslamî, Beyrut 1999, s.53.

⁵¹ A.y.

⁵² Türkmenistan’da tarihi bir şehirdir.

⁵³ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.41.

⁵⁴ A.g.e. c.1, s.241.

*deve ve at yarışları hariç yarış tertip edilip ödül alınmaz*⁵⁵ ‘kuş’ ifadesi halifenin hoşuna gider ve kendisine 1000 dirhem verilmesini emreder.⁵⁶ Gıyas b. İbrâhîm de bu yolla şahsi arzusu olan paraya ulaşır. Bu durum şahsi menfaat sağlamak için hadis uydurmaya bir örnektir.

Hadis uydurma sebeplerini genel başlıklar altında kısa örneklerle verdikten sonra şimdi “Uydurma hadisleri” tanıma yollarını işlememiz uygun olacaktır.

1.1.3. Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları

Uydurma rivâyetler râvî ve mervî bakımından ayırt edilebilmişlerdir. Uydurma hadislerin tesbitine yönelik durumlar şu şekilde tahakkuk etmiştir.

- a) Uydurmacının kendi itirafı, kendi kendisini ifşa etmesi
- b) Uydurmacıyı tanıyan birinin onu ihbar etmesi
- c) Muhaddislerin incelemelerinde râvînin yalan beyanlarda bulunduğu ortaya çıkması.⁵⁷

Hadis diye uydurulmuş sözlerin belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır;

- a) Lafız veya manada bozukluğun bulunması
- b) Güvenilir hadis kitaplarında yer almaması
- c) Kur’an ve sahih sünnete aykırı olması
- d) Akıl, his ve tarihi olayları ters düşmesi⁵⁸

1.2. Tasavvuf

Mevzû hadis ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra “Tasavvuf” konusu ele alınacaktır. Öncelikle “Tasavvufun” kelime kökeni ve bu kökeni oluşturan ‘sûfi’ kelimesinin iştikakı üzerinde durulacaktır. Daha sonra; tasavvufun tanımı, tasavvufun tarihsel gelişimi-kurumsallaşması ve hadis ilimlerinde zâhid-sûfîler genel bir şekilde incelenecektir.

⁵⁵ Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm, *Târîhu'l-Kebîr*, Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, c.5, s.84.

⁵⁶ Ali el-Kârî, *el-Esraru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa el-Ma'ruf bi'l-Mevziati'l-Kubra* (thk.: Muhammed es-Sabbağ), Daru'l-Emane, Beyrut 1986, s.469

⁵⁷ Çakan, *Hadis Usûlü*, s.138

⁵⁸ A.y. , Daha geniş bilgi için bkz: İbnü'l-Kayyım, Muhammed b. Ebibekr el-Cevziyye, *el-Menaru'l-Munîf* (thk.: Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbuatu'l-İslamiyye, Halep 1970, s.50-51.

1.2.1. Tasavvuf ve Sûfî Kelimelerinin Kökeni

Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Ulemânın çoğu sûfî kelimesinin kökeni üzerinde durmuştur. Örneğin; İbn Teymiyye (728/1328), bu kelimeye kök olabilecek kavramları sıralamış ve doğru kökün “yün” anlamına gelen ‘صوف’ ‘sûf’ kelimesi olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Aynı şekilde, Serrac (378/988), Kelâbâzî (380/990), Gazzâlî (505/1111) ve Sühreverdi (632/1234) de bu görüştedirler.⁶⁰ Fakat Kuşeyrî (465/1072), tasavvufun herhangi bir kelimedenden iştikakının mümkün olmadığını, olsa olsa camid bir lakablandırma olduğunu öne sürmüştür.⁶¹ Ebû Nuaym el-İsfehânî (430/1038), ise dört farklı kavram üzerinden giderek bunları delillendirmeye çalışmıştır.⁶² Bu kavramların ilki; çölde biten ‘sûfâne’ ‘صوفانة’ bitkisidir. Sûfîler bu bitkiyi zühd amaçlı tükettikleri için kelimenin bu kavramdan türediğini⁶³ savunmuştur. Fakat dil bilgisi açısından bunun kök kabul edilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü nisbet ile ‘sûfî’ yerine ‘sûfânî’ olması gerekirdi. İkinci kavramın ise, bu kelimenin İslamiyet’ten önce yaşayan, hacılara yardım eden ve Kâbe’ye hizmette bulunan ‘صوفة’ ‘sûfe’ kabilesine nispeten olabileceğini dile getirmiştir.⁶⁴ Fakat İbn Teymiyye, bu her ne kadar mana olarak doğru olsa de asr-ı saadet ve sahâbe döneminde bu kullanım görülmediği için bunun kök olamayacağını ifade etmiştir.⁶⁵ Yine Ebû Nuaym kök olarak ‘enseye uzanan saç’ anlamında ‘صوفة القفا’⁶⁶ kelimesini öne sürmüş ise de dil bilgisi bakımından bunun da iştikaka elverişli olmadığı görülmüştür.

Verilen kelimeler dışında birçok görüş sunulmuşsa da İbn Teymiyye bunların iştikaka elverişli olmadığını delilleriyle sunmuştur.⁶⁷ Bu kelimenin asr-ı saadet döneminde Mecid-i Nebî’de ilim öğrenmek için kalan ‘ashab-ı suffe’ye nispeten olabileceği ve böylece mutasavvıfların kendilerini asr-ı saadete bağladıkları düşünülmüşse de Arapça dil bilgisi bakımından bunun da yanlış olduğu görülmüştür. Çünkü ‘suffe’ kelimesinin nisbet için yapılacak iştikakı ‘sûfî’ yerine ‘suffî’ olması

⁵⁹ İbn Teymiyye, *Fıkhu’t-Tasavvuf*, Daru’l-Fikri’l-Arabî, Beyrut 1993, s.12.

⁶⁰ Sühreverdi, *Avârifü’l-Mearif (Gerçek Tasavvuf)* (Çev. Dilaver Selvi), Semerkant yay, İstanbul 1996, s.74.

⁶¹ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Daru’l-Mearif, Kahire 1989, s.464.

⁶² Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu’l-Evliya ve Tabakatu’l-Asfiya*, Daru’l-Kutubu’l-Arabî, Beyrut 1974, c.1, s.17.

⁶³ A.y.

⁶⁴ A.y.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Fıkhu’t-Tasavvuf*, s.11.

⁶⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliya*, c.1, s.17.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *Fıkhu’t-Tasavvuf*, s.11-13.

gerektiği söylenmiştir.⁶⁸ Farklı bir görüş olarak da Yunanca'da hikmet anlamına gelen 'sofos' kelimesi öne sürülmüştür. Fakat 'sofos' Arapçada -sin- 'sûfi' ise -sad- harfiyle yazıldığından ve 'sûfi' kelimesi Yunan eserlerin Arapçaya çevrilmesinden çok önce kullanıldığından bu görüş kabul edilmemiştir.⁶⁹

Genel görüş olarak bu kavramın 'yün' anlamına gelen 'صوف' kelimesinden türediği, sebebinin ise ilk dönem zühd ehlinin bu giysi ile tanındığıdır. Kişi veya grupların genellikle dış görünüşleriyle lakablandırıldıkları malumdur.⁷⁰

1.2.2. Tanımı

İmam Gazzâlî'nin; "Allah Teâlâ'nın yeryüzünü kendilerinden boş bırakmadığı, yeryüzünde dağlar gibi olan, yeryüzü ehline kendilerinin bereketi sebebiyle rahmet inenler"⁷¹ olarak tanımladığı sûfîlerin nisbet edildiği "Tasavvuf" kavramı için birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımların fazlaca olmasının sebebi, tasavvufun zahiri bir ilim olmaktan ziyade hâl ilmi olmasıdır.⁷² Bazı büyük mutasavvıfların tasavvufa dair tanımları tarihsel süreç dikkate alınarak verilecek ve sonrasında ortak bir tanım yapılmaya çalışılacaktır.

1. Ma'ruf el-Kerhî (200/815); "Tasavvuf, yaratılmışların elindekinden ümitsiz olup, hakikatlere tutunmaktır."⁷³
2. Ebû Süleyman ed-Dârânî (215/830); "Tasavvuf, sûfî üzerinde cereyan eden, haktan başkasının bilmediği ameller ve kendisinden başkasının bilmediği bir hal ile sürekli hak ile beraber olmasıdır."⁷⁴
3. Bişru'l-Hâfî (227/841); "Sûfî, kalbini Allah için (ağyardan) tasfiye eden kişidir."⁷⁵
4. Zünnûn el-Mısırî (245/859); "Tasavvuf, Allah'ı her şeye tercih edip Allah'ın kendilerini her şeye tercih ettiği bir kavimdir."

⁶⁸ A.y.

⁶⁹ Eyyup Akdağ, *Sûfîlere İsim Arayışı ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi*, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23/2, Aralık 2019, s.730-731.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *Fıkhu't-Tasavvuf*, s.11-13.

⁷¹ Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkiz mine'd-Dalal ve'l-Mufsih bi'l-Ahval*, Daru'l-Minhac, Beyrut 2015, s.77.

⁷² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV yayımları, İstanbul 2017, s.36.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c.2, s.441.

⁷⁴ Ethem Cebecioğlu, *prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, Ankara 1987, s.389.

⁷⁵ A.y.

5. Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (283/896); “Tasavvuf; yiyeceğın azlığı, Allah ile beraber olmak ve insanlardan kaçmaktır.”
6. Cüneyd-i Bağdadî (297/909); “Tasavvuf, hakkın seni sende öldürüp kendisiyle diriltmesidir.”
7. Ebû Muhammed el-Cüreyrî (311/923); “Tasavvuf, haller hakkında murakabe halinde olup edeplere yapışmaktır.”
8. Ebû Bekr eş-Şiblî (334/945); “Tasavvuf, kedersiz bir şekilde Allah ile birlikte oturmaktır.”
9. İbnü'l-Arabî (340/951); “Tasavvufun tümü, fuzuli olanı terk etmektir.”⁷⁶

Yapılan tanımlamalardan yola çıkılarak tasavvufun ana noktaları hakkında şunları söylemek mümkündür:

1. İlahi emir ve yasaklara teslimiyet⁷⁷
2. Allah ve Resulü'nün ahlakıyla ahlaklanmak⁷⁸
3. Mâsivâdan kalben uzaklaşmak
4. Kişide bazı hâllerin oluşması⁷⁹
5. Oluşan hâllere göre makamların edinilmesi

Verdiğimiz bu ana noktalardan yola çıkarak bir tanım yapacak olursak; “Tasavvuf; Allah ve Resulünün bildirdiklerine tam bir teslimiyet ile kalbi tasfiye, nefsi tezkiye etmekle ulaşılan, hâl ve makamlardan söz eden ilimdir” diyebiliriz.

1.2.3. Tarihsel Gelişimi ve Kurumsallaşması

Tasavvufun menşesine dair farklı görüşler serdedilmiştir. Bu görüşlerin ilki, tasavvufun tamamen İslam kaynaklı olduğu ki bu görüşü daha çok mutasavvıfların kendileri dile getirmişlerdir.⁸⁰ İkinci olarak ise, tasavvufun tamamen İslam dışı kaynaklara dayalı olarak çok sonradan İslam'a girdiğidir. Bu görüşte olanların

⁷⁶ Cebecioğlu, *prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri*, s.389-404.

⁷⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İFAV yayınları, İstanbul 2017, s.38.

⁷⁸ A.y.

⁷⁹ İbnü'l-Vezîr, Muhammed b. İbrâhîm b. Ali, *el-Avâsım ve'l-Kavâsım* (thk.: Şuayb el-Arnâvut), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1994, c.4, s.232.

⁸⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, s.34.

ekserisi müsteşriklerdir.⁸¹ Üçüncü görüş ise tasavvufun önceleri İslam kaynaklı “Zühd” temelli olduğu, daha sonraki dönemlerde ise batılı kaynaklardan etkilendiği görüşüdür.⁸²

Tasavvufun tamamen dış kaynaklı olduğunu söylemek ciddiye alınacak bir iddia değildir. Tasavvufun asr-ı saadet ve sahâbe dönemi temelli olduğu fakat her hareket gibi onun da dışarıdan etkilenmiş olabileceği inkâr edilemez. Tasavvufun tarihsel oluşum süreci üç ana başlık altında incelenmiştir: Zühd dönemi, tasavvuf dönemi ve tarikatleşme dönemi.

1. Zühd Dönemi: Bu dönem daha çok hicri ilk iki asırlık zamanı içermektedir. Başta Kur’an ayetleri olmak üzere, Hz. Peygamber’in (s.a.v) söz ve yaşantısı ve sahâbe örneği bu dönemde etkili olmuştur. Bu dönemde; ibadet, dünyevi şeylerden uzaklaşma, ahlak ve istikamet belirgin bir özellik olarak yansımış, elbise olarak ‘yün’ tercih edilmiştir. Bu durumu Hasan-ı Basrî’nin (110/728); “Vallahi, ehl-i Bedir’den yetmiş kişiye kavuştum, elbiselerinin ekserisi ‘sûf’ idi” sözünden anlamaktayız.⁸³

Bu dönemin önde gelen zâhidleri; Üveys-i Karnî (37/657), Hasan-ı Basrî (110/728), İbn Sirin (110/729), Süfyan es-Sevrî (161/777), İbrâhîm b. Edhem (161/777), Abdullah b. Mübarek (181/797) ve Fudayl b. İyaz (187/802) gibi isimlerdir.

2. Tasavvuf Dönemi: İlk “Sûfî” lakabını alanın, Kûfe’de Ebû Haşim el-Kûfî (150/767) olduğu bilinmektedir.⁸⁴ Tasavvuf tanımını ilk yapan Ma’ruf el-Kerhî (200/815)⁸⁵ olduğu düşünüldüğü zaman bu dönemin hicri ikinci asırdan başladığını söylemek mümkün olacaktır. Yine bu dönemin ‘tarikatlaşma’ öncesi olan imam Gazzâlî’ye kadar sürdüğü görülmektedir. Yani “Tasavvuf dönemi” hicri ikinci asırdan altınca asra kadar devam eden dönemi kapsamaktadır. Hicri üçüncü asır, her

---

⁸¹ Zafer Erginli, *Oryantalizm ve Mistisizm Arasında Batı Dünyasında Tasavvufa Bakış Biçimleri Üzerine*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane 2018, sayı:13 s.4-9.

⁸² Reynold A. Nickholson, *İslam Sûfîleri* (Terc. Yücel Belli- Murat Temelli), Ataç yay., İstanbul 2004, s.11.

⁸³ Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İstanbul 1986, s.43-44.

⁸⁴ Kamil Mustafa eş-Şîbî, *Safahat Mukessefe min Tarihi t-Tasavvufi l-İslamî*, Daru’l-Menahil, Lübnan 1997, s.11.

⁸⁵ A.g.e. s.13.

ilim için altın dönem olarak kabul edildiği gibi; tasavvuf için de bu dönem altın çağ olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Bu dönem ‘sûf’ giymek ve zâhidlikten öte bir harekete bağlılığın ortaya konuş biçimi olarak görülmüştür.⁸⁷ Nitekim Hasan-ı Basrî’nin Ferkad es-Sebehî’nin (110/729) giydiği yün cübbesini tutarak; “Ey İbn Ferkad! Takva bu elbisede değil, takva ancak kalpte yer edinip fiil ve amellerin doğruladığıdır”⁸⁸ söyleminden anlaşılan o ki ‘yün’ elbise giymek, sahâbe tavrından başka bir hal aldığı düşünülmüştür. Aynı zamanda bu dönemde, ‘tasavvuf’ ile ilgili yapılan tanımlamalardan⁸⁹ yola çıkılarak bu dönemin ‘zühd’ döneminden farklılaşmış bir hareket haline dönüştüğü görülmektedir. Tasavvufla ilgili yazılan hemen her kitabın; bu dönemin büyüklerine atıf yapması, bu dönemin günümüzde bilinen ‘tasavvuf’ hareketinin temel taşı olduğunu göstermektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği ise tasavvufun bir ilim olarak okutulması ve sohbet meclislerinin oluşmasıdır.⁹⁰ Dönemin önde gelen mutasavvıfları; Ma’ruf el-Kerhî (200/815), Ebû Süleyman ed-Dârânî (215/830), Bişr-i Hâfî (227/841), Zünnûn Mısrî (245/859), Seriyî Sakatî (257/870), Bayezid-i Bestamî (261/8649), Hâkim et-Tirmizî (285/898), Cüneyd-i Bağdadî (297/909), Ebû Nuaym el-İsfahanî (430/1038), Kuşeyrî (465/1072) ve Gazzâlî (505/1111) gibi isimlerdir.

3. Tarikat Dönemi: Hicri altıncı asırdan günümüze kadar süre gelen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin en belirgin özelliği tasavvufun sağlam müesseselerinin kurulması, tekke ve hankahların çoğalış düzenli hale gelmesidir.⁹¹ Önemli tarikatler ve kurucuları ise şunlardır:

Kâdiriyye- Abdulkadir Geylanî (561/1166)

Yeseviyye- Hoca Ahmed Yesevî (562/1166)

Rıfaiyye- Ahmed er-Rufaî (578/1183)

Kübreviyye- Necmeddin Kübra (618/1221)

⁸⁶ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s.65.

⁸⁷ Aydınlı, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s.52.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî, *ez-Zühd*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1999, s.217.

⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, s.45,83,119.

⁹⁰ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (Sad. Hüseyin Rahmi Yananlı), Kitabevi yay., İstanbul 1992, s.53.

⁹¹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s.322-439.

Sühreverdiyye- Şihabüddin Sühreverdi (632/1234)
Şazeliyye- Ebû'l-Hasan eş-Şazelî (654/1256)
Mevleviyye- Mevlana Celaleddin Rûmî (672/1273)
Nakşibendiyye- Bahâeddin Nakşibend (791/1389)
Halvetiyye- Ömer b. Ekmeleddin el-Halvetî (800/1397)
Bayramiyye- Hacı Bayram Veli (833/1430)⁹²

1.2.4. Hadis İliminde Zâhid ve Sûfiler

Her ne kadar hadis uydurmakla itham edilen sûfî râvîler olmuşsa da bu, onların hadis öğrenmediği ya da hadisle ilgilenmediği anlamına gelmez. Eleştirilen sûfiler olduğu gibi,⁹³ 'sika' olarak övülen sûfiler de olmuştur. İbn Hacer'in on iki râvî tabakası üzerinden bir örnek verecek olursak: Râvî ikinci kısmında 'ثقة حافظ' 'sika, hâfiz', üçüncü kısmında ise 'ثقة' 'sika' bulunmaktadır.⁹⁴ Şeyhu's-sûfiyye olarak nitelendirilen Muhammed b. Davûd hakkında 'ثقة حافظ فاضل' denmesi⁹⁵ ve Ahmed b. Yahya es-sûfi için 'ثقة' denmesi⁹⁶ sûfiler arasında hadis âlimi varlığına delildir. Aynı şekilde ulemânın büyüklerinden birçoğunun 'sika-sûfi' hocalarının olduğu bilinmektedir.⁹⁷ Bu bilgilerin yanında mevzûat edebiyatı içerisinde ilk eser telif edenin sûfî Ebû Said Muhammed en-Nakkâş (414/1024) olduğu bilinmektedir.⁹⁸ Verilen durumlardan hareketle sûfiler içerisinde hadis âlimlerinin olduğu ve hatta mevzû hadis konusunda çok titizleri⁹⁹ olduğu bilinmektedir. Öte yandan bunun aksi durumu olarak sûfiler içerisinde hadis uyduranların da olduğu bilinmektedir. Kimi zâhid-sûfiler hadis ilimlerinin öğrenimine karşı olan müsbet bir tavır içerisinde iken

⁹² A.y.

⁹³ Suyûtî, Abdurrahman b. Kemaleddin, *Elfiyye fi'l-Hadis*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut (t.y), s.46 Kendisinde sûfi olan Suyûtî, hadis ilminde yazmış olduğu *elfiyye*'sinde 'mevzû' hadis kısmında şunları söylemekte;

وشرهم صوفية قد وضعوا محتسبين الاجر فيما يدعوا فقبلت منهم ركونا لهم

Uyduranların en şerlisidir sûfiler

İddia ettiklerinde bir de ecir beklerler

Güvenildikleri için de uydurmalarını kabul ettiler, diyerek hadis uyduran sûfileri ağır bir şekilde yermiştir.

⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Takribu't-Tehzîb* (thk.: Muhammed Avvame), Daru'r-Reşîd, Haleb 1991, s.74.

⁹⁵ Ebû Abdillâh es-Salihî, Muhammed b. Ahmed, *Tabakât Ulamai'l-Hadis* (thk.: Ekrem Bûşî, İbrâhîm Zeybek), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1996, c.3, s.96-97.

⁹⁶ İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerhu ve't-Ta'dil*, Daru İhyaû Turasu'l-Arabî, Beyrut 1952, c.2, s.82.

⁹⁷ Nayif b. Salâh, *es-Selsebilu'n-Nakî fi Teracimi Şuyûhu'l-Beyhakî*, Daru'l-Asime, Suud 2011, s.203.

⁹⁸ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016, s.93.

⁹⁹ A.g.e. s.92-146.

kimi zâhid-sûfîler de hadis ilimlerinin öğrenimine karşı menfi bir tavır içerisinde olabilmişlerdir.

Hadis öğrenimine karşı müspet ve menfi tavırları örneklerle kısaca ele alıp menfi tavırların sûfî camiada nelere sebep olduğuna değineceğiz.

Sûfîlerin Hadis Öğrenimine Karşı Müspet Tavırları

1. Sûfî olabilme şartının hadis öğrenimine bağlanması; Ebû Hasan el-Ferganî (362/972), Ebubekir eş-Şiblî'ye (334/945) sûfinin kim olduğunu sorar, Ebubekir eş-Şiblî; “Kalbini ağyardan tasfiye edip, Mustafa'nın (s.a.v) yoluna süluk edene denir” demiştir.¹⁰⁰ Aynı şekilde zâhid dendiğinde akla ilk gelen isimlerden Cüneyd el-Bağdadî; “Bizim bu ilmimiz Resulullah'ın (s.a.v) hadisiyle kenetlenmiştir” demiştir.¹⁰¹ Bu beyanlar kimi sûfîlerin hadise olan bağlılıklarına delalet etmektedir.
2. Sünnete uymanın Allah'ın sevgisinin alameti olarak görülmesi; Zünnûn el-Mısrî; “Allah'ı seven kişinin alameti Habibullah'a; ahlakında, emirlerinde, fiillerinde ve sünnetlerinde uymakla belli olur.” demiştir.¹⁰²
3. Sünnete uymakla iman nurunu elde etme ve hikmete ulaşma düşüncesi; Abdullah b. Mübârek'in; “Kişide iman nuru ancak Resulullah'ın (s.a.v) sünnetine ittiba edip bid'atlardan sakınmakla ortaya çıkar.”¹⁰³ ve Ebû Osman el-Hîrî'nin; “Söz ve fiillerinde sünneti nefesine emîr kılan kişi, hikmet ile konuşur” sözlerinden bu durum anlaşılmaktadır.¹⁰⁴
4. Bâtınî selametın sünnete ittiba ile olabileceği düşüncesi; Ebû Osman el-Hîrî'nin oğluna yapmış olduğu vasiyette bunu görmekteyiz; “Ey oğul! Zahirde sünnete muhalefet kalpte olan bâtinî riyanın alametidir.”¹⁰⁵
5. Sünnete uymakla Allah katında yüksek mertebe sahibi olunabileceği düşüncesi; Bişr b. Haris rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördüğünü ve kendisine; “Ey Bişr! Allah'ın seni akranların arasında ne ile yücelttiğini biliyor musun?” diye sorduğunu ve kendisinin de; “Hayır ey Allah'ın Resülü”

¹⁰⁰ Ebû Nuaym el-İsfahanî, Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetul Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1975, c.1, s.23.

¹⁰¹ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, s.79.

¹⁰² A.g.e. s.38.

¹⁰³ İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebubekir, *Medâricu's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyake Na'budu ve İyyake Nesteîn* (thk.: Muhammed el-Mu'tasım Billâh), Daru'l-Kutubu'l-Arabî, Beyrut 1996, c.3, s.116.

¹⁰⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetul Evliya*, c.10, s.244.

¹⁰⁵ A.y.

diye cevap verir. Bunun üzerine Nebî(s.a.v); “Sünnetime olan ittiban, salihlere olan hizmetin, arkadaşlarına nasihatın, ashabıma ve ehl-i beytime olan sevgin, işte bunlar seni ‘ebrar’ menzillerine ulaştırdı.”¹⁰⁶ diye söylediğini rivâyet etmiştir.

Tüm bu durumlar hadis öğreniminin sûfiler arasındaki önemini ortaya koymaktadır.

Sûfilerin Hadis Öğrenimine Karşı Menfi Tavırları

1. Riya endişesi; nefsin en büyük afetlerinden olan riyadan sûfiler oldukça uzak durmaya çalışmış hatta riyanın azına da şirk demişlerdir.¹⁰⁷ Bu durum bazen ilim talebinde de etkili olmuş ve bazı sûfiler riya endişesi dolayısıyla hadis öğrenmekten veya aktarmaktan kaçınmıştır. Örneğin; “İbrâhîm b. Edhem âlimlerle bir mecliste oturur ve aralarında hadis müzakere ederler. İbrâhîm b. Edhem de hadis aktarmak ister ve ‘haddesena Mansur’ der susar, oturduğu meclisten kalkıncaya kadar da konuşmaz. Daha sonra bazı arkadaşları kendisini susmasından azarlar. Onlara; ‘bu meclisin kalbime zarar vermesinden bugüne kadar hep korktum’ der.”¹⁰⁸
2. Kibir endişesi; zâhid ve sûfiler arasında kibir büyük bir afet olarak addedilmiş. Hatta kibir için; “Dağları iğne deliğinden geçirmek, kibri kalpten çıkarmaktan daha kolaydır”¹⁰⁹ denmiştir. Bu durum hadis rivayetinde de etkili olmuştur. Hammad b. Zeyd’e nisbet edilen bir sözde; “Estağfurullah! Şüphesiz isnâd zikrinin kalpte oluşturduğu bir kibir vardır”¹¹⁰ demiştir. İsnad zikrederek hadis aktarmanın kibire sebep olacağını dile getirmiştir.
3. Nefse muhalefet; sûfiler arasında nefse muhalefet bazen “İslam” olarak tanımlanmıştır. Bazı sûfî şeyhlerinden “İslam nedir?” sorusuna karşılık şu cevabı vermilerdir: “Muhalefet kılıçlarıyla nefsin kesilmesidir.”¹¹¹ Sûfilerce bu derece önemli bir haslet olan nefis

¹⁰⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, s.48.

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetul Evliya*, c.1, s.268.

¹⁰⁸ İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986, c.10, s.137.

¹⁰⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetul Evliya*, c.10, s.225.

¹¹⁰ Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Camî li Ahlaki'r-Râvî ve Adabi's-Sami'*(thk.: Mahmud Tahhan), Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1989, c.1, s.338.

¹¹¹ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, s.283.

muhalefeti bazen de ilmin önüne geçebilmiştir. Yûsuf el-Bakillânî (402/1013), bir adamın ısrarla Bişr b. el-Haris'ten kendisine hadis rivâyet etmesini istediğini söyler. Bişr ise rivâyet etmemekte ısrar eder. Adam, Bişr'den umudunu keser ve yarın Allah sana neden hadis rivâyet etmediğini sorarsa ne diyeceksin, diye sorar. Bişr: “Ey Rabbim! Nefsim hadis rivâyet etmek istiyordu, hadis rivâyet etmekten imtina ettim ve nefsimin arzusunu gerçekleştirmedim, derim”¹¹² der. Nefse muhalefet etmenin hadis rivâyet etmeye tercih edildiği aşikârdır.

4. Hadis rivayeti dolayısıyla yüklenecek mesuliyet dolayısıyla hadis öğrenmek ve rivâyet etmekten kaçınabilmişlerdir. Resulullah'a (s.a.v) nispet edilen hadis ilminin kişiye katacağı mesuliyet korkusu bazen onu tahsil ve rivâyet etmekten kaçınmaya sebep olmuştur. Nitekim bu durumu sahabenin büyüklerinden olup az rivâyette bulunanlarda da görmekteyiz. Halef b. Salim'e nispet edilen bir sözde; “Hadis işitmek kolay ama ondan çıkmak zordur”¹¹³ diyerek mesuliyetin zorluğuna işaret adilmek istenmiştir.
5. Zikir ve ibadetlerin ihmaline neden olma; Zâhid-sûfî grubun en büyük endişeleri bu yönde olmuştur. Hasan el-Hulvanî, Mis'er'den rivâyet ettiği “Hadis rivâyeti sizi, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymaktadır bundan vazgeçmeyecek misiniz?”¹¹⁴ sözünde bu durumu görmekteyiz.

Bu ve benzerleri pek çok sebepten ötürü sûfilerden bir kısım hadis ilimlerinden geri kalmışlardır. Bütün bu durumlara rağmen sûfilerde hadis ilminin zatına karşı herhangi bir menfi hareketin oluştuğu veya hadis ilmini küçümseyerek yüz çevrildiği şeklinde bir durum söz konusu olmamıştır.

Menfi Tavırların Sonuçları

Hadis öğrenim ve rivâyetine karşı gösterilen menfi tavırlar, sûfî camiada ağır sonuçlara neden olmuştur. Şöyle ki:

1. Zâhid-sûfiler arasında hadis öğrenim ve öğretiminin azalması

---

¹¹² Ebû Nuaym, *Hilyetul Evliya*, c.8, s.355.

¹¹³ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysabûrî, *Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis* (thk.: Seyyid Muazzam Hüseyin), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1977, s.16.

¹¹⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetul Evliya*, c.7, s.217.

2. Nakil ve rivâyetlerin değerinin düşmesi
3. Sahih hadis bilgilerinin zayıflaması
4. Rivâyetlerine uydurmaların karışıp artış göstermesi.

1.2.5. Ehl-i Tasavvuf ve Mevzû Hadis

Hadis ilimleri için en büyük tehlike uydurma haberlerin türemesi olmuştur. Uydurma hareketinin ne zaman başladığıyla ilgili değerlendirmeyi daha önce yapmıştık. Uydurma haber ile bazı gruplar arasında bir yakınlığın mevcudiyeti de malumdur. Zayıf ve mevzû hadis denildiğinde akla ilk gelen gruplardan biri tasavvuf camiasıdır.¹¹⁵ Yahyâ el-Kattân (198/813); “Kendilerini hayra nispet edenlerden daha fazla hadis uyduran görmedim” demiştir.¹¹⁶ Usul kitaplarımızda hadis uydurmakla itham edilen hayır ehli ile zühd-tasavvuf ehli kastedilmektedir.

Tasavvuf ehlinin uydurma hadislerle iştigallerine dair durumlarını üç başlıkta toplayabiliriz; ibadet ve zikir dolayısıyla gaflet haline düşüp istemeden hadis uyduranlar, insanları hayra teşvik amaçlı bilerek hadis uyduranlar, kendilerinin haklı olduklarını göstermek amaçlı hadis uyduranlar.

1. Gaflet dolayısıyla istemeden hadis uyduranlar. Her ne kadar istemeden hadis uydurmuş olsalar da bu durum itham edilmelerine ve metrûk sayılmalarına sebep olmuştur. Bu grup için Müslim (261/874) şöyle demiştir; “Yalan, dilleri üzerinde gezinir ama bilerek yalan söylemezler.”¹¹⁷ Çalışmamızın ikinci bölümünde birçok râvîde bu durumun olduğu görülecektir. Fakat örnek olması bakımından bir râvîyi zikredeceğiz. Selem b. Havvas’ın muttehem olduğu aktarıldıktan sonra İbn Hibbân (354/965); kendisi hakkında “Hadis ezberinden ve itkanından uzak kalacak kadar ibadet-zikir ile meşgul oldu, kendisiyle ihticac olunmaz”¹¹⁸ demiştir.
2. İnsanları hayra yönlendirme, kalplerini yumuşatma amacıyla amellerin fazileti ve zikir konusunda bilerek hadis uyduranlar. Bu gurup, hadis uydurmayı helal kabul edip “Biz Resulullah(s.a.v) (s.a.v) için hadis uyduruyoruz” diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu gruba örnek olarak ise Gulam-ı Halil verilebilir. Gulam-ı Halil (205/888), dünyanın ziynetlerinden el etek çekip kendini ibadete adanmış biri

¹¹⁵ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV yayınları, Ankara 2000, s.54.

¹¹⁶ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s.144.

¹¹⁷ Ebû Gudde, *Lemahât*, s.68.

¹¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin* (thk.: Abdullah el-Kâdî), c.2, s.10.

olarak zikredilir. Bağdat'ta yaşayan Gulam-ı Halil, toplum tarafından çok sevildiği için öldüğü gün Bağdat çarşısında tüm çarşının kapandığı aktarılan bilgiler arasında. Böyle olmasının yanında hadis uydurmakla da itham edilmiştir. Kendisine “Rekaik hadislerini neden uydurdun?” diye sorulunca “İnsanların kalplerini yumuşatmak için uydurduk” diye cevap vermiştir.¹¹⁹

3. Kendi gruplarını destelemek için hadis uyduranlar. Bu gruba daha çok müsteşrikler işaret etmiştir. Caspar'dan şu söz aktarılmaktadır; “zühd ve tasavvufu ilgili hadislerin çoğu şüphesiz ilk iki asırdan sonrasına aittir. Bunlar yollarını Peygamber'in himayesi altına alarak yollarını haklı çıkarmak için sûfiler tarafından uydurulmuşlardı.”¹²⁰

1.3. Cerh ve Ta'dil İlmî

Mevzûat edebiyatında itham edilmiş râvîleri incelerken bir diğer başvuru kaynaklarımız cerh-ta'dil eserleri olmuştur. Tesbit edilen râvîler hakkında yapılan yorumlar bu eserlerden faydalanılarak aktarılmıştır. Bu sebeple mevzûat edebiyatında itham edilen râvîlere geçmeden kısa da olsa cerh-ta'dil ilminden bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Hadis ilminin yapı taşı mesabesinde olan ‘cerh-ta'dil’ ilmi rivâyet ilminin dönüm noktasıdır. Geliştirilen bu ilmi sistem ile hadislerde ki ‘metruk râvîler ve rivâyetlerinin’ ayıklanmasıyla, hadis ilmi kendisini tamamlama noktasına varmıştır. Cerh-ta'dil ilmi tanımlanırken kimi zaman; “Hadis ilmi açısından merkez nokta”¹²¹ kimi zaman da; “Rivâyet adamlarının (râvî) terazisi mesabesinde olup; râvî, kefedede ağır bastığında kabul, hafif geldiğinde ise red edilmesini sağlayan ilim”¹²² denilmiştir.

Cerh-ta'dil ilmi ile ilgili ele alacağımız konular ise sırasıyla şunlar olacaktır: Cerh ve Ta'dil'in tanımı ve bu ilmin oluşumu, meşru olmasının delilleri, râvîler hakkında konuşacak kişilerde bulunması gereken şart ve adaplar, cerh-ta'dilin kabul şartları, cerh-ta'dil lafızları, cerh-ta'dilin taarruzu.

¹¹⁹ Ebû Gudde, *Lemahât*, s.65.

¹²⁰ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.57.

¹²¹ Nureddin Itr, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, Daru'l-Minhaci'l-Kavm, Dimeşk 2019. s.7.

¹²² Nureddin Itr, *Menhecu'n-Nakdi Fi Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 2017. S.89.

1.3.1. Tanımı ve Oluşum Serüveni

Tanımı

Cerh-ta'dil ilminin oluşumuna ve tarihi sürecine geçmeden önce bu iki kavramın 'lügat' ve 'ıstilah' tanımını verecek olursak:

Lügat bakımından; 'جرح' fiilinin masdarı olan 'الجرح'; 'silah ile yaralama',¹²³ 'yaralama ve engelleme'¹²⁴ kimin zaman da 'sövme, kötü konuşma'¹²⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Cerh kavramının ıstilahî tanımına 'mutekaddimun' ulemanın eserlerinde karşılaşmamakla beraber 'muteahhirun' ulemadan İbnü'l-Esîr (606/1210) tarafından yapıldığı tesbit edilmiştir. Bu tanımı vermeden önce Irakî (806/1404)'nin *Elfiye*'sinde bir beyitte kısaca vermek istediği tanımı zikretmek isteriz:

واعن بعلم الجرح و التعديل فانه المرقاة للتفضيل¹²⁶ arasında ki Hadis 'Sahih ve zayıf' yükseklik, fazilet ve derece basamaklarını yani farklılıklarını belirleyen Cerh-ta'dil ilmine önem ver.' anlamına gelen bu beyitte her ne kadar tam bir tanım verilmemişse de bu ilmin ne olduğu ve neyi tesbit ettiğini sezdirmiştir.

Cerh kavramının ıstilahî tanımını İbnü'l-Esîr; "Râvî veya şahid kişi de bulunduğu zaman kendilerinin sözlerini itibardan düşüren ve söylediklerinin amelinin terkine sebep olan sıfattır"¹²⁷ şeklinde tanımlamıştır. Cerh kavramı, 'râvînin adalet ve zabtına zarar veren töhmet'¹²⁸ diye de tanımlanmıştır.

Ta'dil kavramının lügat anlamına gelecek olursak; "العدل"ın 'tef'îl' babındandır -zulmün zıddı- demektir.¹²⁹ 'عدل' geçişli fiilinin de masdarıdır aynı zamanda.¹³⁰

'عدل فلانا تعديلا' denildiği zaman 'زكاه' yani 'kişiyi tezkiye etme, temize çıkarma' gibi anlamlara gelir.¹³¹

¹²³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sâdr, Beyrut 1993. c.2, s.422.

¹²⁴ Fîruzâbadî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Ya'kub, *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2005. s.215.

¹²⁵ A.y.

¹²⁶ el-İrakî, Zeyneddin Ebû'l-Fadl Abdurrahîm b. Hüseyin, *et-Tefsîratu ve't-Tezkire Fi Ulûmi'l-Hadis* (thk.: el-Arabî ed-Dâiz el-Firyatî), Mektebutu Dari'l-Minhac, Riyad 2007. s.183.

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, Mecduddin abu's-Saadet el-Mubarek b. Muhammed b. Muhammed, *Câmiu'l-Usûl fi Ehadîsi'r-Rasul* (thk.: Abdulkadir Arnavut), Mektebetu'l-Hulvanî, Beyrut 1969. c.1, s.126

¹²⁸ bkz. İtr, Nureddin, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, s.9.

¹²⁹ Fîruzâbadî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Ya'kub, *Kâmûsu'l-Muhît*, s.1030

¹³⁰ A.y.

Istilahî bir kavram olarak ise; “Râvî veya şahid kişi de bulunduğu zaman kendilerinin sözlerini itibara aldırır ve kendilerinden gelen bilgilerle amel edilmesini gerektiren sıfattır”¹³² diye tanımlanmıştır.

Oluşum Serüveni

Cerh-ta’dil ilminin oluşum ve gelişim sürecine bakıldığında, bu ilmin ‘isnad’ soruşturmasıyla yakından alakalı olduğu görülecektir. Çünkü isnad sorma, ilerleyen merhalelerde ‘senedi gerekli hale getirmiş’ ve ‘sened’ ile beraber ‘Ricâl ilmi’ gelişim göstermiştir. Ricâl ilmi kapsamında da ‘Cerh-ta’dil’ eserleri gelişim göstermiştir. Bu sebeple cerh-ta’dil’in oluşum ve gelişiminden evvel ‘isnad’ ve ‘ricâl ilminden’ bahsetmek yerinde olacaktır.

İsnad ‘سند’ fiilinin ‘if’al’ babından türemiştir. Sözlükte desteklemek, bir sözü veya haberi kaynağına dayandırmak gibi anlamlara gelir.¹³³ İstilahî bir terim olarak ise; “Bir hadis veya haberi bir takım özel lafızlar kullanarak birbirinden nakleden râvîlerin adlarını, hiçbirini atlatmaksızın rivâyet sırasına göre peş peşe zikretmek sûretiyle söyleyenine yani, kaynağına nisbet etmek, demektir.”¹³⁴

Kaynaklarda ‘isnad’ sormanın özellikle ‘fitne’ yani, ‘Hz. Osman’ın şehit edilmesi’ hareketinden sonra başladığı bilgisiyyle karşılaşmaktayız. Nitekim Müslim *Sahih*’in de İbn Abbas’tan aktardığı rivâyet bunu göstermektedir; “Resulullah’a yalan isnad edilmediği dönemlerde biz ondan hadis rivâyet ederdik. İnsanlar iyi-kötü ayrımı yapmaksızın her türlü yola girdiklerinde ise ondan hadis rivâyet etmeyi terk ettik.”¹³⁵ Aynı şekilde Abdullah b. Mübarek’in; “İsnad dindedir, isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi, sana kim bunları söyledi denilince de susar kalırdı”¹³⁶ bu sözü bu durumu ifade etmektedir.

Eserlerde, isnad sormanın gerekli olduğuna dair; “Ey iman edenler! Eğer bir fâsik size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın”¹³⁷ ayeti delil olarak

---

¹³¹ A.y.

¹³² İbnü’l-Esîr, *Câmiu’l-Usûl fi Ehadisi’r-Rasul* (thk.: Abdulkadir Arnavut), c.1, s.126.

¹³³ Fîruzâbadî, Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Ya’kub, *Kâmûsu’l-Muhît*, s.290.

¹³⁴ Aydınli, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul s.154-155

¹³⁵ Müslim, Müslim b. Haccac Ebû’l-Hasan el-Kuşeyrî, *el-Musnedu’s-Sahihu’l-Muhtasar Bi Nakli’l-Adli Ani’l-Adli İlâ Resulillah(sav)* (thk.: Muhammed Fuad Abdu’l-Bakî), Daru İhyai Turasi’l-Arabî, Beyrut, c.1, s.12.

¹³⁶ Müslim, *el-Musnedu’s-Sahihu’l-Muhtasar Bi Nakli’l-Adli Ani’l-Adli İlâ Resulillah(sav)* (thk.: Muhammed Fuad Abdu’l-Bakî), c.1, s.15.

¹³⁷ Hucurât (49/ 6)

zikredilmiştir. Ayetin yanında Hz. Ebubekir'in, Muğîre'nin nineye mirastan altıda bir verilme hadisini zikrettiğinde, Muhammed b. Mesleme de bu rivayete şahitlik etmesi sonrasında kabul etmesi delil olarak zikredilmektedir.¹³⁸ Bunun yanında, Hz. Ömer'in hadis rivâyet eden sahabelerden şahit istemesi, Hz. Ali'nin de yemin ettirmesi gibi uygulamalar isnâd sormanın sahabe asrında başladığı savunulmuştur.¹³⁹ Rical ilmi, oluşum olarak erken sayılmasına rağmen 'mutekaddimun' ve 'muteahhirun' tarafından 'efradına câmi ağyarına mani' bir tanım yapılmamıştır. Muasır hocalardan Emin Aşıkutlu'nun 'rical ilmini' tanımlama yoluna gittiği tesbit edilmiştir. Ricâl ilmi araştırmamız açısından önem arz ettiğinden bu tanımı aktarmak yerinde olacaktır. Ricâl ilmi, "Rivâyet veya dirâyet yönünden hadisçi kimliği taşıyan kimselerin, isim, zaman ve mekân boyutuyla şahsî, dinî ve ilmî durumlarını belli kurallar ve yöntemler çerçevesinde araştırıp meslekî ehliyet açısından kimlik ve kişiliklerini ve değerlendirmeyi, bu amaçla yeni yöntemler geliştirmeyi amaçlayan bir Hadis ilmidir"¹⁴⁰ diye tanımlanmıştır.

Ricâl ilmi, hadisin İslam dinindeki konumundan ötürü önemli bir yere sahiptir. Nitekim ricâller hakkında önemli bir otoriteye sahip olan Ali el-Medinî (234/848) "İlmin yarısı hadisin fihkî olduğu gibi diğer yarısı da ricâl ilmidir"¹⁴¹ demiştir.

Cerh-ta'dil ilminin tarihi oluşumu hakkında Nureddin İtr dört aşama zikretmektedir. İlk süreç olarak, Kur'an'da cerh-ta'dil; nitekim Allahu Teâlâ kâfir ve münafıkları birçok ayette zemetmiş ve bu ayetler onlar hakkında birer 'cerh' olduğu gibi sahabeler hakkında da övgü ile bahsedilen ayetler de sahabe hakkında birer 'Ta'dil' niteliği olarak görülmüştür.¹⁴² İkinci aşama olarak ise, Hadis'te cerh-ta'dil; aynı şekilde kâfir ve münafıkları zemmeden, sahabeden övgüyle bahseden birçok hadis olması bu alanda da cerh-ta'dil'in olduğuna delalet etmektedir.¹⁴³ Üçüncü aşama olarak, Sahabe ve Tabiin döneminde cerh-ta'dil. Sahabe'nin bazen birbirlerine yönelttikleri eleştiriler bazen ise Tabii'nden olanlara yönelttikleri eleştiriler sahabe döneminde de cerh-ta'dil'in olduğuna delildir.¹⁴⁴ Tabiin döneminde, sahabe

¹³⁸ ez-Zehdanî, Muhammed b. Matar, *İlmu'r-Rical Neşetuhu ve Tatavvuruhu*, Daru'l-Hudeyri, s.20.

¹³⁹ A.y.

¹⁴⁰ Aşıkutlu, Emin, *Ricâl İlmîne Giriş*, İFAV, İstanbul 2007, s.36.

¹⁴¹ el-Bağdadî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî ve Âdabi's-Sâmi* (thk.: Mahmud Tahhan), Mektebetu'l-Maârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad 2002 c.2, s.211.

¹⁴² İtr, Nureddin, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, s.23-24.

¹⁴³ A.g.e. s.25.

¹⁴⁴ A.g.e. s.26.

döneminden daha fazla cerh-ta'dil hareketiyle karşılaşmaktayız. Bunun sebebi ise Peygamber asrından uzaklaşılması, denilmiştir.¹⁴⁵ Ricâl eleştirisinin ilk kim tarafından yapıldığına baktığımızda ise kaynaklar bunun Tabii'nden olan Muhammed b. Sîrîn (110/729) olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁶ Dördüncü aşama olarak ise cerh-ta'dil'in sistemleşme dönemi de diyebileceğimiz h.150/758 yılı Tabiin sonrası dönemi olarak zikredilmiştir.¹⁴⁷

1.3.2. Cerh ve Ta'dil Âlimleri

Cerh-ta'dil ilminin tanımı, oluşum ve gelişimi hakkında verdiğimiz bilgilerden sonra bu alanda söz söylemiş âlimlerden bahsedeceğiz. Bu bölümde İbn Adî'nin *el-Kamil*'de zikrettiği gibi sahabeden başlanılarak Cerh-ta'dil alanında söz sahibi, otorite olan âlimleri Zehebî'nin yirmi bir tabakasından aktaracağız.

Cerh-ta'dil'de Bulunan:

Sahâbe

Ömer b. Hattab (r.a) (23/631)

Ali b. ebi Tâlib (r.a) (40/648)

Abdullah b. Abbas (r.anhuma) (68/676)

Abdullah b. Selam (r.a) (43/651)

Ubade b. Samit (r.a) (34/642)

Enes b. Mâlik (r.a) (90/698)

Aişe bint Ebibekr (r.anha) (57/665)

Birinci Tabaka

Şube b. Haccac (160/777)

Mamer b. Râşid (153/770)

Said b. ebî Arûbe (165/773)

---

¹⁴⁵ A.y.

¹⁴⁶ İbn Receb, Zeyneddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed el-Bağdadî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (thk.: Nureddin Itr), Daru'l-Minhaci'l-Kavim, Dımeşk 2019. c.1, s.52.

¹⁴⁷ Itr, Nureddin, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, s.27.

Süfyân es-Sevrî (161/778)

Mâlik b. Enes (179/787)

İkinci Tabaka

Abdullah b. Mübârek (181/797)

Süfyân b. Uyeyne (198/815)

Vekî b. Cerrah (204/812)

Fudayl b. İyaz (187/803)

Yahyâ b. Said el-Kattân (198/806)

Üçüncü Tabaka

Abdurrahman b. Mehdî (197/814)

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (204/820)

Ka'nebî (221/836)

Dördüncü Tabaka

Yahyâ b. Maîn (233/847)

Ahmed b. Hanbel (241/854)

Ali b. Medîni (234/849)

Ebubekir b. ebî Şeybe (235/843)

İshak b. Râhûye (238/853)

Dârimî (255/869)

Beşinci Tabaka

Buharî (256/870)

Ebû Zür'a (264/878)

Ebû Davûd (275/889)

Rebî b. Süleyman (270/884)

Altıncı Tabaka

Muhammed b. Nasr el-Mervezî (301/909)

Tirmizî (279/892)

Nesâî (303-915)

Bakî b. Mahled (276/889)

Yedinci Tabaka

İbn Huzeyme (311/923)

Muhammed b. Cerir Taberî (310/923)

Sekizinci Tabaka

Tahâvî (321/933)

Ahmed b. Muhammed Herevî (401/1011)

Dokuzuncu Tabaka

İbn Hibban (354/965)

İbn Adî (365/976)

Onuncu Tabaka

Dârekutnî (385/995)

İbn Şahin (385/608)

Hâkim (408/1012)

On Birinci Tabaka

Ebû Nuaym (430/1038)

Ebû Kasım el-Curcânî (428/1036)

On İkinci Tabaka

Ebû Nasr es-Siczî (444/608)

Ebû Osman es-Sâbûnî (425/983)

On Üçüncü Tabaka

Hatîb el-Bağdadî (463-1071)

el-Beyhekî (458/1066)

On Dördüncü Tabaka

İbn Mâkûlâ (475/1082)

İbn Hayrûn (488/1096)

On Beşinci Tabaka

Muhammed b. Tahir el-Makdisî (507/1115)

Begavî (514/1122)

On Altıncı Tabaka

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (543/1151)

Ebû Tahir es-Silefî (572/1180)

İbn Asâkir (571/1176)

On Yedinci Tabaka

Ebû Muhammed el-Ezdî (581/1185)

İbnü'l-Cevzî (597/1201)

On Sekizinci Tabaka

Abdu'l-Ganî el-Makdîsî (600/1203)

On Dokuzuncu Tabaka

Diyâ el-Makdîsî (643/1245)

Yirminci Tabaka

Munzirî (657/1258)

İbn Salâh (643/1245)

Şihabu'd-Din el-Makdîsî (665/1267)

Yirmi Birinci Tabaka

Nevevî (676/1277)

Dimyâtî (705/1306)

İbn Dakîk el-Îyd (702/1302)

Yirmi İkinci Tabaka

Mizzî (742/1342)

İbn Teymiyye (728/1328)¹⁴⁸

1.3.3. Cerh ve Ta'dil Âlimlerinde Bulunması Gereken Şartlar

Râvîler hakkında söz söyleyen ulemânın sözünün muteber olması için taşınması gereken bazı şartlar vardır. Bunları kısa başlıklar altında zikredeceğiz.

- 1) Cerh-ta'dil sebepleri hakkında bilgi sahibi olması
- 2) Hem cerh hem de ta'dil âliminin adaletli ve uyanık (zeki) olması
- 3) Taassup ehlinde olmaması
- 4) Arapça diline hâkim olması¹⁴⁹ gibi şartlar zikredilmiştir.

1.3.4. Cerh Ta'dil Ulemasının Mücadelesi

Hadisin geçirmiş olduğu en zor imtihan uydurma hareketidir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra İslam ümmeti arasında oluşan gruplar, görüşlerini şer'i bir delile dayandırma ihtiyacı hissetmiştir. Kur'an'da umduğunu bulamayan bu gruplar çareyi hadis uydurmakta aramışlardır. Kimi zaman da kendisini iyi niyetine kurban eden bazı gruplar insanları Allah'a yakınlaştırayım derken peygamberine de yalan haber isnad etmiştir.

¹⁴⁸ Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Zikru Men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil* (thk.: Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Beyrut 2007, s.171-227.

¹⁴⁹ İtr, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, s.94-96.

Hadis üzerinden yürütülen bu uydurma hareketi, daha sonraları kimi gruplar tarafından hadise güvensizlik sebebi sayılabılmıştır. Uydurma hareketi karşısında muhaddislerin mücadelesi; ‘önlem’ ve ‘çözüm’ olmak üzere iki aşamalı olmuştur. Her iki aşamada hem ‘metin’ hem de ‘isnad’ kapsamlı olmuştur. Bu şekilde râvînin zabt ve adaletine bağlı olarak hadisler; sahih, hasen, zayıf ve uydurma gibi kısımlara ayrılmıştır. Sadece Hadis’leri kısımlandırmakla kalmayan ulemâ hadis rivâyetinde bulunan bütün râvîleri inceleme ve sınıflandırma yoluna da gitmiştir. Bu sınıflandırmalar arasında araştırmaya en çok konu olan kısımlardan bir tanesine Hadis uyduran râvîler olmuştur.

Araştırmamızın bu bölümünde cerh-ta’dil ulemâsının uydurma hareketi karşısında ki mücadelesini ele alacağız. Bu mücadeleyi ‘önlem’ ve ‘çözüm’ olarak iki başlık altında inceleyeceğiz.

1.3.5. Cerh-ta’dil Ulemâsının Aldığı Önlemler

Cerh-ta’dil ulemâsının uydurma hareketine karşı aldıkları önlemlerden biri; öğrencilerini ‘sebt’¹⁵⁰ sahibi âlimlerden hadis almaya teşvik etmesi ve bu ilimde ehil olmayanlardan rivâyette bulunmamayı öğütlemesi denmiştir. Bu durum, isnâd ve râvî tenkidini doğurmuştur denilebilir.

Hadis uydurma hareketine karşı alınan en önemli önlemlerden biri rivâyetlere isnadı zorunlu kılma olmuştur. Rivâyetlerde isnad sorma erken dönemde başlanmıştır. Özellikle ‘fitne’ olayından sonra isnad sorma zorunlu hale getirilmiştir. Nitekim Müslim *Sahih*’in mukaddimesinde İbn Abbas’tan¹⁵¹ zikretmiş olduğu olay bunun en büyük kanıtıdır. Aynı şekilde İbn Sirin’in; “Fitne baş göstermeyinceye kadar isnad sorulmazdı, fitne olduktan sonra rivâyette bulunduğunuz kişilerin isimlerini verin denildi. Bu şekilde sünnet ehli râvîlerden alındı, bidat ehli râvîler ise terk edildi.”¹⁵² İsnad sorma bu şekilde başladı ve hadisin sıhhati açısından hadis ilminin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Öyle ki İbn Mübarek “İsnad dindedir, isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi”¹⁵³ diyerek isnadın önemine vurgu yapmıştır.

¹⁵⁰ Râvînin ilmini kimlerden aldığı belli olduğu anlamında kullanılır.

¹⁵¹ Müslim, *el-Musnedu’s-Sahihu’l-Muhtasar Bi Nakli’l-Adli Ani’l-Adli İlä Resulillah(sav)* (thk.: Muhammed Fuad Abdu’l-Bakî), c.1, s.15.

¹⁵² A.y.

¹⁵³ A.y.

Râvî Tenkidi

Hadis rivâyetinde ‘senedi’ gerekli kılma ardından râvîleri araştırmayı sağlamıştır. Bundan dolayı râvîlerden doğru sözlü olan ile olmayanı, sahih olan ile uydurma olanı birbirinden ayırt edebilme amacıyla râvîlerin hayatlarını bütün inceliğiyle araştırma konusu yapmışlardır. Bu şekilde başlayan râvî araştırma-inceleme yöntemi cerh-ta’dil ilmini geliştirmiştir.

1.3.6. Cerh-ta’dil Ulemasının Uyguladığı Çözüm Yöntemleri

Hadis rivâyetlerini sahih olmayanlardan arındırmak amacıyla alınan önlemlerden sonra, bu önlemler ile beraber farklı çözüm yöntemleri uygulanmıştır. Uygulanan bu çözüm yöntemlerinden asıl maksat ise hadis uyduran râvîleri tesbit etmek olmuştur. Bu uygulamalara baktığımızda:

- 1- Mevzû hadisleri toplama, bu hadisleri sened ve metin bakımında tenkit etme. Selef âlimlerden başlanılarak birçok muhaddis, mevzû hadisleri toplamaya çalışmıştır; Yahya b. Main, Ali b. Medinî, İbnü’l-Cevzî gibi birçok müellif bu alanda eser telif etmiştir.
- 2- Hadis uyduran râvîlerin bu uydurma hareketindeki emellerini açığa vurup, amaçlarını keşfetme. Nitekim Sufyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İsmail el-Buharî gibi selef âlimleri bu yöntem ile birçok yalancı râvîyi keşfedip tanıtmışlardır.
- 3- Hadis uyduran râvîleri içeren eserler telif etme. İbn Arrak ve Sıbtu’l-Acmî örnekliğinde olduğu gibi.

1.3.7. Râvînin Cerh Edilme Sebepleri

Araştırmamız cerh edilen râvîleri konu aldığı için bu bölümümüzde bir râvînin neden cerh edildiği kısa başlıklar altında verilecektir. Râvî cerhi iki sebepten olur: Adalet bakımından cerh edilmesi ve bir de zabt yani hıfz bakımından cerh edilmesi.

Adalet Bakımından Cerh Edilme Sebepleri

1. Râvînin sefih olması
2. İnsanlar arasında yalancı ve fasık olma
3. Hadiste yalan söylemiş ve bu yalandan tövbe etmiş olma
4. Bidat ehli olan kişi (bu konuda görüş ayrılıkları ve tafsilat vardır)
5. Rivâyeti için ecir almak istemesi
6. Müdellis olması

7. Râvînin meçhul olması.

Zabt Bakımından Cerh Edilme Sebepleri

1. Çokça karıştırma ve hafızanın gerilemesi
2. Rivâyetlerinde şaz ve garib hadislerin fazlaca olması
3. Rivâyetlerinin çoğunluğu vehimli olması
4. Gaflet ehlerinden olması
5. Söyleneni kabul eden olarak bilinmesi (telkini kabul eden)
6. Hadis işitme ve eda etmede mütesahil olması
7. Sâlih olsa dahi zabtı güçsüz olması.

Mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilen sûfî râvîlerde daha çok; “meçhul olma”, “gaflet ehlerinden olma”, “telkini kabul etme”, “zabtı güçsüz olma” sebepleri cerh edilmelerine neden olmuştur. Cerh-ta'dil hakkında yaptığımız aktarımdan sonra, mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilmiş râvîlere geçeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛAT EDEBİYATINDA HADİS UYDURDUKLARI İFADE EDİLEN SÛFÎ VE ZÂHİD RÂVÎLER

Bu bölümde, mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilmiş sûfî râvîleri ele alacağız. Râvîleri tesbit etme konusunda; öncelikle İbn Arrak'ın *Tenzîhu 'ş-Şeria*, Sıbt İbnü'l-Acmî'nin *Keşfu 'l-Hasîs*, İbn Şahin'in *Tarihu Esmâi Duafâ ve 'l-Kezzabîn* adlı râvî eksenli eserlerden sûfî ve sûfliği muhtemel olan râvîler ile bizi sûfî râvîlere ulaştıracak vasıflar üzerinden tesbit etmeye gayret göstereceğiz. Bu vasıflar; şeyhu's-sûfiyye, sûfî, zâhid, sâlih, vâiz, âbid vb. sıfatlandırmalardan oluşmaktadır. Bu eserlerde tesbit edilen râvîlerin yanında başta İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûat* adlı eseri olmak üzere mevzûat edebiyatı eserlerinden sûfî ve sûfliği muhtemel olan râvîlerin hallerini araştırarak sonuca varmaya çalışacağız.

Râvîlerimizi işlerken; yukarıda zikrettiğimiz sıfatlandırmalardan faydalanılarak alt başlıklar oluşturulacak, râvîler alfabetik olarak işlenecektir. Ele alacağımız her râvînin öncelikle; hayatı, hocaları, öğrencileri ve hakkındaki cerh-ta'dil yorumları ele alınacaktır. Cerh-ta'dil âlimlerinin râvî hakkındaki yorumlarının yanında mevzûat edebiyatı müelliflerinin râvî hakkındaki görüşleri ayrıca verilecektir. Son olarak, râvînin mevzûat edebiyatına konu olmuş rivâyetleri zikredilecektir. Mevzûat eserlerinin yanında Ricâl ve Tabakât müelliflerinin râvîyi tanıtırken zikrettikleri hadislere de değinip ikili rivâyetleri dikkatlere sunulacaktır.

2.1. Sûfî Olarak Adlandırılan Râvîler

Öncelikle rical kitaplarında “şeyhu's-sûfiyye” ve “sûfî” olarak isimlendirilen râvîlerin ele alınması uygun görülmüştür. Çünkü araştırmamızın öncelikli amacı; sûfliği kesin olan râvîlerin tesbit edilip işlenmesidir. Bu sebeple literatür kitaplarında sûflikte önde olan ve “şeyhu's-sûfiyye” ve “sûfî” olarak isimlendirilen râvîler takdim edilecektir. Şeyhu's-Sûfiyye olarak üç râvî sûfî olarak ise on üç itham edilmiş râvî tespit edildi.

2.1.1. Abdulvahid b. Zeyd (150/ 767)

Künyesi Ebû Ubeyde¹⁵⁴ olan Abdulvahid; âbid, kudve, şeyhu's-sufiyye, şeyhu'l-ubbad ve zâhid diye anılmıştır.¹⁵⁵Bu adlandırılmalar râvîmizin sûfi olduğuna delalet etmektedir. Abdulvahid, önceleri Şam'da otururken sonraları Dimeşk'e yerleşmiştir.¹⁵⁶ Doğum tarihi bilinmemekle beraber ölüm tarihi hakkında çeşitli rivayetler aktarılmıştır. Kimi rivayete göre hicri 150 yılından sonra, kimi rivayetlere göre ise hicri 177'den sonra vefat etmiştir. Ravh b. Abdu'l-Mu'min, Abdulvahid'in hicri 170 yılında vefat ettiğini aktarır.¹⁵⁷ Zehebî, bu tesbitin doğru olmadığını, uzak bir ihtimal olduğunu söyleyerek h.150 yılında vefat ettiği görüşünü savunmuştur.¹⁵⁸ Vefat ettiği zaman cenazesi hakkında Hüseyin İbnü'l-Kasım el-Varrak'tan¹⁵⁹ şu rivayet nakledilir: "Allah'a yemin olsun ki, onun cenazesine şahit oldum ve Basra'da o günden daha çok ağlanıldığını görmedim."¹⁶⁰

Basra'nın büyük şahsiyetleri arasında bulunan Râbiatü'l-Ezdiyye ile evlenmek istemiş fakat reddedilmiş ve bu duruma çokça üzölmüştür. Abdulvahid ısrar edince Râbia; "Ey şehvetperest! Ben de şehvet olarak ne buldun da benimle evlenmek istedin? Kendin gibi şehvetperest bir kadın bulsana!" diye cevap vermiştir. Abdulvahid evlilik konusunda reddedilmesine karşın ondan rivayette bulunmuştur.¹⁶¹ Anlaşıldığı kadarıyla Abdulvahid'in bir çocuğu olmuş ve kendisi daha hayattayken çocuğu vefat etmiştir. Evladının ölümünden sonra hayatın kendisi için zehir olduğunu ifade etmiştir.¹⁶²

¹⁵⁴ İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. Hüseyin, *Tarih Dimeşk* (thk.: Amr b. Ğuramete'l-Amrevî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995, c.37, s.215

¹⁵⁵ Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyatu'l-Meşahiri ve'l-A'lam* (thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), Dar'ul Ğarbi'l-İslamî 2003, c.4, s:139.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Lisanu'l-Mîzan* (thk.: Abdulfettah Ebû Gudde), Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2002, c.5, s.290

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehanî, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1975, c.6, s.155

¹⁵⁶ A.y.

¹⁵⁷ İbn Asâkir, *Tarih Dimeşk*, c.37, s.236

¹⁵⁸ Zehebî, Şemseddin ebu Abdillâh Muhammed ibn Ahmed ibn Osman, *Siyeru a'lami'n-Nubelâ* (thk.: Heyet), Müessesetu'r-Risale 1985, c:7 s:180. Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.139

¹⁵⁹ *Hilyetu'l-Evliya ve Tarihu'l-İslam*'da "el-Varrak" yerine "el-Vezzan" olarak nakledilmiştir.

¹⁶⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.6, s.159, İbn Asâkir, *Tarih Dimeşk*, c.37, s.235, Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.139

¹⁶¹ Ebû Abdirrahman es-Sülemi, Muhammed b. Hüseyin, *Tabakatu's-Süfiyye* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s.398

¹⁶² Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.6, s.160

Muhammed İbn el-Huzâi, Abdulvahid'in kırk yıl boyunca yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kıldığını aktarmıştır.¹⁶³ Abdulvahid b. Zeyd, her ne kadar 'metrûklar' arasında zikredilmişse de, cerh-ta'dil kitaplarında kendisinden nakledilmiş söz ve hikâyeler mevcuttur. Abdulvahid'in hocalarına geçmeden önce, cerh ve tadil ulemasının yaptığı gibi ondan aktarılmış bazı nakilleri zikretmekte fayda vardır. "Basra'nın çevrelediği bütün malları filseyne¹⁶⁴ (beş kuruşa) almak beni sevindirmez."¹⁶⁵ "İbn Zeyd'in felç olduğu ve Allah'tan abdest alacağı zaman bu felci ondan kaldırmasını istediği, duası kabul olup abdest alacağı zaman felcinin kaldırıldığı, yatağına dönünce felcinin geri geldiği ulema tarafından aktarılmıştır."¹⁶⁶ İbn Zeyd'in vaaz meclisinde, etkili sohbetinden ötürü vefat edenlerin olduğu anlatılmıştır.¹⁶⁷

Abdulvahid b. Zeyd, tabiinin önde gelen isimlerinden eğitim almıştır: Hasan-ı Basrî (110/728), Atâ b. Ebi Rebah (114/732), Ubadete İbn Nuseyy (118/736), Abdullah b. Raşid (?) mevlâ Osman b. Affan (r.a) gibi pek çok isimden rivâyette bulunmuştur.¹⁶⁸

Abdulvahid b. Zeyd'den rivayette bulunan öğrencilerine baktığımız zaman; Zeyd b. el-Hubab (203/818), Nadr b. eş-Şümeyl (203/818), Ebû Davud et-Tayalisî (204/819), Vekî b. Cerrah (197/812), Müslim b. İbrâhîm (222/837), Ebû Süleyman ed-Daranî (215/830) gibi isimler Abdulvahid b. Zeyd'ten rivâyette bulunmuştur.¹⁶⁹

Yahya b. Maîn (233/847) herhangi bir gerekçe beyan etmeden; "leyse bi şeyin"¹⁷⁰ diyerek kendisinden hadis alınamayacağını ve rivayet ilminde kendisine itibar edilmeyeceğini ifade etmiştir.

¹⁶³ Zehebî, *Tarihu İslam*, c.4, s.139, Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673, İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.290

¹⁶⁴ *Fils (filseyne)* ; altın ve gümüş dışındaki para ve akçeye verilen isimdir. Burada ise halk arasında kullanılan 'beş kuruş' yani çok kıymetsiz bir fiyata dahi benim olsun istemem anlamında kullanmıştır.

¹⁶⁵ Zehebî, *Tarihu Dimeşk*, c.4, s.139, Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.6, s.157

¹⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.7, s.179

¹⁶⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.6, s.159

¹⁶⁸ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.37, s.216, Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.139, Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.7, s.178, İbn Hacer, *Lisanu'l-Mizan*, c.5, s.290.

¹⁶⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.37, s.216, Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4 s.139, Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.7, s.178, İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanu'l-Mizan*, c.5, s.290.

¹⁷⁰ Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Duafau'l-Kebir* (thk.: el-Kalecî), Daru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut 1984 c.3, s.54

Buharî (256/870); râvî hakkında; “terekuhû” “onu terk ettiler”¹⁷¹ tabirini tercih ederek rivayetlerinin makbul olmayacağını, yumuşak bir ifade ile metrûk bir râvî olduğu görüşünü benimsemiştir. el-Cuzcânî (259/872); “Onun kötü mezhepli ve doğruluk madenlerinden olmadığını” ifade etmiştir.¹⁷²

Ebû Zur’â er-Razî (264/878); Abdulvahid b. Zeyd’in “kaderî” olduğunu ifade etmiş ancak hadiste zayıf olmadığını söylerken, Ebû Hatim ise “zayıf” olduğunu tesbit etmiştir.¹⁷³ Nesâî (303/915); kendisinin “metruku’l-hadis” yani “rivayeti terk edilmiş râvî” olduğunu tesbit etmiştir.¹⁷⁴

İbn Hibbân (354/965); kendisi hakkında “İbadetle çokça meşgul olması rivayetlerini sağlamaştırmasına engel olmuştur. Bu sebeple rivâyetlerinde münker hadislere sıkça rastlanılmaktadır”¹⁷⁵ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Cerh-ta’dil âlimlerinin yanı sıra mevzûat edebiyatından İbnü’l-Cevzî, îrad ettiği bir hadisten sonra hadisi uydurmakla itham edilen Abdulvahid b. Zeyd olduğunu zikretmiş ve cerh-ta’dil ulemâsının kendisi hakkındaki yorumlarını aktarmıştır.¹⁷⁶ İbn Arrak, Abdulvahid b. Zeyd’i itham edilen râvîler arasında zikredip “metrûk” olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷ Sıbtu’l-Acmî, Abdulvahid b. Zeyd’i itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra, Hasan-ı Basrî (110/728)’nin söylemediği bir sözü onun adına uydurduğunu aktarmıştır.¹⁷⁸

Rivâyetleri

Burada Abdulvahid b. Zeyd’in, Cerh-ta’dil ulemâsının nezdinde “metrûk” bir râvî olarak zikredilmesine sebep olan rivayetlerinden aktarımda bulunacağız. Ulemâ nezdinde her râvî hakkında yapılan cerh veya ta’dillerin sebepleri vardır. Râvî hakkında yapılan Cerh-ta’dilin en önemli dayanağı tabii olarak aktarmış olduğu rivâyetlerdir. Biz de araştırmamızda, mevzûat edebiyatına konu olmuş râvîlerimizin

¹⁷¹ Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Kitabu’t-Duafâ* (thk.: Ahmed b. İbrahim), Mektebetu ibn Abbas, Beyrut 2005 s.90

¹⁷² İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.5, s.290

¹⁷³ İbnü’l-Cevzî, Ebû Ferce Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâ ve’l-Metrukün* (thk.: Abdullah el-Kadı), Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1986, c.2, s.155

¹⁷⁴ Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *ed-Duafâ ve’l-Metrukün* (thk.: Mahmud İbrahim Zayid), Daru’l-Va’y, Haleb 1976 s.68

¹⁷⁵ İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed ed-Darimî, *el-Mecruhin min’el-Muhaddisin ve’l-Metrukün ve’d-Duafâ* (thk.: Mahmud İbrahim Zayid), Daru’l-Va’y, Haleb 1396 c.2, s.155

¹⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.161.

¹⁷⁷ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatil-Merfue*, c.1-2, s.82-289.

¹⁷⁸ Sıbtu’l-Acmî, Burahneddîn İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Keşfu’l-Hasîs ammen Rumiye bi Vad’i’l-Hadis* (thk.: Suphi es-Sâmîrâî), Âlemu’l-Kutub, Beyrut 1987, s.175.

bu edebiyatta zikredilmelerine sebep olan rivâyetlerini de dikkatlere sunacağız. Râvîmiz İbn Zeyd'in rivâyet etmiş olduğu hadislerin önemli bir kısmını aktarmaya çalışacağız.

1. Hasan b. Mihran → Ahmed b. Heysem → Abdulvahid b. Zeyd → Sevr b. Zeyd → Halid b. Ma'den → Muâz b. Cebel'den (r.a) Resulullah (s.a.v) göğe bakıp şöyle buyurdu; “*Kulları hakkında istediği hükmü veren Allah'a hamdolsun. Ey Muâz! Sana hiçbir peygamberin ümmetine söylemediği bir şey anlatacağım iyi ezberle. Allah Teâlâ yedi melek yarattı. Her bir meleği semanın yedi katından bir katına kapıcı olarak tayin etti. Nurları güneş nuru gibidir. Kulların sabahtan akşama kadar olan amellerini yazarlar...*”¹⁷⁹ Hadisi İbnü'l-Cevzî uzunca zikredip rivâyetin uydurma olma sebebini Abdulvahid b. Zeyd'e bağlamıştır.¹⁸⁰
2. Avam b. Abdulfafur → Abdulvahid b. Zeyd → Sâbit el-Bennânî → Enes b. Mâlik'den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Cuma günü veya Cuma gecesi yirmi dört saattir. Bu yirmi dört saatte hiçbir saat yoktur ki altı yüz bin kişi cehennemden azad edilmesin.*”¹⁸¹ İbnü'l-Cevzî, rivâyetin uydurma olduğunu zikrettikten sonra uydurma olma sebebini Abdulvahid b. Zeyd olarak beyan etmiştir.¹⁸²
3. Abdulvahid b. Zeyd → Hasan → Enes'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Müslüman kardeşine bir ayakkabı giydiren kişi, onu silah kuşanmış bir şekilde ata bindirmiş gibidir.*”¹⁸³ İbnü'l-Cevzî, rivâyetin sahih olmadığını zikrettikten sonra hükmünün Abdulvahid b. Zeyd kaynaklı olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁴

Mevzûat edebiyatı müelliflerinin yanı sıra ricâl kitaplarında Abdulvahid b. Zeyd'i işlemiş olanlar da İbn Zeyd'e ait hadisler zikretmişlerdir. İbn Zeyd'e ait rivâyetler şu şekildedir:

¹⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.157.

¹⁸⁰ A.g.e. c.3, s.161.

¹⁸¹ İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-İlelu'l-Mütenahiye fi'l-Ahadisi'l-Vâhiye* (thk.: İrsadu'l-Hak el-Eserî), İdaretü'l-Ulumi'l-Eseriyye, Pakistan 1981, c.1, s.466.

¹⁸² A.y.

¹⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.2, s.14.

¹⁸⁴ A.y.

1. Ebû Abdillâh el-Huseyn → Ebû Tahîr Ahmed b. Mahmud → Ebubekr ibn el-Mukrî → Ebu Ya'la el-Mûsilî → Yahya b. Maîn → Ebû Ubeydete'l-Haddad → Abdulvahid b. Zeyd → Ferked es-Sebhî → Mürre → Zeyd b. Erkam → Ebubekr es-Sıddık'tan (r.a) Resulullah'tan (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Gıdasını haramdan karşılamaş bir ceset cennete giremez.*”¹⁸⁵ Zehebî, hadisi Abdulvahid'i işlerken aktarmış fakat rivâyet hakkında herhangi bir beyanda bulunmamıştır.¹⁸⁶ Birçok senedinin bulunmasından dolayı hadisi “sahih li ğayrihi” diye hükme bağlayan âlimler de olmuştur.¹⁸⁷
2. Ahmed b. İshâk → Ebubekr b. Ebî Âsım → el-Hasen b. Ali ve'l-Fadl b. Davud → Abdulsamet b. Abdulvaris → Abdulvahid b. Zeyd → Eslem → Mürrete't-Tayyib → Zeyd b. Erkam “Ebubekr (r.a) su istedi, kendisine su ile balın bulunduğu bir kap getirildi. Ağzına doğru götürürken hem kendi ağladı hem de yanındakileri ağlattı. O sustu fakat etrafındakiler ağlamaya devam etti. Daha sonra Ebûbekr (r.a) tekrar ağlamaya başladı. İnsanların ona bir şey soramayacakları kadar ağladı, ardından yüzünü meshetti ve kendisini toparlayınca etrafındakiler sordu: Seni bu kadar ağlatan şey neydi? Dedi ki: Resulullah (s.a.v) ile beraber iken kendisinden bir şey uzaklaştırır gibi “Benden uzaklaş, benden uzaklaş” diyordu. Yanında da herhangi bir kimseyi göremeyince, dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, seni kendinden bir şey uzaklaştırırken gördüm ama yanında da kimse yoktu? Resulullah (sav) şöyle buyurdu: “Dünya kendi içindekilerle bana göründü ve ben dünyaya, benden uzaklaş dedim. Dünya da bana cevaben; ‘Sen benden yüz çevirsen de senden sonra gelecekler benden yüz çevirmeyecek.’ dedi.” Hz. Ebubekir (r.a) bunu aktardıktan sonra “Bu olayı hatırlayınca dünyanın o sözüne ulaştığımı sanıp korktum, işte beni ağlatan şey buydu”¹⁸⁸ diye konuştu. Şeyh şöyle dedi: “Ebubekir (r.a) her zaman ciddiye, Allah'ın hudutlarını aşmazdı. Şöyle

---

¹⁸⁵ İbn Hibban, *el-Mecruhin*, c.2, s.155, et-Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed eş-Şamî, *Mu'cemu'l-Evset* (thk.: Abdu'l-Muhsin b. İbrahim, Tarık b. İvedullah), Daru'l-Haremeyn, Kahire c.6, s.112, İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafai'r-Ricâl* (thk.: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcut), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1997, c.6, s.518, İbnü'l-Kayseranî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tahîr eş-Şeybanî, *Tezkiretu'l Huffaz* (thk.: Hamdi Abdulmeccid es-Selefi), Daru's-Semii, Riyad 1994, s.248, İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.37, s.216.217.218.219 (farklı rivayet senedleriyle aynı manada hadis aktarılmıştır), Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673, İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.290,

¹⁸⁶ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673

¹⁸⁷ Elbânî, Ebû Abdîrahman Muhammed Nasuru'd-Din, *Silsiletu'l-Ahadisi's-Sahihah ve Şeyin min Fıkhiha ve Fevaidiha*, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1996, c.6, s.212.

¹⁸⁸ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673, İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.290, Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.1, s.30.

söylene gelmiştir: Muhakkak ki Tasavvuf, mülklerin sahibi olan Allah'a sülükte ciddiyettir."¹⁸⁹ Hâkim, hadisin isnadının sahih olduğunu¹⁹⁰ ifade etmiş ancak Zehebî, hadisin Abdulvahid b. Zeyd'in münker rivâyetlerinden olduğunu beyan etmiştir.¹⁹¹ Muasır âlimlerden Nasurüddin Elbânî ise hadisin sadece bu sened ile rivâyet edildiğini ve çok zayıf bir rivâyet olduğunu söylemiştir.¹⁹²

3. Ebû Ubeydete'l-Haddad → Abdulvahid b. Zeyd → Abdullah b. Raşid → Osman b. Affan (r.a) merfu olarak şöyle nakletti; "*Allah'a ait yüz on yedi (çeşit) ahlak vardır, kim bunlardan birisi ile (Allah'ın karşısına) gelirse cennete girer.*"¹⁹³ Zehebî ve birçok ricâl müellifi, hadisi Abdulvahid b. Zeyd'i işlerken aktarmış fakat hadis hakkında herhangi bir yorum yapılmamıştır. Anlam olarak yakın hadisler Hâkim et-Tirmîzî¹⁹⁴ ve Gazzâlî¹⁹⁵ tarafından zikredilmiş olup hadisin "çok zayıf" olduğu söylenmiştir.

Ahlak ve tasavvufî eserlerde râvîmize ait daha fazla rivâyet bulunmaktadır. Daha fazlası için özellikle Ebu Nuaym'ın "*Hilyetu'l Evliya*" eserine bakılabilir.¹⁹⁶

Mevzûat edebiyatında hadis uydurmakla itham edilen Abdulvahid b. Zeyd'in râvî hakkındaki görüşlere ve rivâyetlerine bakıldığı zaman kendisinin "metrûk" olmaktan ziyade "zayıf" bir râvî olduğunu söylemek kanaatimizce daha uygun olacaktır.

2.1.2. Abdurrahman b. Affân (ö. ?)

Abdurrahman b. Affân¹⁹⁷ hakkında çok az bilgiye rastlanmış olup vefat tarihi zikredilmemiştir. Mehdî b. Hafs'ın (223/831) eniştesi¹⁹⁸ ve Bağdatlı olduğu

¹⁸⁹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673

¹⁹⁰ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Müstedrek ala's-Sahihayn* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c.4, s.344,

¹⁹¹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673.

¹⁹² Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasuru'd-Din, *Silsiletu'l-Ahadisi'd-Daife ve'l-Mevzua ve Eseruha's-Siyiye fi'l-Ümme*, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1992, c.10, s.492.

¹⁹³ Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr b. Musa, *ed-Duafau'l-Kebir* (thk.: Emin Kaleci), Daru'l-Mektebi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, c.3, s.54, ibn Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafai'r-Ricâl* (thk.: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcut), c.6, s.519, Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.673, İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.290

¹⁹⁴ Hâkim et-Tirmîzî, Muhammed b. Ali b. Hasan, *Nevâdiru'l-Usûl fi Ahadisi Resûl* (thk.: Abdurrahman Umeyre), Daru'l-Cil, Beyrut 1992, c.4, s.39.

¹⁹⁵ Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'ü Ulûmi'd-Din* (thk.: Ali Muhammed Mustafa, Said el-Mehasinî), Daru'l-Feyhâ, Dimeşk 2010, c.6, s.125.

¹⁹⁶ Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.1, s.30.

¹⁹⁷ Bazı eserlerde Abdurrahman b. Anân olarak yanlış yazıldığı tesbit edilmiştir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1. s.337.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizân*, c.9, s.27.

aktarılmıştır.¹⁹⁹ Künyesi Ebû Bekir'dir.²⁰⁰ Mevzûat edebiyatı eserlerinin yanında ricâl eserlerinde de “sûfi”²⁰¹ olarak anılması ve kendisinin “sûfi hikâyelerini çokça aktarırdı” denmesi, Abdurrahman b. Affan'ın “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.²⁰²

Ebû Bekir b. Ayyâş (194/809), Fudayl b. İyâz (187/802), Atâ b. Müslim (190/805), Ebû İshak el-Fizârî (185/801), Yûsuf b. Esbât (195/810) ve Muhammed b. Mucîb (?)²⁰³ gibi birçok isimden rivâyette bulunmuştur.

Ahmed b. Abdillâh el-Haddâd (?), İbrâhîm b. Abdillâh (270/883), Yakup b. Şeybe (262/875), İbrâhîm b. Hâris (?) ve Cafer²⁰⁴ b. Muhammed (301/913)²⁰⁵ gibi birçok râvî kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Yahyâ b. Maîn (233/847); kendisi hakkında “Kezzab, yalan konuşur.” ve “Ebû İshak el-Fizârî'den yalan haber uydurduğunu gördüm.” demiştir.²⁰⁶

Rivâyetleri

1. Abdurrahman b. Affan → Muhammed b. Mucîb → Cafer b. Muhammed → Babası Muhammed → Dedesi²⁰⁷ Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; “*İsra gecesi arşın üzerinde, La ilahe illallah Muhammedun Resulullah Ebû Bekir Sıddık, Ömer Faruk ve Osman zü'n-nûreyn mazlum olarak öldürülecekler.*”²⁰⁸ Hadisini İbnü'l-Cevzî aktardıktan sonra “uydurma” olduğuna dikkat çeker ve uyduran kişinin “Abdurrahman b. Affan” olduğunu söyler.²⁰⁹ Aynı şekilde Elbânî hadisin “uydurma” olduğunu ve uyduranın Abdurrahman b. Affan

¹⁹⁹ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.11, s.547.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.9, s.27.

²⁰¹ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.11, s.547.

²⁰² İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.9, s.27.

²⁰³ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.11, s.547.

²⁰⁴ Cafer b. Muhammed'in vefat yılı hakkında Zehebî *Siyer*'de h.131 olarak vermesine karşılık, Bağdadî, doğum yılının h.247 olduğunu Cafer b. Muhammed'ten aktarmaktadır. Zereklî ise Cafer b. Muhammed'in vefat tarihini h.301 olarak vermiştir. Abdurrahman b. Affan'ın hocalarının vefat tarihleri itibara alındığında doğru olan görüşün h.301 olacağını tercih ettik. Bkz.: Bağdadî, *Târihu Bağdad* c.2, s.517., Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.14, s.96. Zereklî, *el-A'lam*, c.2, s.127.

²⁰⁵ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.11, s.547.

²⁰⁶ A.y.

²⁰⁷ İsmi zikredilmedi.

²⁰⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatil-Merfue*, c.1, s.399.

²⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.337.

olduğunu aktarır.²¹⁰ İbn Hacer de bu hadisi uyduranın “Abdurrahman b. Affan” olduğunu söyler.²¹¹

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Affan'dan hadis aktardıktan sonra; “hadisi uyduran kişi ve kezzab olan Ebû Bekr'dir” demiştir.²¹² İbn Arrak itham edilen râvîler arasında zikredip Yahyâ b. Maîn'in kendisi hakkında “kezzab” dediğini aktarır.²¹³ Suyûtî, Abdurrahman b. Affan'dan hadis aktardıktan sonra “Ebû Bekr ve hocası es-Sâîğ iki yalancıdır” demiştir.²¹⁴ İtham edilmiş olmasının yanında hayatının geniş şekilde bilinmemesi aynı zamanda onu “meçhul-metrûk” râvî kılmaktadır.

2.1.3. Abdurrahman b. Davud (610/1213)

Abdurrahman b. Davud'un hayatı hakkında geniş bilgilere rastlanılmamıştır.

Abdurrahman b. Davud h.530 yılında Musul'da doğduğunu söylemiştir.²¹⁵ Abdurrahman b. Davud vaazlarından ötürü “Vâiz”²¹⁶ olarak ve bir de oynadığı bir oyun sebebiyle “Zirzarî”²¹⁷ diye lakablanmıştır. Abdurrahman b. Davud, Küşeyrî'den “Risaletu'l-Kuşeyrî”²¹⁸ eserini işiten ve rivâyet eden es-Sühreverdi'den “Risaletu'l-Kuşeyrî'yi” dinlediğini iddia etmiş ve ulemâ tarafından bu iddiası yalanlanmıştır.²¹⁹ Aynı şekilde bir kadından “Hilyetu'l-Evliya'yı”²²⁰ baştan sona aldığını iddia etmiş ve iddiası ulemâ tarafından kabul görmemiştir.²²¹ Abdurrahman b. Davud h.608 yılında Endülüs'e gitmiş ve orada Humeydi'nin “el-Cem'u Beyne's-Sahihayn'i” rivâyet etmiştir.²²² Abdurrahman b. Davud h.610 yılında Tunus'ta vefat etmiştir.²²³ Her ne kadar tenkid edilmiş ise de sûfî düşüncenin temel kaynaklarından sayılan *Risaletu'l-Kuşeyrî* ve *Hilyetu'l-Evliya'yı* dinlediğini iddia etmesi sûfliğine dair önemli bir

²¹⁰ Elbânî, *Silsiletu'l-Ahadîsi'd-Daife ve'l-Mevzua ve Eseruha's-Siyie fi'l-Ümme*, c.12, s.246.

²¹¹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizân*, c.5, s.114.

²¹² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.337.

²¹³ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatil-Merfue*, c.1, s.78.

²¹⁴ Suyûtî, Celaledin Abdurrahman b. Kemaleddin, *el-Leâli'l-Masnûa fi'l-Ahadîsi'l-Mevzûa* (thk.: Muhammed Abdulmunim), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2019, c.1, s.293.

²¹⁵ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.588.

²¹⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.13, s.259.

²¹⁷ A.y.

²¹⁸ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.588.

²¹⁹ A.y.

²²⁰ A.y.

²²¹ A.y.

²²² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.13, s.259.

²²³ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.1, s.647.

işarettir. Ayrıca sûfi teliflerle ilgilenip amellerin faziletine dair “*Kırk hadis eserini*” kaleme alması sûfliğine delalet etmektedir.²²⁴

Abdullah b. Muntekene (?), Ebû'l-Vakt (553/1158), Ebû Necip es-Sühreverdi (563/1168), es-Silefi (576/1180)²²⁵ gibi birçok kişiden rivâyette bulunmuştur.

Ebû'l-Abbas b. Müferrec en-Nebati (637/1239), Ebû'l-Kasım b. Teylesânî (?)²²⁶ kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

Hakkında yapılan yorumlara şu şekildedir; ed-Diyâ el-Makdisî (643/1245),²²⁷ Ebû Abdillâh b. Âbar (658/1260) ve İbn Müsdî (663/1265)²²⁸ kendisi hakkında “Yalancıdır” demişlerdir.²²⁹

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, aktardığı bir hadisin uydurma olduğunu belirttiikten sonra uyduran kişilerden birinin Abdurrahman olduğunu ifade etmiş kendisini “Meçhul, hadisi mahfuz olmayan” biri şeklinde tanıtmıştır.²³⁰ Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin sözlerini aktarır ve Zehebî'nin Abdurrahman b. Davud yoluyla aktarılan bu hadisi “Vehmedilmiş hadis” olarak tanımlamıştır.²³¹ Sıbtu'l-Acmî, kendisini itham edilmiş râvîler arasında zikrettikten sonra uydurma hadisler rivâyet ettiğini ifade etmiştir.²³²

Rivâyetleri

Abdurrahman b. Davud'un mevzûat edebiyatına konu olup itham edilmesine sebep olan rivâyetler şöyledir:

1. Abdurrahman b. Davud → Sâlih b. Süheyb → Babası Süheyb'den Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “Üç şeyde bereket vardır; borç vermek, muaraza (karşıtlık), ev işlerinde buğday ve pirinci karıştırmak çarşı için değil.”²³³ İbnü'l-Cevzî, bu rivâyeti uyduran iki kişiden birinin Abdurrahman olduğunu söylemiştir.

²²⁴ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.588.

²²⁵ A.y.

²²⁶ A.y.

²²⁷ A.y.

²²⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.1, s.647

²²⁹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.588.

²³⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.249.

²³¹ Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.2, s.129.

²³² Sıbtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.164.

²³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.249.

Abdurrahman b. Davud ‘*el-Erbain*’²³⁴ adlı bir eser kaleme alarak ve bu eserde sahih senedlere yalan haberler isnad etmesi kendisinin ‘yalancı’ ve ‘metrûk’ bir râvî olduğuna delildir.

2.1.4. Ahmed b. Âtâ’ el-Huceymî (200/815)

Ahmed b. Âtâ’, künyesi Ebû Amr²³⁵ olup Basralıdır.²³⁶ Eserlerde kendisi hakkında “zâhid”, “sûfilerin şeyhi”, “âbid” ve “itaatkâr” denmesi sûfi olduğuna delalet etmektedir.²³⁷ Birinci kısım râvîlerde ele aldığımız Abdulvahid b. Zeyd’in talebesi ve müridi olup ondan sonra Basra’da Abdulvahid’in tarikat şeyliğini kendisi yürütmüştür.²³⁸ Tarikat işleri için bir ev vakıf etmiş, vakfettiği bu evi ibadete ayırmıştır.²³⁹ Zehebî, kendisinin bidat ehli kaderi olduğunu ve zâhidlerin bidatlere binmesinin çok çirkin olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁰ Hâlid el-Abd ve Abdulvahid’ten rivâyette bulunmuştur.²⁴¹ Ahmed b. Gassan ez-Zâhid ve Ebubekir’de kendisinden rivâyette bulunmuştur.²⁴² Hakkında yapılan yorumlara bakılacak olursa;

Ali b. Medîni (234-849); “Bir gün kendisine gelip oturdum ve yanında bir kitap²⁴³ vardı onunla rivâyette bulunuyordu. İnsanlar dağılıp gidince; ‘Bunu işittin mi?’ diye sordum. Ahmed b. Âtâ’; ‘Hayır, satın aldım. İçerisinde Hasan’dan²⁴⁴ rivâyetler var, insanlara okuyorum ki amel etsinler, Allah’a yakınlaşsınlar ve bunlarda herhangi bir hüküm veya bir sünnetin değişikliğe uğraması da söz konusu değildir.’ dedi. Ben de; ‘Allah’tan korkmuyor musun? İnsanları Resulullah(s.a.v)’a iftira atarak mı Allah’a yaklaştıracaksın!’ dedim.”²⁴⁵

El-Ezdî (334-945); kendisi hakkında “Kadere davet eden, muteabbid, gafil biriydi. İşitmediği şeyleri rivâyet ederdi” demiştir.²⁴⁶ Dârekutnî (385-995); kendisi

²³⁴ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.647

²³⁵ A.g.e. c.1, s.30.

²³⁶ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkin*, c.1, s.80.

²³⁷ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.9, s.408.

²³⁸ A.y.

²³⁹ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.9, s.408.

²⁴⁰ A.y.

²⁴¹ Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkin*, c.1, s.252.

²⁴² Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.9, s.408.

²⁴³ Burada geçen kelime ‘درج’ (dercu), içerisinde yazılı nüshalar bulunan kutu vb. anlamına geldiği için ‘kitap’ demeyi tercih ettik. Bkz. Firuzâbadî, *Kâmûsu’l-Muhît*, s.244.

²⁴⁴ Sadece “Hassan” olarak zikredilen bu kişi ile kimin kastedildiği anlaşılmamaktadır.

²⁴⁵ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.537.

²⁴⁶ A.y.

hakkında “metrûktur” demiştir.²⁴⁷ Zehebî (748/1348); kendisini bidat ehli olarak itham etmiştir.²⁴⁸

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikrettikmiş akabinde Ali b. Medîni'nin görüşünü aktarmıştır.²⁴⁹

Rivâyetleri

Mevzûat edebiyatında Ahmed b. Âta'dan aktarılan bir rivâyet ile karşılaşmadık. Ricâl ve tabakât eserlerinde kendisi ele alındıktan sonra şu hadisler ona nisbet edilmiştir.

1. Ahmed b. Atâ → Abdulcebbâr → Hasan b. Zekvân → Sâlim b. Abdillâh → İbn Ömer (r.a) Resulullah (s.a.v)'in şöyle söylediğini buyurdu; “*İnsanların en faziletlisi sevmediği şeyi sevdiği şeye tercih eden, Allah'ın rızası uğruna nefsi ile mücadele eden, kendisini Allah'tan alıkoyacak dünyalık bir şey ile nefsinin meşgul etmeyendir. Şüphesiz, Allah için bir şeyi terk eden kişiye Allah daha iyisini ve hikmeti verir.*”²⁵⁰ Sahih veya uydurma olarak böyle bir rivâyete ulaşamadık.
2. Ahmed b. Atâ → Abdülhakem → Enes (r.a) Resulullah (s.a.v)'in şöyle söylediğini buyurdu; “*Bütün peygamberlere benzer biri benim ümmetimde vardır. Ebubekir (r.a) İbrâhîm (a.s)'e, Ömer (r.a) Mûsâ (a.s)'ya, Osman (r.a) Hârûn (a.s)'a ve Alî (r.a) de bana benzer.*”²⁵¹ Zehebî, hadisi aktardıktan sonra uydurmanın Ahmed veya öğrencisinden kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁵²

Ahmed b. Âta' hakkında yapılan yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin “metrûk” bir râvî olduğu söylenebilir.

2.1.5. Ahmed b. Hüseyin eş-Şâfiî (ö. ?)

Ahmed b. Hüseyin'in hayatı hakkında geniş bilgiye rastlanmamıştır. Ahmed b. Hüseyin'den rivâyette bulunan Muhammed b. Ali'nin (431/1039)²⁵³ vefat yılı üzerinden düşündüğümüzde Ahmed b. Hüseyin'in bu yıldan önce vefat ettiği ve

²⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.1, s.80.

²⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.9, s.408.

²⁴⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatü'l-Merfue*, c.1, s.32.

²⁵⁰ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehânî, *Tarîhu Esbehân*, c.1, s.460.

²⁵¹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.1, s.537.

²⁵² Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.1, s.119.

²⁵³ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.654.

üçüncü asrın sonu dördüncü asrın başı sûfilerinden olduğunu söyleyebiliriz. Ahmed b. Hüseyin'in eserlerde "sûfi" olarak anılması kendisinin "sûfi" olduğuna delalet etmektedir. İbnü'l-Mukrî'den (381/991) müselsel olarak²⁵⁴ yapmış olduğu; "*Kim sıkıntıda olan birinin elinden tutarsa Allah da onun elinden tutar*"²⁵⁵ rivâyetinden ötürü hadis uydurmakla itham edilmiştir.²⁵⁶ Zehebî bu rivâyetin uydurma ve Ahmed b. Hüseyin'in de "itham edildiğini" ifade etmiştir.²⁵⁷

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Ahmed b. Hüseyin'i itham edilmiş râvîler arasında zikredip "sûfi" olduğuna dikkat çekmiş "İbnü'l-Mukrî'den hadis uydurdu" demiştir.²⁵⁸

2.1.6. Ahmed b. Muhammed b. Nâfi' (ö. ?)

Hayatı hakkında fazlaca bilgi bulunmayan Ahmed b. Muhammed b. Nâfi' "sûfi" olarak anılmış ve hadis uydurmakla itham edilmiştir.²⁵⁹ Ahmed b. Muhammed'in eserlerde "sûfi" olarak anılması kendisinin "sûfi" olduğuna delalet etmektedir. Zehebî, Ahmed b. Muhammed için; "Bunun kim olduğunu bilmiyorum, İbnü'l-Cevzî bir keresinde zikretti ve itham ettiler dedi" diye aktarır.²⁶⁰ Ahmed b. Muhammed'in hadis uydurmakla itham edilmesine sebep olan rivâyet ise İbn Ömer(r.a)'den Muâviye'nin fazileti hakkında aktarmış olduğu; "Ayetü'l-Kürsî indiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v), Muâviye'ye (r.a) yaz der. Muâviye (r.a), yazarsam bana karşılığında ne var diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v), *okuyan her kişi için sana sevap yazılır*"²⁶¹ hadisidir. Ebû Saîd en-Nakkâş (414/1023), bu hadisi uyduranın Ahmed b. Muhammed b. Nâfi' olduğunu söylemiştir.²⁶² İbnü'l-Cevzî, hadisi aktardıktan sonra "uydurma" olduğunu zikretti.²⁶³

Mevzûat edebiyatında, İbnü'l-Cevzî, aktardığı bir hadisten sonra "uyduran kişinin Ahmed b. Muhammed olduğunu söylediler" der.²⁶⁴ İbn Arrak, kendisini

²⁵⁴ حدثنا وهو اخذ بيدي "elimi tutar halde rivâyet etti" şeklinde müselsel olarak rivâyet edildiği iddia edilmiştir.

²⁵⁵ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.170.

²⁵⁶ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.1, s.94.

²⁵⁷ A.y.

²⁵⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.27.

²⁵⁹ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzân*, c.1, s.634.

²⁶⁰ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.1, s.146.

²⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.16.

²⁶² A.y.

²⁶³ A.y.

²⁶⁴ A.y.

“itham edilen” râvîler arasında zikredip İbnü'l-Cevzî'nin söylemlerini aktarır.²⁶⁵ Suyûtî de “Muâviye” hakkında uydurulan bu hadisten dolayı Ahmed b. Muhammed'in itham edildiğini söyler.²⁶⁶

2.1.7. Ali b. Abdillâh b. Cehdem (414/1023)

Ali b. Abdillâh, Hemezanlı²⁶⁷ olup Mekke'ye yerleşmiştir.²⁶⁸ Mekke'de ‘şeyhu's-sûfiyyeti bi Mekke' diye anılmıştır.²⁶⁹ Bu şekilde anılması kendisinin sûfi olduğuna delalet etmektedir. Künyesi Ebû'l-Hasan²⁷⁰ olan Ali b. Abdillâh için Zehebî, ‘eş-şeyh, el-imamu'l-kebir' diye bahsetmiştir.²⁷¹

Behcetü'l-Esrar isimli eseri kaleme almış, bu eser için Zehebî; “Kaleme aldığı eserdeki batıllara kalp şahitlik eder.” demiştir.²⁷² Zehebî'nin *Siyer*'de farklı *Mîzân* ve *Tarihu'l-İslam*'da farklı beyanatlarda bulunması meşhurdur. İlmi birçok rihle gerçekleştiren Ali b. Abdillâh h.414/1023 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Kimi kaynaklarda ismi Abdillâh b. Hasan Cehdem şeklinde de geçer.²⁷³

Ali b. İbrâhîm b. Seleme (345/956), Ahmed b. Muhammed b. Ziyad (340/951), Ahmed b. Hasan er-Râzî (357/967), Abdurrahman b. Hemdan (342/953), Ahmed b. Osman el-Ademî (349/960), Muhammed b. Davud ed-Dikkî (360/971), Ahmed b. Hasan er-Râzî (357/967) gibi birçok kişiden rivâyette bulunmuştur.²⁷⁴

Abdülganî b. Said el-Hâfız (409/1018), Abdülmelik b. Muhammed b. el-Ferrâ (407/1016), Muhammed b. Selame el-Kudâî (454/1062), Ebû Talip el-Uşarî (451/1059), Muhammed b. Selame, Ebû Ali el-Ahvazî (446/1054).²⁷⁵ Ve daha birçok râvî Ali b. Abdillâh'tan rivâyette bulunmuştur. Ali b. Abdillâh b. Cehdem hakkında yapılan değerlendirmelere gelecek olursak;

²⁶⁵ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatü'l-Merfue*, c.1, s.34.

²⁶⁶ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.380.

²⁶⁷ İran'ın batısında bir şehirdir.

²⁶⁸ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.43, s.15.

²⁶⁹ İbn Kesîr, Ebû 'l-Feda İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986, c.12, s.16.

²⁷⁰ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.43, s.15.

²⁷¹ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.17, s.275.

²⁷² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.28, s.351.

²⁷³ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.554, İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.43, s.15.

²⁷⁴ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.43, s.15.

²⁷⁵ A.y.

İbn Hayrûn (488/1096); kendisi hakkında²⁷⁶ “Hakkında konuşuldu.”²⁷⁷ ve “Denildi ki, hadis uydurdu.” demiştir.²⁷⁸ İbn Asâkir (571/1179); kendisi hakkında “Hakkında konuşuldu.” demiştir.²⁷⁹ İbnü'l-Cevzî (597/1201); kendisi hakkında “Denildi ki, Kezzab idi.” demiştir.²⁸⁰ Zehebî (748/1348); “ Hadis uydurmakla itham edildi.” demiştir.²⁸¹

Ali b. Abdillâh'ın mevzûat edebiyatında sıkça zikredilen Regaip gecesi namazının faziletini uyduran kişi olduğu söylenmiştir.²⁸² Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, Ali b. Abdillâh'ın “Regaip namazını” uydurduğunu ifade edip “kezzab” olduğunu söylemiştir.²⁸³ İbn Arrak, kendisini, itham edilmiş râvîler arasında zikredip “hadis uydurmakla itham edildiğini” aktarmıştır.²⁸⁴

Rivâyetleri

Ali b. Abdillâh → Ali b. Muhammed b. Said → babası Muhammed → Halef b. Abdillâh → Humeyd et-Tavîl → Enes b. Mâlik (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; “*Recep Allah'ın, Şaban benim, Ramazan ise ümmetimin ayıdır, daha sonra Regaip gecesi namazının fazileti hakkında konuştu.*”²⁸⁵ Hadis, Mevzûat edebiyatında ki meşhur hadislerden addedilmiştir.²⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, hadisin uydurma olduğunu ve hadisi uyduranın Ali b. Abdillâh olduğunu aktarmıştır.²⁸⁷ İbn Arrak, hadisin mevzû olduğunu ve İbnü'l-Cevzî'nin yorumunu aktarıp hadisi başkasının uydurduğunu iddia eden Abdulaziz el-Kettânî'nin(466/1073) hata ettiğini, hadisi uyduranın İbn Cehdem olduğunu yinelemiştir.²⁸⁸ Şevkânî, hadisin “mevzûat edebiyatındaki meşhur uydurma Regaip namazı” olduğunu söylemiştir.²⁸⁹

²⁷⁶ تكلم فيه

²⁷⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan* (thk.: Ebu Gudde), c.5, s.554.

²⁷⁸ A.y.

²⁷⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk* (thk.: Amr b. Ğarame), c.43, s.19.

²⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.12, s.16.

²⁸¹ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal* (Ali Muhammed el-Becavî), c.3, s.142.

²⁸² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.125. Bu baskıda Ali b. Abdillâh b. Cehdem yerine sehven Cüheym olarak yazıldığı tesbit edilmiştir.

²⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.125.

²⁸⁴ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.1, s.89.

²⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.125.

²⁸⁶ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidu'l-mecmûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevzûa* (thk.: el-Meâlimü el-Yemânî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s.48.

²⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.125.

²⁸⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.2, s.90.

²⁸⁹ Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa*, s.48.

Mevzûat edebiyatı müelliflerinin yanında ricâl ve tabakât yazarları Ali b. Abdillâh'ı zikrettikten sonra rivâyetlerini de aktarmışlardır. Rivâyet şu şekildedir:

Ali b Abdillâh → Kattân → Muhammed b. Muğîre → Hişam b. Übeydullah → Mâlik b. Enes → Zührî → Enes b. Mâlik (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; “*Ümmetim yağmura benzer, başı mı hayırlıdır, sonu mu hayırlıdır bilinmez.*”²⁹⁰ İbn Asâkir, hadisi Ali b. Abdillâh'ı işledikten sonra ondan aktarmış ama herhangi bir yorum yapmamıştır.²⁹¹ Tirmizî, Enes b. Mâlik ve farklı sahabelerden nakledip “hasen-sahih” olduğunu söylemiştir.²⁹²

Ali b. Abdillâh'ın mevzûat edebiyatında itham edilen sûfi râvîlerden olduğunu yukarda zikrettik. İbn Cehdem'in “uydurma” olmayan rivâyetlerinin olduğunu da görmekteyiz. Fakat bu rivâyetler kendisini “metrûk” olmaktan çıkarmaya yetmemiştir.

2.1.8. Allân b. Zeyd (ö. ?)

Allan b. Zeyd²⁹³ hakkında ulaştığımız bilgiler sınırlı olduğundan kendisiyle alakalı tüm bilgiler bu başlık altında işlenecektir. Allan b. Zeyd'in “Kerhî”²⁹⁴ olarak zikredildiği ve eserlerden yola çıkarak kendisinin Iraklı olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁵ Allan b. Zeyd'in eserlerde “sûfi” olarak anılması kendisinin “sûfi” olduğuna delalet etmektedir. Allan b. Zeyd'in sûfiler arasında müselsel²⁹⁶ olarak rivâyet edilmiş olan “*Hakkı talep etmek gurbettir*”²⁹⁷ hadisini²⁹⁸ uyduran kişi olduğu söylenmiştir.²⁹⁹ Hadis, her ne kadar “mevzû” olarak vasfedilmiş olsa da anlamının doğru olduğu sahabelerden gelen haberlerle açıklanmaya çalışılmıştır.³⁰⁰ Allan b. Zeyd hakkında yapılan yorumlara gelecek olursak:

²⁹⁰ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk* (thk.: Amr b. Ğarame), c.43, s.16.

²⁹¹ A.y.

²⁹² Tirmizî, “el-Emsâl”, 2869.

²⁹³ Bazı eserlerde ‘Allâm’ olarak yanlış yazıldığı tesbit edilmiştir. Bkz. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs* (thk.: Abdulhamid Hindâvî), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2000, c.2, s.46.

²⁹⁴ Irak'ta bir şehirdir.

²⁹⁵ Münâvî, Zeynüddin Muhammed b. Ali, *Feydü'i-Kadir Şerhu el-Camiu's-Sağîr*, Mektebetu't-Ticariyye Kubra, Mısır 1964, c.1, s.293.

²⁹⁶ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidu'l-mecmûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevzûa* (el-Muallimî el-Yemânî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s.117.

²⁹⁷ Herevî, Ebû İsmail Abdullâh b. Muhammed, *Menâzilu's-Sâirîn*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s.9.

²⁹⁸ Hadisin manası için bkz. Münâvî, *Feydü'i-Kadir Şerhu el-Camiu's-Sağîr*, c.4, s.269.

²⁹⁹ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal* (Ali Muhammed el-Becavî), c.5, s.470.

³⁰⁰ Cemâleddin el-Kâsımî, *Kavâ'idü't-Tahdîs min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, s.56.

el-Ezdî (334/945); “Muhammed b. İbrâhîm b. Alâ üzerine hadis uydururdu.”³⁰¹
Dârekutnî (385/995); “Kezzab.”³⁰² Zehebî (748/1348); “Sanırım *Menâzilu’s-Sâirîn*’de
ki hadisi uyduran kişidir.”³⁰³

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Allan b. Zeyd’i “itham edilen” râvîler arasında zikredip “Huldî’den aktardığı hadisten dolayı Zehebî onu itham etti” demiştir.³⁰⁴ Allân b. Zeyd hakkında yapılan yorumlara bakıldığında kendisinin “metrûk” bir râvî olduğu anlaşılacaktır.

2.1.9. Cafer b. Muhammed b. Hibetullah (637/1239)

Künyesi Ebû'l-Fadl³⁰⁵ olan Cafer b. Muhammed kendisinin h.542 yılında doğduğunu söylediği³⁰⁶ ve Kûs³⁰⁷ şehrinde h.637 yılında vefat ettiği aktarılmıştır.³⁰⁸ Cafer b. Muhammed eserlerde “sûfi” olarak anılmıştır. Bu şekilde anılması “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.³⁰⁹ Öğrencisi olan İbn Müsdî’ye (663/1265) aktardığı kadarıyla kendisi, *Sahîh-i Buhârî*’yi Ebû'l-Vakt’tan (553/1158)³¹⁰ işitmiştir.³¹¹ Cafer b. Muhammed’in vakârlı ve hocalar nezdinde ihtiram sahibi bir şeyh olduğu söylenmiştir.³¹²

Zehebî (748/1348), Cafer b. Muhammed’in ‘kezzâb’ olduğunu aktarmıştır.³¹³

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Cafer b. Muhammed’i “sûfi” olarak “itham edilen” râvîler arasında zikredip “Zehebî kendisi hakkında “kezzab” dedi” diye aktararak Zehebî’ye katıldığını ifade eder.³¹⁴

2.1.10. Muhammed b. Abdillâh er-Râzî es-Sûfi (376/986)

Doğduğu yer ve doğum tarihi hakkında kesin bilgiler olmamasına karşın kendisi hakkında; “sûfi”, “sûfiler arasında itibar sahibi”, “sûfi hikâyeleriyle çok

³⁰¹ Münâvî, *Feydü’i-Kadir Şerhu el-Camiu’s-Sağîr*, c.1, s.293.

³⁰² A.y.

³⁰³ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal* (Ali Muhammed el-Becavî), c.3, s.107.

³⁰⁴ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.85.

³⁰⁵ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal* (Ali Muhammed el-Becavî), c.1, s.415.

³⁰⁶ İbn Hacer, *Lisanu’l Mîzân*, c.2, s.468

³⁰⁷ Mısır’da bir şehir.

³⁰⁸ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal*, c.1, s.415.

³⁰⁹ A.y.

³¹⁰ Söylediği doğruysa küçük yaşta bu durum gerçekleşmiştir.

³¹¹ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal*, c.1, s.415.

³¹² İbn Hacer, *Lisanu’l Mîzân*, c.2, s.468

³¹³ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal*, c.1, s.415.

³¹⁴ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.45.

ilgilenen” diye bahsedilmiştir.³¹⁵ Eserlerde bu şekilde anılması “sûfi” olduğuna delalet etmektedir. Yine kendisi “çok gezen” anlamına gelen “cevvâl”³¹⁶ olarak da isimlendirilmiştir. Bağdat³¹⁷ , Nişâbur³¹⁸ ve Rey³¹⁹ gibi birçok yere ilim talebi dolayısıyla gittiği aktarılmaktadır. Muhammed b. Abdillâh’ın, muhaddis olan Ebû Mes’ud Abdillâh b. Muhammed el-Becî’nin de babası olduğu bilinmektedir.³²⁰ Muhammed b. Abdillâh’ın, sûfiler hakkındaki rivayetlerinde aşırıya kaçtığı ve birçok batıl hikâyeye rivâyet ettiği de aktarılmaktadır.³²¹ Bu hikâyelerden biri de Sırrıyü’s-Sakatî hakkında aktarmış olduğu; “es-Sakatî bir gün bir mağaraya sığınmış ve o mağarada; hasta, kel, kör ve cüzam olan bir grubun oturduklarını görür ve burada ne bekliyorsunuz diye sorar. Grup; buraya biri gelecek ve bizleri eliyle mesh edip iyileştirecek, derler. Bunun üzerine bir adam gelir ve bu adam elini sürdüğü her hastayı bulunduğu hastalığından iyileştirir. Dönüp gideceği sırada Sırrî, eliyle onu durdurmaya çalışırken (olayı sormak için), adam; beni bırak, bu iş (buraya Allah rızası için değil de beni görmek için gelmen) Allah’ın hoşuna gitmez(sen onun havas kullarındansın çünkü).”³²²

Muhammed b. Abdillâh, yolculuk yaptığı yerlerde kimi zaman nesebinde değişiklik yapıp rivâyette bulunması,³²³ kimi zaman da hiç görmediği şahıslardan rivâyette bulunması³²⁴ kendisi için ağır eleştiri konuları olmuştur. Hâkim en-Nişâburî, Muhammed b. Abdillâh’ı Buhârâ’da gördüğünü ondan rivâyet yazdığını aktarır.³²⁵ Daha sonra Hâkim h.367 senesinde kendisiyle Rey’de karşılaştığını ve burada rivâyette bulunurken adını; Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Eyyub olarak zikrettiğini söyler. Hâkim, Rey’de meşhur olan Muhammed b. Eyyub’un Muhammed b. Abdillâh’ı sert bir dille eleştirdiğini söylemiştir.³²⁶ Muhammed b. Abdillâh’ın h.376 yılında vefat ettiği bilinmektedir.³²⁷

³¹⁵ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.16, s.364.

³¹⁶ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495.

³¹⁷ A.y.

³¹⁸ A.y.

³¹⁹ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.8, s.433.

³²⁰ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.16, s.364.

³²¹ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.8, s.433.

³²² Zehebî, *Mizanu’l-İ’tidal*, c.3, s.606. , İbn Hacer, *Lisanu’l Mizân*, c.7, s.251.

³²³ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495.

³²⁴ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.8, s.433.

³²⁵ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495.

³²⁶ A.y.

³²⁷ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495. , Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.8, s.433. , Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübela*, c.16, s.364.

Muhammed b. Abdillâh'ın rivâyette bulunduğu hocalarında bazıları; Yusuf b. Hüseyin er-Razî (304/916), Ebûbekr el-Kettanî (328/940) , Ebu Muhammed el-Cerîfî (312/924), Ebûbekr eş-Şiblî (334/946),³²⁸ Ebû Abbas el-Atâ (?)³²⁹ ve Muhammed b. Abdillâh gibi daha birçok hocadan hadis veya hikâye rivâyetlerinde bulunmuştur.³³⁰

Muhammed b. Abdillâh'tan rivâyette bulunanlara bakacak olursak; Ebu Hâzim el-Abdî Nîşâbur'da (417/1026), Ebû Ali b. Fudâle Rey'de (339/950), Ebû Nuaym İsfehan'da (430/1038),³³¹ Ebu Abdurrahman es-Sülemî (412/1021)³³² gibi birçok isim kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Muhammed b. Abdillâh hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir; Hâkim (405/1012); kendisini “yalancılıkla itham etti.”³³³ Zehebî (748/1348); kendisi hakkında “muttehem” dedi.³³⁴ İbn Hacer (852/1449); kendisi hakkında “muttehem” değerlendirmesinde bulundu.³³⁵

Rivâyetleri

Muhammed b. Abdillâh'ın aktarmış olduğu herhangi bir rivâyete mevzûat edebiyatı eserlerinde rastlayamadık. Kendisini işleyen ricâl eserlerinde aktarmış olduğu ifade edilen rivâyet şu şekildedir;

1. Muhammed b. Abdillâh → Ebûbekr Hüseyin b. Ali es-Sûfî → Muhammed b. Yunus b. Mûsâ → Ebû Asım ed-Dahhak → İbn Cureyc → Ebû Zubeyr → Cabir'den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Mü'min bir bağırsaktan, kâfir yedi bağırsaktan yer.”³³⁶ Hadis “sahih” olup Buharî rivâyet etmektedir.³³⁷

³²⁸ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495.

³²⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslam*, c.8, s.433.

³³⁰ Bkz. el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495. , Zehebî, *Târihu'l-İslam*, c.8, s.433. , Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.16, s.364.

³³¹ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.495.

³³² Zehebî, *Târihu'l-İslam*, c.8, s.433.

³³³ İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin* (thk.: Abdullah el-Kâdî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut c.3, s.80, Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.3, s.606. , İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.7, s.251.

³³⁴ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.3, s.606

³³⁵ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.7, s.251.

³³⁶ Ebû Abdurrahman es-Sülemi, Muhammed b. Hüseyin, *Tabakatu'l-Sûfiyye* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s.307.

³³⁷ Buharî, “el-Et'ime”,5078.

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Muhammed b. Abdillâh'ı "itham edilmiş sûfî" râvîler arasında zikredip "muttehem" demiştir.³³⁸

2.1.11. Muhammed b. Hüseyin b. Ca'fer es-Sûfî (ö. ?)

Muhammed b. Hüseyin hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Muhammed b. Hüseyin'in doğumu ve ölümü hakkında eserlerde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yalnız, kendisinin rivâyette bulunduğu hocaların ölüm tarihine bakarak yaklaşık bir bilgi verebilmemiz mümkün olacaktır. Hocalarından en çok rivâyette bulunduğu kişi ise Muhammed b. Ya'kub el-Esem olarak karşımıza çıkmaktadır. el-Esem'in h.277'de³³⁹ vefat ettiği bilgisinden yola çıkarak Muhammed b. Hüseyin'in de h.250-350 arasında yaşamış olduğu tahmin edilebilmektedir. Künyesi; Ebû'n-Nasr³⁴⁰ olan Muhammed b. Hüseyin, es-Sukrî et-Tacir³⁴¹ olarak da zikredilmiştir. Eserlerde kendisi hakkında "şeyh", "sûfî" denmesi, sûfiligine delalet etmektedir.³⁴²

Muhammed b. Hüseyin'in rivâyette bulunduğu hoca olarak sadece el-Esem (277/890) zikredilmektedir.³⁴³ Muhammed b. Hüseyin'in rivâyetlerine baktığımızda ise Ebu'n-Nadr Şafii b. Muhammed'i (?) hocası olarak görmekteyiz.³⁴⁴ Öğrencisi olarak ise Sehl b. Muhammed b. el-Hasan es-Sûfî (330/941) karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁵

Muhammed b. Hüseyin hakkında yapılan yorumlar şöyledir; Zehebî (748/1348); kendisi hakkında "Şeyh, sûfî, el-Esem'den mevzû hadis uydurmakla itham edildi" demiştir.³⁴⁶ İbn Hacer (852-1449); "Şeyh, sûfî, el-Esem'den mevzû Hadis uydurmakla itham edildi. Abdulğîfir el-Fârisî (529/1134) *Zeylu Tarihi Neysâbur*'da Muahmmmed b. Hüseyin'i zikretti ve onun hakkında; "Hafizasından hadis rivâyet eder ve bu hadislerin el-Esem'den olduğunu iddia ederdi. el-Esem → Rebî → Şafii → Mâlik → İbn Ömer'den diyerek bu isnad ile batıl haberler rivâyet ederdi"³⁴⁷ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

³³⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.107.

³³⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.74, s.180.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.7, s.95.

³⁴¹ A.y.

³⁴² İbn Hacer, *Lisanu'l Mîzân*, c.7, s.95.

³⁴³ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.524. , İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.7, s.95.

³⁴⁴ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.74, s.180.

³⁴⁵ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.73, s.25.

³⁴⁶ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.524.

³⁴⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l Mîzân*, c.7, s.95.

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Muhammed b. Hüseyin'i "itham edilmiş sûfi" olarak işledikten sonra "Asam'dan batıl rivâyetlerde bulunurdu" diye ifade etmiştir.³⁴⁸

Rivâyetleri

Mevzûat edebiyatında Muhammed b. Hüseyin'den aktarılan herhangi bir rivâyetle karşılaşmadık. Fakat kendisini tanıtan ricâl eserlerinde şöyle bir aktarım söz konusudur;

1. Ebû'n-Nadr → Ahmed b. Abdulvaris → Ebu Abdillah b. İbrâhîm → Leys b. Sa'd → İbn Şihab → Enes b. Mâlik'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; "*Kim benim adıma yalan haber uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.*"³⁴⁹

Sahih hatta mütevatir³⁵⁰ olarak zikredilen bu hadisi râvîmizin rivâyet etmesi bizi sened hakkında inceleme yapmaya sevk etmiştir. Enes b. Mâlik'ten rivâyet eden İbn Şihab ve İbn Şihab'dan rivayette bulunan Leys kanalından gelen senedleri incelediğimiz zaman 'Ebû Abdillah b. İbrâhîm' yerine 'İshak³⁵¹ → Muhammed b. Rumh el-Mısri³⁵² → Kuteybe'den³⁵³ aktarıldığı görülmektedir. Her ne kadar sahîh ve mütevatir bir hadis rivâyet etmiş olsa da bu hadise bu sened ile karşılaşmamaktayız. Vallahu a'lem.

2.1.12. Muhammed İbnü'l-Huseyn en-Nîşâburî (412/1021)

Doğum tarihi hakkında âlimler arasında iki görüşe rastlamaktayız. Birincisi; h.330³⁵⁴ senesinin ramazan ayında, ikincisi ise h.325³⁵⁵ senesinde doğduğu

³⁴⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.105.

³⁴⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.73, s.26.

Nitekim bu Hadisi şerif *Nazmu'l-Mutenasir*'de 'mütevatir olarak zikredilmiştir. Fakat Hadisin Enes b. Mâlik'ten gelen senedleri incelediğimiz zaman İbn Şihab ve Leys kanalıyla gelen senedlerde Ebû Abdillah yerine İshak'tan aktarıldığını görmekteyiz.(bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, er-Risale li'n-Naşirun, Beyrut 2001. c.21, s.47),

³⁵⁰ Kettanî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-Mutenasir mine'l-Hadis'l-Mütevatir*, Daru'l-Kutubi's-Selefiyyeti, Mısır s.28.

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned* (thk.: Şuayb el-Arnaut), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2001. c.21, s.47

³⁵² İbn Mace, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen* (thk.: Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), Daru İhyai Kutubi'l-Arabiyye, c.1, s.13.

³⁵³ Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhak, *Sünen* (thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulkakî, İbrahim Utve), Şeriketu Mektebe ve Matbuati Mustafa el-Babî el-Helebî, Mısır 1975, c.5, s.36.

³⁵⁴ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.3, s.523.

³⁵⁵ Nâyif b. Salâh, *er-Ravdu'l-Basim fi Teracimi Şuyûhu'l-Hâkim*, Daru'l-Asime, Suud 2011, c.2, s.1000.

rivâyetidir. Ancak hayatına bakıldığında h.333 senesinde kendi hattıyla rivayet yazdığı bilgisine ulaşmaktayız. Dolayısıyla makul olan görüş h.325 senesinde doğmuş olmasıdır. Kendisi “Şeyhu’s-Sûfiyye”³⁵⁶ ve “Horasan sûfilerinin âlimi” olarak zikredilmektedir.³⁵⁷ Tarikat şeyhliğini yine babasından almış,³⁵⁸ sûfi menkıbelerine büyük bir inayet göstermiş, sûfiler için; hadis, tefsir ve tarih kitapları yazdığı nakledilmiştir.³⁵⁹ Çok sayıda eser kaleme almış; hatta kaleme aldığı eserlerin sadece yüz sayfasını fihrist bölümü oluşturduğu, eserlerinin ise yüzü aşkın olduğu aktarılmıştır.³⁶⁰ Tefsir alanında yazmış olduğu “*Hakaikû Tefsir*” kitabı hakkında Zehebî; “keşke bu eseri kaleme almamış olsaydı, içerisinde çok fazla tahrifat ve yanlışlık vardır.” demiştir.³⁶¹ Kırk yıl “imla” ve “sema” meclisleri kurmuştur. Nişâbur, Merv, Irak³⁶² ve Hicaz gibi bölgelerde hadis yazmıştır. Adından çok künyesi olan Ebû Abdirrahman es-Sülemî ile meşhurdur.³⁶³ Sûfilerin meşhur eseri olan “*Tabakâtu’s-Sûfiyye*” eserinin de müellifidir.³⁶⁴ Hicrî 412 senesinde vefat etmiştir.³⁶⁵

Muhammed İbnü’l-Huseyn hadis rivâyetinde bulunduğu hocalarının bir kısmı şunlardır: Ebû’l-Abbas Âsam (346/957), Ahmed b. Ali el-Mukrî (350/961), Ahmed b. Muhammed b. Abdus (346/957), el-Hâfız Ebû Ali Huseyn b. Muhammed en-Nişâburî (365/975).³⁶⁶

İbnü’l-Huseyn’den rivayette bulunan öğrencilerin meşhurları şunlardır: Ebû’l-Kasım el-Kuşeyrî (465/1074), Ebu Bekr el-Beyhakî (458/1066), Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî (438/1046), Ebû Sâlih el-Müezzîn (470/1079) ve daha birçok öğrenci.³⁶⁷ Ebû Abdirrahman hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir:

Hâkim en-Nişâburî (405/1012), Ebû Abdirrahman hakkında; “Hadis sema ve rivâyetinde müksir aynı zamanda itkan sahibiydi. Hadis, züht ve tasavvufta kütüphane

³⁵⁶ Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal*, c.3, s.523.

³⁵⁷ İbn Hacer, *Lisanu’l Mîzân*, c.7, s.92.

³⁵⁸ Nâyif b. Salâh, *Selsebilu’n-Nekî fi Teracimi Şuyûhu’l-Beyhekî*, Daru’l-Asime, Suud 2011, s.569.

³⁵⁹ Bağdadî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb, *Târihu Bağdad* (thk.: Beşşar Avvad Ma’ruf), Daru’l-Ğarbi’l-İslamî, Beyrut 2002 c.3, s.42

³⁶⁰ Zerekîlî, Hayrettin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A’lam*, Daru’l-İlm li’l-Melayîn, Beyrut 2002, c.6, s.99.

³⁶¹ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.9, s.208.

³⁶² Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.42.

³⁶³ A.y.

³⁶⁴ A.y.

³⁶⁵ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.9, s.208.

³⁶⁶ Nâyif b. Salâh, *Selsebilu’n-Nekî fi Teracimi Şuyûhu’l-Beyhekî*, s.563-565.

³⁶⁷ A.g.e. s.568.

misaliydi.”³⁶⁸ Beyhakî (458/1066), hocası Ebû Abdîrrahman’ın rivayette ‘yanılığa’ çok düştüğünü ifade ettikten sonra; “Umulur ki onun gibisi(sâlih mü’min) bilerek hadis uydurmaz” demiştir. Beyhakî kendisinden rivayette bulunduğunda temkinli davranıp, hafızasından rivâyet etmediğini ifade etmek için(yanılığının çok olması dolayısıyla) “kitabının aslından rivayet etti” demeye özen gösterirdi.³⁶⁹

Hatîb el-Bağdadî (463/1071), Muhammed b. Yûsuf el-Kattan’dan Muhammed b. Hüseyin hakkında; “Muhammed İbnü’l-Huseyn ‘sika’ değildi, sûfiler için hadis uyduruyordu”³⁷⁰ demektedir. Hatîb el-Bağdadî bu aktarımı yaptıktan sonra kendisi Ebu Abdîrrahman hakkında ta’dil yolunu seçip şunu aktarmaktadır: “Ebû Abdîrrahman’ın halkı arasında kadru kıymeti yüksek olmakla beraber hadiste de mücevved (iyi) idi. Birçok hoca ile karşılaştı, kabrini Nîşâbur’da insanlar teberrük için ziyaret eder ve ben de onun kabrini ziyaret ettim.”³⁷¹ demektedir.

Zehebî (748/1348); “Hakkında cerh yapıldı ve kendisi hadiste umde (güvenilir) değildir.” demiştir.³⁷²

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, Ebû Abdîrrahman’ı itham edilen râvîler arasında zikredip *Hakaikü Tefsir* ve daha birçok eserin müellifi, Muhammed b. Yûsuf, kendisinin sûfiler için hadis uydurduğunu söyledi.” demiştir.³⁷³

Rivâyetleri

Ebû Abdîrrahman’ın ‘hadis uydurmakla’ itham edilmesine sebep olan herhangi bir rivâyete mevzûat edebiyatı eserlerinde rastlayamadık. Fakat kendisinin senesinde zikredildiği uydurma olan birçok rivâyet vardır. Bunlardan birkaçını aktarmakta fayda görüyoruz.

1. Muhammed b. Hüseyin b. Mûsa → Muhammed b. Tahir el-Kureşî → Hasan b. Sâlih el-Basrî → İbrahim b. Süleyman → Şu’be → Tevbete el-Anberî → Enes b. Malik’ten Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Güzel, parlak yüzlere ve siyah gözlere bakın; şüphesiz Allah güzel, parlak yüzlere Cehennem ateşi*

³⁶⁸ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.7, s.92.

³⁶⁹ A.y.

³⁷⁰ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.3, s.42.

³⁷¹ A.y.

³⁷² Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidal*, c.3, s.523.

³⁷³ İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeria*, c.1, s.103.

değdirmez.”³⁷⁴ Bu rivayeti mevzûat edebiyatının birçok eserinde görmekteyiz; İbnü'l-Cevzî *Mevdûat*'ta zikretmiş ve bütün senedleriyle zikrettikten sonra “mevzû” olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵ Yine İbnü'l-Kayyim *el-Menaru'l-Munif*'te zikretmiş ve mevzû olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁶ Aynı şekilde muasır âlimlerden el-Elbanî *Silsiletu'l-Ehadis Daiife ve'l-Mevdûe*'de zikretmiş ve mevzû olduğuna işaret etmiştir.³⁷⁷

2. Muhammed b. Hüseyin b. Mûsa → Muhammed b. Ca'fer → Ahmed b. Mûsa b. Harun → Amr b. Yahya → Enes b. Malik'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Ümmetimin abdalı*³⁷⁸ kırk tanedir; yirmi iki tanesi Şam'da, on sekiz tanesi Irak'ta. Ölen her birinin yerine Allah başkasını koyar, ta ki kıyamet kopana kadar.”³⁷⁹ Bu manada birçok hadisin olduğunu fakat çoğunluğunun ya “çok zayıf” ya da “mevzû” olduğunu görmekteyiz. Şam abdallarının zikredildiği hadisler mevcut olmakla beraber,³⁸⁰ bu şekilde sayısı belli konum tahsisli “abdal hadislerinin” en iyi ihtimal ile “maktû” hadisler olduğunu söylenebilir.³⁸¹
3. Muhammed b. Hüseyin b. Mûsa → Ca'fer b. Muhammed el-Haris → İshak b. Ya'kub → Abdullah b. Lehîa → Meşreh b. Haan → Amr b. Âs'tan (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Kureyş Allah'ın seçkin topluluğudur, kim ona savaş açarsa yok olur, kim de ona kötülük beslerse dünya ve ahrette rezil olur.*”³⁸² Hadisi Elbânî de zikretmiş ve “mevzû” olduğunu ifade etmiştir.³⁸³
4. Muhammed b. Hüseyin b. Mûsa → Muhammed b. Muhammed → Ali b. Abdülaziz → Ebû Nuaym → Hasan b. Sâlih → Ebî Rebiâ Basrî → Hasan-ı Basrî → Enes b. Malik'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Üç kişiye Cennet hasrettir; Ali, Ammar ve Selman.*”³⁸⁴ Hadis bu vecih ile sahih

³⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.160.

³⁷⁵ A.g.e. c.1, s.160-161.

³⁷⁶ İbnü'l-Kayyim, *el-Menaru'l-Munif* (thk: Ebû Gudde), s.62.

³⁷⁷ Elbânî, *Silsiletu'l-Ahadisi'd-Daiife ve'l-Mevzua*, c.1, s.256.

³⁷⁸ Dilimizde daha çok ‘derviş’ olarak karşılık bulan bu kelime, ‘gezgin derviş’ anlamına gelmektedir.

³⁷⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.1, s.291.

Bu rivâyet farklı senedler ile farklı eserler de zikredilmiştir. Bkz. İbn Hibban, *el-Mecruhin min'el-Muhaddisin ve'l-Metrukin ve'd-Duafâ*, İbn Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, İbnü'l-Cevzî *Mevdûat*, İbnü'l-Kayseranî, *Zehiratu'l-Huffaz*.

³⁸⁰ Ebû Davud, “el-Mehdî”, 4288.

³⁸¹ İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Fedâilu's-Şam* (thk.: Ebû Abdurrahman Adil b. Sâd), Daru'l-Kutubu'l-Arabiyye, Beyrut (t.y), s.201-206.

³⁸² İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.8, s.306.

³⁸³ Elbânî, *Silsiletu'l-Ahadisi'd-Daiife ve'l-Mevzua ve Eseruha's-Siyyie fi'l-Ümme*, c.2, s.201.

³⁸⁴ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.21, s.411.

olmamakla beraber³⁸⁵, “*Ali, Ammar ve Bilal*” şeklinde Tirmîzî rivâyet edip “hasen-garib”³⁸⁶ olduğunu ifade etmiş, Hâkim ise “sahih”³⁸⁷ olduğu görüşünü benimsemiştir.

Muhammed b. Hüseyin Ebû Abdîrrahman es-Sülemî'nin cerhi hakkında ihtilafa düşüldüğünü görmekteyiz. Hatta bu ihtilafı muasır ulemadan el-Kettânî ve el-Muallimî'de de görmekteyiz. el-Kettânî, Ebû Abdîrrahman için ta'dili tercih ederken³⁸⁸; el-Muallimî, “çok zayıf, hatta itham edilmiş” olduğunu³⁸⁹ aktarmaktadır. Yapılan ta'dillerin ortak noktası, Yûsuf el-Kattân'ın Ebû Abdîrrahman'ın akranı olup itham etmesi ve akranların birbiri hakkındaki görüşünün itibara alınmaması gerektiği söylemidir. Fakat yapılan cerhlere sebep olarak Ebû Abdîrrahman'ın eserleri gösterilmiştir. Bu bakımdan “sebep merkezli cerhin sebepsiz tadile” tercihinin doğru olacağı ve de Ebû Abdîrrahman'ın Hadis uydurmuş olması, yanlışlarının fazlaca olmasından ötürü hadis rivâyetinin kabulü açısından “metrûk” bir râvî olduğunu tercih etmekteyiz.

2.1.13. Ömer b. Vâsıl (ö. ?)

Ömer b. Vâsıl “es-sûfî”; hayatı, hocaları ve öğrencileri hakkında çok az bilgiye ulaşılabilmektedir. Ömer b. Vâsıl'ın doğum ve ölüm tarihi hakkında bir bilgiye rastlanmamasına rağmen, rivayette bulunduğu hocalarından Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'nin (283/896)³⁹⁰ vefat tarihine baktığımız zaman kendisinin h.250-350 yılları arasında yaşamış olabileceğini tahmin etmekteyiz. Kendisinin Basralı olduğu, sonraları ise Bağdat'a yerleştiği aktarılan bilgiler arasında.³⁹¹ Bağdat'ta Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'den rivayette bulunduğu³⁹² ve kendisinden de Ubeydullah b. Lu'lu' es-Sülemî'nin (?) rivayette bulunduğu aktarılmaktadır.³⁹³

Rivâyetin farklı senedleri için bkz.: İbn Hibban, *el-Mecruhin min'el-Muhaddisin ve'l-Metrukin ve'd-Duafâ*, Ebû Nuaym *Tarih Asbahan*.

³⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.1, s.284.

³⁸⁶ Tirmîzî, “el-Menâkıb”, 3797.

³⁸⁷ Hâkim, *Müstedrek ala's-Sahihayn* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), c.3, s.148.

³⁸⁸ el-Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû'l-Feyd Cafer b. İdris, *er-Risâletü'l-Müstetrafe* (thk.: Muhammed el-Zemzemî), Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2000, s.54.

³⁸⁹ el-Muallimî, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemanî, el-Envaru'l-Kaşife (thk.: Ali b. Muhammed el-İmrân), Daru Alemu'l-Fevâid, Mekke (t.y), s.162-163.

³⁹⁰ Kutlûbügâ, Ebû'l-Fidâ Zeyneddin Kasım b. Kutlûbügâ es-Sûdûnî, *es-Sikatu Mimmen Lem Yeka' Fi Kutubi's-Sitte* (thk.: Şadî b. Muhammed b. Salim Âl Nu'man), Merkezu Nu'man li'l-Buhusî ve'd-Dirasati'l-İslamiyyeti ve Tahkiku't-Turas ve't-Tercemeti, Yemen 2011 c.5, s.160.

³⁹¹ Bağdadî, *Târihu Bağdad* (thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), c.13, s.67.

³⁹² A.y.

³⁹³ A.y.

Ömer b. Vâsıl hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir; Ebû Hâtim (277/885); kendisinin “zayıf” olduğunu söylemekte.³⁹⁴ Hatib el-Bağdadî (463/1071) ise; kendisini “hadis uydurmakla” itham etmiştir.³⁹⁵

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, Ömer b. Vasıl'dan hadis aktardıktan sonra “bunu uydurmakla itham edildi” demiştir.³⁹⁶ İbn Acmi, Ömer b. Vasıl'ı itham edilen râvîler arasında zikreder ve “Hatib, kendisini hadis uydurmakla itham etti” der.³⁹⁷ İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikredip “Hatib el-Bağdadî, Ömer b. Vasıl'ı itham etti” demiştir.³⁹⁸ Suyûtî, Ömer'den hadis aktardıktan sonra “bunu ya Ömer uydurdu veya onun adına uyduruldu” demiştir.³⁹⁹

Rivâyetleri

Mevzûat edebiyatında Ömer b. Vâsıl'dan aktarılan rivayetler şu şekildedir:

1. Ömer b. Vasıl → Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî → Muhammed b. Sivar → Davûd b. Ebî Hind → Şa'bi' → Ebû Hureyre'den (r.a) “Resulullah (s.a.v), İblis'i güzel bir hal ve şekilde gördükten bir zaman sonra zayıfladığını, renginin değiştiğini görür. İblis'e “seni ilk halinden değiştirip zayıflatan, renginin solmasına sebep olan nedir?” diye sorar. İblis; “Ümmetinin şu özelliklerindedir ey Muhammed” der, şunları aktarır: “Allah yolunda at binicisi, Allah rızası için gece gündüz namaz vakitlerinde ezan okuyan kişi, Allah'tan korkan ve Allah için amellerde bulunan, helal yoldan kazanç sağlayıp bu kazancı ile sıla-i rahimde bulunan ya da bu kazancını fakir birine Allah rızası için veren ve sabah namazını kıldıktan sonra yerini terk etmeyip güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden, güneş doğduktan sonra da duhâ namazı kılan kişiler beni bu hallere soktu.” der.⁴⁰⁰ Hadisi, İbnü'l-Cevzî rivâyet edip uydurma olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁰¹ Hatib el-Bağdadî, bu hadisi uyduranın Ömer b. Vâsıl olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰²

³⁹⁴ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.230.

³⁹⁵ Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Divanu'd-Duafâ ve'l-Metrukîn ve Halkun Mine'l-Mechulîn ve Sikâatun Fihim Lîn* (Hamad b. Muhammed el-Ensârî), Mektebetu'n-Nehdetu'l-Hedisiyye, Mekke 1967 s.298., İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.6, s.155.

³⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.398.

³⁹⁷ Sibtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.199.

³⁹⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.94.

³⁹⁹ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.346.

⁴⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.41.

⁴⁰¹ A.y.

⁴⁰² Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.13, s.67.

2. Ömer b. Vasil → Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî → Dayısı Muhammed b. Sivar → Malik b. Dinar → Hasan → Enes, Ali ve Ebubekr'den (r.anhm) merfû olarak; “*Sırat'ta bir engel vardır ki bu engeli ancak Ali'nin izin verdiği kişiler aşabilecektir.*”⁴⁰³ Hatib el-Bağdâdî, hadisin “uydurma” olduğunu zikrettikten sonra uydurmanın ya Ömer b. Vâsıl ya da onun üzerinden uydurulduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁰⁴
3. Ömer b. Vasil → Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî → Dayısı Muhammed b. Sivar → Malik b. Dinar → Hasan → Enes (r.a), Ali'den (r.a) merfu olarak; “*Ben peygamberlerin sen ise evliyaların sonuncusun.*”⁴⁰⁵ İbnü'l-Cevzî bu rivâyeti aktardıktan sonra bunu Ömer b. Vasil'in uydurmuş olabileceğini söyler.⁴⁰⁶

Ömer b. Vâsıl hakkında ulaşabildiğimiz yorumların az olması ve hayatı hakkında da aynı şekilde çok az bilgi bulunması sebebiyle kendisi hakkında kesin bir yorumda bulunmayı güçleştirmiştir. Fakat kendisinden aktarılmış rivayetlere ve yorumlara baktığımız zaman kendisinin “metrûk” bir râvî olduğu anlaşılacaktır.

2.1.14. Selem b. Meymûn el-Havvâs (213.../828...)

Doğum yılı hakkında tarih verilmeyen Selem b. Meymûn'un Süleyman el-Havvâs'tan (?) yaşça küçük olduğu aktarılmıştır.⁴⁰⁷ Selem el-Havvâs'ın Dımeşkli olduğu ve burada hadis rivâyet ettiği görülmektedir.⁴⁰⁸ Vefat yılı hakkında yaklaşık bir tarih verilip h.213 senesinden sonraya kadar yaşadığı aktarılmıştır. Eserlerde “sûfî”, “zâhid” olarak tavsif edilmesi kendisinin “sûfî” olduğuna delalet etmektedir. Selem, Süfyân es-Sevrî'den birçok hikmetli söz aktarmaktadır. Bunlardan bir tanesi; “Bedeninin sağlıklı, uykunun az olmasını istiyorsan az ye”⁴⁰⁹ sözüdür.

Selem b. Meymûn'un kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocalar; Mâlik b. Enes (179/795), Kasım b. Ma'n (175/791), Süfyân b. Uyeyne (198/815), Ebû Halit el-Ahmer (v.189/805) ve daha birçok kişinin olduğu söylenmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰³ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.339.

⁴⁰⁴ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.5, s.339.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1. s.398.

⁴⁰⁶ A.y.

⁴⁰⁷ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.8, s.179.

⁴⁰⁸ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.45, s.405.

⁴⁰⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.7, s.7.

⁴¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.8, s.179.

Ahmet b. Sa'lebe (291/904), Amr b. Eslem (?), Muhammed b. Avf et-Tâî (272/923), Yûnus b. Abdî'l-Â'lâ (264/915)⁴¹¹ gibi birçok isim ise kendisinden rivâyette bulunmuştur. Selem b. Meymûn hakkında yapılan yorumlar şöyledir;

Ebû Hâtim (277/885); kendisi hakkında "hadisi yazılmaz"⁴¹² demiştir. Ukaylî (322/934); kendisi hakkında "Hadisini destekleyen mütabi bile olmayacak"⁴¹³ münker hadisler rivâyet etti"⁴¹⁴ demiştir. İbn Hibbân (354/965); kendisi hakkında "Hadis ezberinden ve itkanından uzak kalacak kadar Salihliğe (ibadet-itaat) mağlup oldu, kendisiyle ihticac olunmaz"⁴¹⁵ demiştir. İbn Adî (365/976); "Sika râvîlerden rivâyette bulunduğu hadis senedlerine sika râvîlerden kendisini destekleyen mütabi bulunmaz."⁴¹⁶, "Bazı metin ve maklub senedlerle münferit kalıyor"⁴¹⁷ diye ifade etmiştir.

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, Selem b. Sâlim'den rivayette bulduktan sonra Ukaylî'nin görüşünü aktarır ve teyit eder.⁴¹⁸ İbn Arrak, Selem'i zikrettikten sonra İbn Hibbân'ın görüşünü aktarır.⁴¹⁹

Selem el-Havvâs hakkında yapılan yorumlara bakılıp rivâyetleri incelendiğinde "metrûk" bir râvî olduğu görülecektir.

Rivâyetleri

1. Selem el-Havvâs → Süleyman b. Hayyân → İsmail b. Ebû Halit → Kays b. Ebû Hazm → Sehl b. Hasme şöyle dedi; "Resulullah (s.a.v) bir a'râbîden borca alış-veriş yaptı. A'râbî Resulullah(s.a.v)'ın yanından çıkınca Alî (r.a) ile karşılaştı. Alî (r.a), a'râbîye; "Resulullah (s.a.v) ölürse borcunu kimden alacağım diye sordun mu?" deyince, A'râbî; bilmiyorum, sormadım, der. Alî (r.a); O halde dön ve sor. A'râbî döner Resulullah (s.a.v)'a sorar, Resulullah (s.a.v); 'Ebubekir (r.a)'den' der. A'râbî çıkar ve yine Alî (r.a) ile karşılaşır, Alî (r.a); 'ya Ebubekir'de

⁴¹¹ A.y.

⁴¹² Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.187.

⁴¹³ حدث بمنكر لا يتابع عليها

⁴¹⁴ Ukaylî, *ed-Duafau'l-Kebir*, c.2, s.165.

⁴¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.2, s.10.

⁴¹⁶ A.y.

⁴¹⁷ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.186.

⁴¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.1, s.203.

⁴¹⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.338.

vefat ederse', der. A'râbî döner Resulullah (s.a.v)'a sorar, Resulullah (s.a.v); 'Ömer (r.a)'den', der. A'râbî çıkar ve yine Alî (r.a) ile karşılaşır, Alî (r.a); 'Peki Ömer(r.a)'de vefat ederse', diye sorar. A'râbî döner Resulullah (s.a.v)'a sorar, Resulullah (s.a.v); 'Osman (r.a)'dan , der. A'râbî çıkar ve yine Alî (r.a) ile karşılaşır, Alî (r.a); 'peki Osman (r.a)'da vefat ederse', diye sorar. A'râbî döner ve Resulullah (s.a.v)'a sorar, Resulullah (s.a.v); 'eğer Osman (r.a) vefat ederse yapabilirsen sen de öl' der.'⁴²⁰ İbnü'l-Cevzî, hadis için iki yol aktardıktan sonra, "Bu sened ile Selem teferrüt etti, Ukaylî bu rivâyeti Selem'in münkerlerinden saydı" şeklinde ifade eder.⁴²¹

2.1.15. Selem b. Sâlim (196/811)

Künyesi Ebû Muhammed⁴²² olan Selem b. Sâlim Horasanlı⁴²³ olup Irak'a yerleşmiştir.⁴²⁴ Doğduğu yıl hakkında bilgi bulunmasa da Selem b. Sâlim Mekke'de h.196 senesinde vefat etmiştir.⁴²⁵ Eserlerde 'şeyh', 'kudve'⁴²⁶ olarak zikredilmesinin yanında 'mürchie' olarakta anılmıştır. Sûfî, zâhid, tarikata aşırı bağlı olarak zikredilmesi, "sûfî" olduğuna delalet etmektedir.⁴²⁷ Selem b. Sâlim dönemin halifesi Hârûnürreşîd (193-809) ile ters düşmesi sonucu halife vefat edinceye kadar hapiste kalmıştır.⁴²⁸ Selem b. Sâlim hakkında Ebû Mukâtil es-Semerkindî; "Ömer b. Abdulaziz⁴²⁹ kendi zamanı için ne ifade ediyorsa Selem b. Sâlim de bizim zamanımızda onu ifade etmektedir" diyerek taltif etmiştir.⁴³⁰ İbn Sad, Selem b. Sâlim'i hadis rivâyeti konusunda eleştirmesine rağmen Selem b. Sâlim'in "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma konusunda tavizsiz olduğunu" aktarmıştır.⁴³¹ Selem b. Sâlim'in çokça ibadet ettiği ve tevazu sahibi olduğu da aktarılanlar arasındadır.⁴³²

⁴²⁰ İbnü'l-Cevzî, , *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.1, s.203.

⁴²¹ A.y.

⁴²² İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b. Sad el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c.7, s.264.

⁴²³ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.9, s.321.

⁴²⁴ Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

⁴²⁵ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.4, s.107.

⁴²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.9, s.321.

⁴²⁷ Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

⁴²⁸ A.y.

⁴²⁹ *Târihu Bağdâd*'ta Ömer b. Hattab (r.a) olarak yanlış yazılmıştır.

⁴³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.9, s.321.

⁴³¹ İbn Sad, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c.7, s.264.

⁴³² Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî (143/760), Nûh b. Ebû Meryem (173/790), İbrâhîm b. Tahmân (179/784), Abdurrahman b. Zeyd (184/801), İbn Cüreyc (150/767) ve Süfyân es-Sevrî (167/778) gibi birçok hocasından rivâyette bulunmuştur.⁴³³

Mahûl b. İbrâhîm en-Nehdî (?), Süreyc b. Yûnus (235/849), Ahmed b. Menî' (244/858), Yakup b. Ubeyd (261/874), Mûsâ b. Hâkân (325/936), Hasan b. Arefe (257/878) gibi birçok râvî kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴³⁴ Selem b. Sâlim hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir;

Abdullah b. Mübârek'in (181/797) olduğu bir mecliste "Selem b. Sâlim zikredildi ve Abdullah b. Mübârek onu hadis uydurmakla itham etti"⁴³⁵ denilmiştir. İbn Sad (230/845); kendisi hakkında "Mürchie ve hadiste zayıftı" ifadesinde bulunmuştur.⁴³⁶ Yahyâ b. Maîn (233/847); kendisi hakkında "zayıftır." ve "bişey değil" demiştir.⁴³⁷

Ali b. Medîmî (234/849); kendisi hakkında "Mürchie idi ve hadisi zayıftı" demiştir.⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel (241/854); kendisi hakkında "hadiste bir şey değildi." demiştir.⁴³⁹ Cûzcânî (259/872); Selem b. Sâlim için "sika değil" demiştir.⁴⁴⁰ Ebû Zür'a (264/878); kendisi hakkında "hadisi yazılmaz." demiştir.⁴⁴¹

Ahmed b. Seyyâr (268/882); Selem b. Sâlim hakkında "Mürchienin başı ve davetçisiydi, mevzû hadise benzer, başı ve kuyruğu olmayan hadisler rivâyet etti." demiştir.⁴⁴² Ebû Davûd (275/889); kendisi hakkında "Bir şey değil, mürchie idi, Ahmed b. Hanbel onun hadisini yazmazdı." demiştir.⁴⁴³

Abdurrahman b. Yûsuf b. Hirâş (283/891); Selem b. Sâlim için "bir şey değil." demiştir.⁴⁴⁴ Nesâî (303/915); kendisi hakkında "zayıftır." demiştir.⁴⁴⁵ Dârekutnî (385/995); kendisi hakkında "metrûku'l-hadistir." demiştir.⁴⁴⁶

---

⁴³³ A.y.

⁴³⁴ A.y.

⁴³⁵ A.y.

⁴³⁶ İbn Sad, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c.7, s.264.

⁴³⁷ İbn Adî, *el-Kamîl fî Duafai'r-Rical*, c.4, s.348.

⁴³⁸ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

⁴³⁹ İbn Adî, *el-Kamîl fî Duafai'r-Rical*, c.4, s.348.

⁴⁴⁰ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

⁴⁴¹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.185.

⁴⁴² Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

⁴⁴³ A.y.

⁴⁴⁴ A.y.

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, bir hadisi zikrettikten sonra İbn Mübârek'in ve diğer ulemânın Selem b. Salim hakkındaki görüşünü aktarır ve hadisin uydurma olma sebebini Selem b. Sâlim'e bağlar.⁴⁴⁷ İbn Arrak, kendisini "itham edilen râvîler" arasında zikrettikten sonra; "Ebû Zür'a onu yalancılıkla itham etti ve İbn Mübârek de Selem'in yılanlarından sakın seni sokmasınlar" görüşlerini aktarır.⁴⁴⁸ Fetenî, kendisinden hadis aktardıktan sonra "bir şey değil" demiştir.⁴⁴⁹

Rivâyetleri

1. Selem b. Sâlim → İbn Cüreyc → Atâ → İbn Abbas (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; "*Misafîre evin kapısına kadar eşlik etmek sünnettendir.*"⁴⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, hadisi aktardıktan sonra "sahih değil" dedikten sonra sebebini Selem b. Sâlim'in isnadda olması şeklinde açıklar.⁴⁵¹
2. Selem b. Sâlim → Nûh b. Ebî Meryem → Ebû Zübeyr → Câbir (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; "*Boğularak ölen kişi bir gün bir gece bekletilir sonra defnedilir.*"⁴⁵² İbn Adî, Selem b. Sâlim'i işlerken bu hadisi kendisinden aktarır ve uydurma olma sebebini kendisine bağlar.⁴⁵³
3. Selem b. Sâlim → Ali b. Urve → Muhammed b. Münkedir → Abdullah b. Amr'dan (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; "*Âma birini kırk adım yürütene cennet vacip olur.*"⁴⁵⁴ Suyûtî, hadisi aktardıktan sonra hadisin "uydurma" olma sebebini Selem veya hocasının olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁵
4. Selem b. Sâlim'in Abdullah b. Mübârek'ten rivâyet edildiği söylenip senedi tam olarak verilmeyen; "Mercimek yetmiş peygamber dili ile takdis edildi." hadisi hakkında İbn Mübârek "Ne yetmiş ne de bir peygamber diliyle anılmamıştır, gaz yapan bir yiyecektir" demiştir.⁴⁵⁶

---

⁴⁴⁵ Nesaî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkin*, s.46.

⁴⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duaî ve'l-Metrûkin*, c.2, s.9.

⁴⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.2, s.527.

⁴⁴⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.66.

⁴⁴⁹ Fetenî, Muhammed Tahir b. Ali, *Tezkiretu'l-Mevzûat*, İdaretu'l-Tab'atu'l-Münîre, Beyrut 1924, s.37.

⁴⁵⁰ İbn Adî, *el-Kamil fi Duaî'r-Rical*, c.4, s.348.

⁴⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.2, s.527.

⁴⁵² İbn Adî, *el-Kamil fi Duaî'r-Rical*, c.4, s.348.

⁴⁵³ A.y.

⁴⁵⁴ Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.2, s.74.

⁴⁵⁵ A.y.

⁴⁵⁶ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.10, s.202.

Selem b. Sâlim hakkında yapılan yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin “metrûk” bir râvî olduğu anlaşılacaktır.

2.1.16. Sevbân b. İbrâhîm el-Mısrî (245/859)

Sevbân hakkındaki bilgilere geçmeden evvel kendisiyle ilgili önemli bir duruma açıklık getirmek yerinde olacaktır. Şöyle ki; Sevbân b. İbrâhîm’i İbn Arrak “itham edilen râvîler” arasında zikredip bu kişinin Zünnûn el-Mısrî olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁷ İbn Arrak’ın İbnü’l-Cevzî’ye dayandırdığı bu bilginin gerçeği yansıtmadığını yine İbnü’l-Cevzî de görmekteyiz. Çünkü İbnü’l-Cevzî, Sevbân’ın Zünnûn’un kardeşi olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁸ İbn Arrak’ın İbnü’l-Cevzî’den aktardığı bilgi itham edilme noktasında doğru fakat isminin tespiti noktasında yanlış olduğu görülmektedir. İbnü’l-Cevzî “Zünnûn” yoluyla aktardığı bir hadisten sonra kendisini itham etmektedir.⁴⁵⁹ Ricâl eserlerine baktığımızda ise Zünnûn’un ismi konusunda ihtilafa düşüldüğünü görüyoruz. Bağdadî,⁴⁶⁰ Zünnûn el-Mısrî’nin adının Zünnûn olduğunu tercih ederken; İbn Asâkir,⁴⁶¹ İbn Hallikân,⁴⁶² Zehebî⁴⁶³ ve Zerekli⁴⁶⁴ Zünnûn el-Mısrî için birçok isim saydıktan sonra adının “Sevbân b. İbrâhîm” olduğunu “Zünnûn’un” ise kendisine verilmiş bir lakap olduğunu tercih etmektedirler. Suyûtî ise aktardığı bir hadis içerisinde Sevbân b. İbrâhîm’in Zünnûn el-Mısrî olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁵ Muasır muhaddislerden Elbânî ise Sevbân’ın Zünnûn olduğunu aktarmaktadır.⁴⁶⁶ Aktardığımız bu bilgilerden sonra şunu söyleyebiliriz ki; İbn Arrak’ın “itham edildi” diye verdiği kişinin Zünnûn olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber “Sevbân b. İbrâhîm” hakkında aktaracağımız bilgilerde kendisini “Zünnûn” olarak işleyen müelliflerin bilgilerine sadık kalarak aktaracağız.

Zünnûn el-Mısrî’nin zamanının ilim, ibadet, verâ ve ahlak bakımından ender tarikat adamlarından olduğu söylenmiştir.⁴⁶⁷ Kendisinin “sûfi” ve “zâhid” olarak

⁴⁵⁷ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatil-Merfue*, c.1, s.45.

⁴⁵⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.374.

⁴⁵⁹ A.g.e. c.1, s.399.

⁴⁶⁰ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.9, s.373.

⁴⁶¹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.11, s.166.

⁴⁶² İbn Hallikân, *Ebü’l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed*, c.1, s.315.

⁴⁶³ Zehebî, *Mizanul-İ’tidal*, c.2, s.33.

⁴⁶⁴ Zerekli, *el-A’lam*, c.3, s.8.

⁴⁶⁵ Suyûtî, *el-Leâlil-Masnûa*, c.1, s.327.

⁴⁶⁶ Elbânî, *Silsiletul-Ahadisi’d-Daife ve’l-Mevzua*, c.8, s.332.

⁴⁶⁷ İbn Hallikân, *Vefiyâtu’l-Âyan* c.1, s.315.

anılması da sûfî olduğuna delalet etmektedir.⁴⁶⁸ Aslen Nûbeli⁴⁶⁹ olan Zünnûn, halife Mansûr'un (158/775) son günlerinde⁴⁷⁰ Mısır'da dünyaya gelmiş ve yine h.245 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁴⁷¹ Künyesi Ebû'l-Feyd veya Ebû'l-Feyyad olarak zikredilen⁴⁷² Zünnûn el-Mısırî, "Mısır diyarının şeyhi" olarak da anılmıştır.⁴⁷³ İmam Mâlik'ten el-Muvatta'yı rivâyet eden ender kişilerden olduğu zikredilmiştir.⁴⁷⁴ Zünnûn el-Mısırî, önceleri ilim, ibadetten uzak bir hayat yaşarken arkadaşlarıyla define arar ve bir mezar kazarlar, mezardan Allah'ın azîm ismi yazılı bir levha çıkar ve Zünnûn levhayı arkadaşlarına bırakır, oradan ayrılır.⁴⁷⁵ Kendisine nasıl tövbe ettiği sorulduğunda; "Çölde uyur haldeydim, uyandığımda kör bir kuşun yere düştüğünü ve düştüğü yerin yarılıp içinden biri altın, biri gümüş olarak iki tabağın çıktığını, birinde susam birinde su var iken bu kuşun içtiğini görünce oracıkta tövbe ettim."der.⁴⁷⁶ Zünnûn el-Mısırî, Mısır'da "hallerin tertibi ve evliyaların makamları" hakkında konuşan ilk kişi olduğu için Mısır ehli tarafından "zındık" olarak ilan edilip⁴⁷⁷ halifeye şikâyet edilmek istenmiş, Zünnûn el-Mısırî vefat edinceye kadar durum bu şekilde devam etmiştir. Cenazesi esnasında kabre kadar kuşların cenazeye gölge ettiğini gören halk pişmanlık duyar ve o günden sonra kabrine saygı gösterirler.⁴⁷⁸

Zünnûn el-Mısırî kayıkta iken yanlarından bir kayık geçer yanındakiler Zünnûn'a; "Bu kayıktakiler senin kâfir olduğunu halifeye şikâyet etmek isteyenlerdir" der. Bunun üzerine Zünnûn, kayıktakilerin boğulmasını Allah'tan diler ve boğulurlar. Zünnûn'un yanındakilerden biri, peki kaptanın suçu neydi, diye sorar ve Zünnûn; O da onları taşımasaydı, Allah'ın yanında yalancı olarak haşrolacaklarına boğularak ölmeleri daha hayırlıdır der. Bu sözünden sonra Zünnûn'un aşırı titreyerek değiştiği ve sonrasında, Allah'ım bundan böyle hiç kimseye beddua etmeyeceğim dediği

⁴⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.532.

⁴⁶⁹ Afrika'da büyük kısmı Sudan'da küçük kısmı Mısır'da kalan bölgedir.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.532.

⁴⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c.1, s.38.

⁴⁷² Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.33.

⁴⁷³ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.532.

⁴⁷⁴ İbn Hallikân, *Vefiyâtu'l-Â'yan*, c.1, s.315.

⁴⁷⁵ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.17, s.402.

⁴⁷⁶ A.y.

⁴⁷⁷ Kardeşi, Zünnûn'a; insanlar sana zındık diyor, der. Zünnûn şu beyitle karşılık verir:

وَمَا لِي سِوَى الْإِطْرَاقِ وَالصَّمْتِ جِيلَةً وَوَضْعِي كَفِّي تَحْتَ خَدِّي وَتَذْكَارِي

Benim, boynumu eğip ellerimi çeneme koyarak susmaktan ve düşünmekten başka çarem yok.

⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.431.

aktarılır.⁴⁷⁹ Eserlerde hayatı ve geçirmiş olduğu durumları çok geniş bir şekilde ele alınan Zünnûn el-Mısrî'nin birkaç hikmetli sözünü aktarıp hocalarına geçeceğiz.

“Kur'an Allah'ın kelimidir, mahlûk değildir.”⁴⁸⁰ “Mârifetin alameti üçtür; Allah'a yönelme, Allah'a adanma, Allah ile övünme.”⁴⁸¹ “Avamın tövbesi günahıtan, havasın tövbesi gafletten olur.”⁴⁸² “Sevgi, faydadan ötürü artmayan, zarardan dolayı da azalmayan şeydir.”⁴⁸³

Mâlik b. Enes (179/795), Leys (153/770), İbn Lehî'e (174/790), Fudayl b. İyâz (187/802), Süfyan b. Uyeyne (198/814) ve Selem el-Havvâs (?) gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.⁴⁸⁴

Ahmed b. Sebîh (?), Rebîa b. Muhammed (?), Rıdvân b. Muhaymid (?), Hasan b. Musab (?) ve Cüneyd b. Muhammed (297/910) gibi daha birçok râvî kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴⁸⁵ Hakkında yapılan yorumlar ise şu şekildedir;

Darekutnî (385/995); “Mâlik b. Enes'ten rivâyet ettiği hadisler bakmak⁴⁸⁶ gerekir.”⁴⁸⁷ İbn Yunus (401/1009); “Âlim, fasih ve hikmetliydi.”⁴⁸⁸ Cuzkânî (543/1151); “Zâhid ve hadiste zayıftı.”⁴⁸⁹ Zehebî (748/1348); “Az rivâyette bulundu ve rivâyetlerinde de itkan sahibi değildi.”⁴⁹⁰

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, uydurma bir rivâyetten sonra uyduranın veya uyduranlardan çalan kişinin Zünnûn olduğunu söylemektedir.⁴⁹¹ İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikrettikten sonra “İbnü'l-Cevzî'nin kendisini hadis uydurmakla itham ettiğini” söylemektedir.⁴⁹²

Rivâyetleri

Mevzûat edebiyatında Zünnûn'dan aktarılan rivâyetler şunlardır:

⁴⁷⁹ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.534.

⁴⁸⁰ A.g.e. s.535.

⁴⁸¹ İbn Asâkir, *Tarihu Dımeşk*, c.17, s.414.

⁴⁸² Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c.1, s.212.

⁴⁸³ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.9, s.378.

⁴⁸⁴ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.533.

⁴⁸⁵ A.y.

⁴⁸⁶ فيها نظر

⁴⁸⁷ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.33.

⁴⁸⁸ A.y.

⁴⁸⁹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.431.

⁴⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, c.11, s.533.

⁴⁹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.399.

⁴⁹² İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.1, s.45.

1. Sevbân b. İbrâhîm → Mâlik b. Gassân → Sâbit → Enes b. Mâlik(r.a) şöyle dedi; “Asr-ı saadette yıldız kaydı ve Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; *kayan yıldıza bakın, kimin evine düşerse halife odur.*”⁴⁹³ İbnü'l-Cevzî, hadisin mevzû olduğunu söylemekte ve uyduranın Sevbân b. İbrâhîm olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁴
2. Zünnûn → Mâlik b. Enes → Cafer b. Muhammed → Babası Muhammed → Ali(r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; “*Allah kıyamet günü öncekileri ve sonrakileri toplar ve cehennem köprüsü üzerine kurulan sırattan ancak Ali'nin velayetine iman etmiş kişiler geçer.*”⁴⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, uydurma olan bu hadisi Zünnûn'un uydurduğunu veya uyduranlardan çalan kişi olduğunu aktarmaktadır.⁴⁹⁶

Zünnûn'u işleyen ricâl ve tabakât eserlerinde kendisinden aktarılan hadisler ise şunlardır;

1. Zünnûn → Leys b. Sa'd → Nâfi → İbn Ömer (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; “*Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir.*”⁴⁹⁷
2. Zünnûn → Leys b. Sa'd → Yezid b. Ebî Hubeyb → Said b. Yesâr → Enes b. Mâlik (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; “*Sabır, musibetin ilk anında belli olur, yarım hurma ile dahi olsa ateşten sakının.*”⁴⁹⁸
3. Zünnûn → Sâlim el-Havvâs → Cafer b. Muhammed → Babası Muhammed → Câbir b. Abdillâh (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; “*Ali'ye bakmak ibadettir.*”⁴⁹⁹

Zünnûn hakkında yapılan yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin metrûk olmaktan ziyade zayıf bir râvî olduğu görülecektir.

2.1.17. Meçhûl Sûfî Râvîler

Mevzûat edebiyatında sûfî olarak anılıp meçhul olduğu aktarılan on râvî tespit edildi. Rivâyetler kimi zaman meçhul râvîler dolayısıyla zayıf veya uydurma olarak

⁴⁹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.373.

⁴⁹⁴ A.y.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.399.

⁴⁹⁶ A.y.

⁴⁹⁷ Ebû Abdîrrahman es-Sülemi, *Tabakatu's-Sûfiyye*, s.28.

⁴⁹⁸ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.17, s.399.

⁴⁹⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.42, s.355.

adedildiğinden mevzûat edebiyatında sûfî olarak anılmış meçhûl râvîlere değinmek yerinde olacaktır. Sûfî-meçhûl râvîler şunlardır:

- 1) Abdulaziz b. Ahmed es-Sûfî⁵⁰⁰
- 2) Abdurrezzak Mübârek b. Ali⁵⁰¹
- 3) Ahmed b. Abdulcebbar es-Sûfî⁵⁰²
- 4) Ali b. Ebî'l-Hasan es-Sûfî⁵⁰³
- 5) Ahmed b. Ebî Halef Ebû Hamid⁵⁰⁴
- 6) Ebû'l-Huseyn Ali b. Abdillâh b. Cüheym⁵⁰⁵
- 7) Ebû'l-Kasım b. Tâbûye es-Sûfî⁵⁰⁶
- 8) Hasan b. Şucâ'⁵⁰⁷
- 9) Muhammed b. Ömer b. Cerir⁵⁰⁸
- 10) Necip Abdulvahhap b. İsmail⁵⁰⁹

Sûfî-meçhûl râvîler sonrasında zühd ehli râvîler işlenecektir.

2.2. Zâhid Olarak İsimlendirilen Râvîler

Bu bölümde mevzûat edebiyatında zâhid, âbid, sâlih, vâiz ve vakkar olarak anılmış zühd ehli olan râvîler incelenecektir. Mevzûat edebiyatında zâhid olarak anılıp “itham edilen râvîler” arasında zikredilen on dört râvî tesbit edebildik.

2.2.1. Abbad b. Kesîr er-Remlî (170/786)

Abbad b. Kesîr'in hayatı hakkında geniş bilgilere rastlanmamıştır. Abbad b. Kesîr, aslen Şamlı fakat ailesi Filistin'e yerleştiğinden Filistin doğumludur.⁵¹⁰ Vefatı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber h.160-171 tarihleri olarak belirtilmektedir.⁵¹¹ 'el-Âbid' olarak ünlenmiş ve kendisi hakkında 'salih' diye bahsedilmiştir.⁵¹² Bu şekilde anılması ve rivâyetleri de göz önünde bulundurulduğunda kendisinin zühd ehlinden olduğu görülmektedir. Yaşadığı dönem, sûfilîğin ilk aşaması olan zâhidlik

⁵⁰⁰ Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.1, s.13.

⁵⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.326.

⁵⁰² Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.2, s.208.

⁵⁰³ A.g.e. c.1, s.14.

⁵⁰⁴ A.g.e. c.2, s.7.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.24.

⁵⁰⁶ Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.2, s.165.

⁵⁰⁷ A.g.e. s.2, s.352.

⁵⁰⁸ A.g.e. c.2, s.7.

⁵⁰⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.47.

⁵¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.7, s.107.

⁵¹¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.418.

⁵¹² Moğoltây, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal*, c.7, s.181.

dönemine denk gelmektedir. Bundan dolayı dönem bakımından sûfiden ziyade zâhid olarak isimlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Buharî *el-Edebû'l-Müfred*'te İbn Mace ise *Sünen*'de Abbad b. Kesîr'den rivayette bulunmuştur.⁵¹³

Kendisinden rivâyette bulunduğu hocalara bakacak olursak; Fuseyle bint Vâsile (?), İbn Tavus (132/749),⁵¹⁴ Urve b. Ruveym (135/752), Hevşeb (140/757),⁵¹⁵ Süleyman el-A'meş (147/764), Zübeyr b. Adî (131/748),⁵¹⁶ gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.

Öğrencileri; Yahya b. Maîn (233/847), Yahya b. Yahya en-Nişâburî (226/840), Ziyad b. Rebi' (185/802)⁵¹⁷, Damrete (222/836),⁵¹⁸ Ukbe b. Alkame (204/818), Mahled b. Yezid (193/829)⁵¹⁹ gibi aralarında hadis ilimlerinden önemli râvî ve hocaları bulunan bir öğrenci grubu vardır.

Abbad b. Kesîr hakkında yapılan yorumlar ise şu şekildedir; Yahya b. Maîn (233/847); kendisi hakkında "Sika bir râvîdir" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel (241/854) ise "Zayıf bir râvîdir"⁵²¹ demiştir. Ebû Zur'a (264/878) kendisi için "hadiste zayıf bir râvîdir"⁵²² tesbitinde bulunmuştur. Buharî (256/870); "Fihî⁵²³ nazar"⁵²⁴ yorumunda bulunmuştur. Nesâî (303/915); "Sika değildir"⁵²⁵ demiştir. Darekutnî (385/995); "Zayıftır"⁵²⁶ derken Ebû Nuaym (430/1038); "Hadiste bir şey değildir" değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁵²⁷

⁵¹³ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.153.

⁵¹⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.418.

⁵¹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.7, s.107.

⁵¹⁶ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.153.

⁵¹⁷ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.418.

⁵¹⁸ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.543.

⁵¹⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.151.

⁵²⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.151.

⁵²¹ A.y.

⁵²² A.y.

⁵²³ Buharî'nin çokça kullanmış olduğu bu cerh lafzı râvînin 'çok zayıf' olduğu anlamına gelir. Bkz: el-Avnî, Şerif Hâtim el-Avnî, *et-Tahrir ve Dirasetu'l-Esanid*, s.92.

⁵²⁴ Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *et-Tarihu'l-Kebir*, Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad (t.y), c.6, s.43.

⁵²⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, s.74.

⁵²⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.2, s.76.

⁵²⁷ Ebû Nuaym, *ed-Duafâ*, s.123.

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, kendisini itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra “Hâkim; Abbâd b. Kesîr’in Süfyân es-Sevrî’den mevzû hadisler rivâyet ettiğini ifade etmiştir.”⁵²⁸

Rivâyetleri

Bu bölümde râvîmiz kanalıyla aktarılan rivâyetleri aktaracağız. Ricâl ve tabakât eserlerinde kendisinden aktarılan hadisler şu şekildedir;

1. Abbâd b. Kesîr → Sufyan → İbrâhîm → Abdullah’tan (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Farzlardan sonra farz olan helallik istemektir.*”⁵²⁹ Moğoltây b. Kılıç (762/1361), bu hadisin Abbâd tarafından uydurulduğunu söylemiştir.⁵³⁰
2. Abbâd b. Kesîr → Urve b. Ruveym → Abdullah b. Ömer’den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Cihad, sizden birinizin kapısı önünde dahi olsa, anne babasının izni olmadan (cihada) çıkmasın.*”⁵³¹
3. Abbâd b. Kesîr → Urve b. Ruveym → Misver b. Mahreme → Ebi Rafî’den Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Allah gönderdiği her nebiye ümmetinden bir havari kılmış ve sünnetine yapışan ashap vermiştir daha sonrakiler ise ihtilafa düşüp fırkalara bölünmüşlerdir.*”⁵³² Mizzî, bu iki rivâyeti Abbâd b. Kesîr’den aktarır ve “Abbâd’dan mahfuz olmayan hadisler” olarak değerlendirerek Abbâd’ın zayıflığına işaret eder.⁵³³

Abbâd b. Kesîr hakkında yapılan yorumlar ve aktardığı rivâyetler incelendiğinde kendisinin hadis rivâyetinde çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. Abbad b. Kesîr es-Sekafî (140/757)

Abbad b. Kesîr es-Sekafî’nin hayatı hakkında kısıtlı bilgi mevcuttur. Abbad b. Kesîr’in Basralı olduğu ve sonraları Mekke’ye yerleştiği aktarılmaktadır.⁵³⁴ Kendisi için; âbid,⁵³⁵ muteabbid,⁵³⁶ zahid⁵³⁷ ve salih⁵³⁸ denilmiştir. Bu şekilde adlandırılması

⁵²⁸ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.72.

⁵²⁹ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi’l-Kemal*, c.7, s.180.

⁵³⁰ A.y.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemal*, c.14, s.152.

⁵³² A.y.

⁵³³ A.y.

⁵³⁴ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.4, s.93.

⁵³⁵ A.y.

⁵³⁶ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemal*, c.14, s.145.

⁵³⁷ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi’l-Kemal*, c.7, s.180.

⁵³⁸ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai’r-Rical*, c.5, s.538.

ve rivâyetleri ve sûf giymenin önemine⁵³⁹ dair hadis uydurması zühd ehlinde olduğuna delalet etmektedir. Abbad b. Kesîr'in doğum tarihi bilinmemekte ve ölüm tarihi hakkında da net bilgi aktarılmamaktadır. Abbâd b. Kesîr'in h.140 yılından sonra Mekke'de vefat ettiği söylenmiştir.⁵⁴⁰ Ebû Davud ve İbn Mace kendisinden rivayette bulunmuşlardır.⁵⁴¹

İdris b. Sinan (?), İshak b. Ebi Abdillah (132/749), Eyyub es-Sahtiyânî (131/748), Sabit el-Bunanî (100/718),⁵⁴² Süfyân es-Sevrî, Muhammed b. Vasî (121/738), Mâlik b. Dinâr (138/755)⁵⁴³ gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.

İbrâhîm b. Edhem (162/778), Ebû Nuaym el-Fadl b. Dekîn (218/833), el-Firyabî⁵⁴⁴, İsmail b. Ayyaş (181/797), Abdurrahman b. Muhammed el-Meharibî (195/810), ed-Deraverdî (186/802) gibi birçok hadis râvîsi Abbad b. Kesîr'den rivâyette bulunmuştur.

Abbâd b. Kesîr hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir; Şu'be (160/777); kendisi hakkında "Abbad b. Kesîr es-Sekafî'nin rivâyetinden sakının" demiştir.⁵⁴⁵ Sufyan es-Sevrî (161/778); "Yalancıdır."⁵⁴⁶ Yahya b. Maîn (233/847); "Hadiste zayıf ve bir şey değildi"⁵⁴⁷, " Hadisi yazılmaz"⁵⁴⁸ ve "Salih biriydi fakat hadiste bir şey değildi" demiştir.⁵⁴⁹

Ahmed b. Hanbel (241/854); "Salih biriydi fakat hadis rivayetinde Hasan b. Umare ve İbrâhîm b. Osman'dan çok daha kötüydü."⁵⁵⁰ Buharî (256/870); "Kendisini (rivayette) terk ettiler."⁵⁵¹ Nesaî (303/915); "Hadiste metrûktur."⁵⁵²

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, zikrettiği bir hadis sonrasında hadisi uydurma olarak tespit etmiş ve uyduranın da Abbâd b. Kesîr olduğunu söylemiştir.⁵⁵³

⁵³⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.49.

⁵⁴⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.93.

⁵⁴¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.149.

⁵⁴² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.145.

⁵⁴³ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.93.

⁵⁴⁴ A.y.

⁵⁴⁵ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Ricâl*, c.5, s.538.

⁵⁴⁶ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal*, c.7, s.179.

⁵⁴⁷ A.g.e. s.147.

⁵⁴⁸ A.y.

⁵⁴⁹ A.y.

⁵⁵⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.14, s.146.

⁵⁵¹ Buharî, *et-Tarihu'l-Kebir*, c.6, s.43.

⁵⁵² İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.538.

⁵⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.207.

İbn Arrak, Abbâd b. Kesîr'i itham edilen râvîler içerisinde zikrettikten sonra "İmam Ahmed hadislerinin uydurma olduğunu söyledi" demiştir.⁵⁵⁴ Cemâlüddin el-Fettenî ise aktardığı bir hadis sonrası, hadisin uydurma olduğunu ifade etmek için "Senedinde Abbâd b. Kesîr var hadis uydurur" tabirini tercih etmiştir. Bir başka hadis sonrasında da "Metrûk" olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁵

Rivâyetleri

Râvîmizin rivâyetleri aktarılırken kendisinden almış olduğu hocasından sened zikrine başlanılacaktır.

1. Abbâd b. Kesîr → Ebû Zubejr → Câbir(r.a)'den Resulullah(s.a.v) şöyle buyurdu; "Müezzin ve mülebbîler kabirlerinden çıkarlar, müezzin ezan okur, mülebbî telbiye eder..."⁵⁵⁶ İbnü'l-Cevzî bu hadisi Abbâd b. Kesîr'in uydurduğunu söyler ve Şu'be'nin kendisi hakkındaki "Abbad b. Kesîr es-Sekafî'nin rivâyetinden sakının" yorumunu aktarır.⁵⁵⁷
2. Abbâd b. Kesîr → Abdurrahman b. Hermele → Said b. Müseyyib → Enes(r.a); "Resulullah(s.a.v) Medine'ye hicret ettiğinde on yaşındaydım ve bana bazı sırlar verdi. Onlardan biri; yavrucuğum! Abdesti tam al..."⁵⁵⁸ İbnü'l-Cevzî bu hadisi Abbâd b. Kesîr'in uydurduğunu söyleyip ulemânın kendisi hakkındaki "metrûk" olduğuna dair ortak görüşlerini aktarmıştır.⁵⁵⁹

Ricâl ve tabakât eserlerinde kendisinden aktarılan ve itham edildiği rivâyetler şu şekildedir;

1. Abbâd b. Kesîr → Osman el-A'rec → Hasan → Enes b. Mâlik'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; "Önünde tırpan, güvercin ve kabir olan mescitlerde namaz kılmayı nehyetti."⁵⁶⁰
2. Abbâd b. Kesîr → Hasan → Ebû Hureyre'den (r.a) "Resulullah (s.a.v) çarşamba ve cumartesi günleri hacamat olmayı nehyetti."⁵⁶¹
3. Abbâd b. Kesîr → Cureyrî → Ebû Nadre → Câbir'den (r.a) merfu olarak şu rivâyet nakledildi; "Gıybet zinadan daha kötüdür. Neden ya Resulullah(s.a.v),

⁵⁵⁴ İbn Arrak, *Tenzihu 'ş-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.72.

⁵⁵⁵ Fetenî, *Tezkiretu'l-Mevzûat*, s.121-157.

⁵⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.88.

⁵⁵⁷ A.y.

⁵⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.188.

⁵⁵⁹ A.y.

⁵⁶⁰ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.539.

⁵⁶¹ A.y.

diye soruldu. Resulullah (s.a.v), *çünkü zina eden kimse tövbe ettiği zaman tövbesi kabul olur ama gıybet eden kimse gıybet ettiğinden helallik almadıkça tövbesi kabul olmaz, dedi.*⁵⁶²

4. Abbâd b. Kesîr → Ebû'z-Zinad → A'rec → Ebû Hureyre'den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; *“İlim öğrenin, ilim öğrenirken ilim için sekinet ve vakar öğrenin, ilim öğrendiğiniz kişiye de mütevazı olun.”*⁵⁶³

Görüldüğü üzere Abbad b. Kesîr es-Sekafî hadis rivayetinde “metrûk” bir râvîdir.

2.2.3. Abdullah b. Eyyub el-Mûsulî (225/839)

Abdullah b. Eyyub b. Ebû Îlâc el-Mûsulî, künyesi “Ebû'l-Velid”,⁵⁶⁴ doğum tarihi belirtilmese de, ölüm tarihi h.225 olarak ifade edilmiştir.⁵⁶⁵ Rüya tabirinde döneminin en iyisi olduğu,⁵⁶⁶ kendisine yeten geçimliliğinden fazlasını sadaka olarak verdiği aktarılmaktadır.⁵⁶⁷ Kendisi hakkında “Salihlerin büyüklerinden”, “Âbid”, “Zâhid” denmiştir.⁵⁶⁸ Bu şekilde anılması ve rivâyetleri sûfililiğine delalet etmektedir.

Sufyan b. Uyeyne (198/813), Mâlik b. Enes (179/795), babası Ebû Îlâc (?),⁵⁶⁹ Yunus el-Îlî (159/775), İbn Ebî Zi'b (159/775), İkrime b. Ammar (159/775), Hişam b. Ğaz (156/772)⁵⁷⁰ ve daha birçok isimden rivâyette bulunmuştur.

Ahmet el-Vasitî (253/867), Muhammed b. Ğalib (?),⁵⁷¹ Sinan b. Muhammed (?) ve Ali b. Câbir (?)⁵⁷² gibi birçok râvî kendisinden rivâyette bulunanlardandır.

Abdullah b. Eyyub hakkında yapılan yorumlara şu minval üzeredir; Yezid b. Muhammed ed-Dîmeşkî (299/907); *“munkeru'l-hadis.”*⁵⁷³ Ebû Zekeriyya el-Ezdî (334/946); *“O ve babası yalancıydı.”*⁵⁷⁴ Darekutnî (385/995); *“hadis uydururdu.”*⁵⁷⁵ Hâkim en-Neyâbûrî (405/1012), en-Nakkaş (136/753) ve Ebû Nuaym (v.430-1038);

⁵⁶² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.93.

⁵⁶³ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.542.

⁵⁶⁴ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.353.

⁵⁶⁵ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.594.

⁵⁶⁶ A.y.

⁵⁶⁷ A.y.

⁵⁶⁸ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.4, s.438.

⁵⁶⁹ A.y.

⁵⁷⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.594.

⁵⁷¹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.4, s.438.

⁵⁷² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.594.

⁵⁷³ A.y.

⁵⁷⁴ A.y.

⁵⁷⁵ A.y.

kendisi hakkında “Yunus’tan hadis rivâyet etti ve hepsi uydurmaydı” dediler.⁵⁷⁶ Ebû’l-Kasım et-Tahhan (432/1040); “hadiste münkerdi”⁵⁷⁷, Hatîb Bağdadî (463/1071); “Sika değildir” değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁵⁷⁸

Mevzûat edebiyatı müelleflerinden Suyûtî, aktardığı bir hadisten sonra “Abdullah ve babası yalancıdır” demiştir.⁵⁷⁹ İbn Arrak, Abdullah’ı itham edilmiş râvîler arasında zikrettikten sonra “Hadis uydurmakla itham edildi” demiştir.⁵⁸⁰ Şevkânî, aktardığı bir hadis sonrasında “Abdullah ve babası yalancıdır” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁸¹

Rivâyetleri

Abdullah b. Eyyub’un mevzûat edebiyatına konu olmuş rivâyetleri şunlardır

1. Abdullah b. Eyyub → Süfyan b. Uyeyne → Zühri → Sâlim → babası Abdullah’dan (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Allahu Teâlâ kızmaz, kızdığı zaman ise melekler onu tespih etmeye başlar ve Allah yeryüzüne bakar. Kur’an okuyan çocuklar gördüğü zaman, rızalıkla dolar (sakinleşir).*”⁵⁸² Suyûtî, bu rivâyetin münker olduğunu, Süfyan’dan sadece Abdullah’ın aktardığını ve onun da münkeru’l-hadis olduğunu ifade eder.⁵⁸³
2. Abdullah b. Eyyub → Babası Eyyub → İbn Ca’fer → Ali b. Hüseyin → Babası Hüseyin (r.a) → Ali (r.a) merfû olarak şunu aktardı; “*Allah Teala ruhları cesetlerden iki bin yıl evvel yarattı. Sonra ruhları arşın altına koydu. Sonra ruhlara bana itaat etmelerini emretti. Bana selam veren ilk ruh Ali’nin ruhu oldu.*” Suyûtî, bu hadisi aktardıktan sonra “*Abdullah ve babası yalancıdır*” der.⁵⁸⁴

Ricâl ve tabakât eserlerinin Abdullah b.Eyyub’tan aktardıkları ve zayıf-metrûk sayılmasına sebep olan rivayetler;

⁵⁷⁶ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.4, s.438.

⁵⁷⁷ A.y.

⁵⁷⁸ A.y.

⁵⁷⁹ Suyûtî, *el-Leâlî’l-Masnûa*, c.1, s.349.

⁵⁸⁰ İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.74.

⁵⁸¹ Şevkânî, *el-Fevâidu’l-mecmûa*, s.382.

⁵⁸² Suyûtî, *el-Leâlî’l-Masnûa*, c.1, s.35.

⁵⁸³ A.y.

⁵⁸⁴ Suyûtî, *el-Leâlî’l-Masnûa*, c.1, s.349.

1. Mûsulî → babası → Onun da babası → Hasan b. Ali → Ali b. Ebi Talib'ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Mizah yapmayın, çünkü mizah mü'minin (nur) parıltısı ve mürüvetini yok eder.*”⁵⁸⁵
2. Mâlik → Nafi → İbn Ömer'den (r.a) Peygamber (s.a.v) efendimiz şöyle buyurdu; “*Kim on dirheme bir giysi alır; bu on dirhemden bir dirhemi haram olursa, namazı kabul olmaz.*”⁵⁸⁶
3. Yûnus → Zühri → Enes b. Mâlik'ten (r.a) merfu olarak şunu nakleder; “*Dirhem olarak isimlendirilmesinin sebebi 'darü hem' olması, dinar olarak isimlendirilmesinin sebebi ise 'darü nar' olmasındandır.*”⁵⁸⁷

Abdullah b. Eyyub hakkında yapılan yorumlar ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin metrûk bir râvî olduğu söylenebilir.

2.2.4. Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Fettuh et-Tûsî (520/1126)

Ahmed b. Muhammed'in hayatı hakkında geniş bilgiye rastlanılmasına rağmen, hadis rivâyeti olarak eserlerde kendisinden bir şey aktarılmamıştır.

Ahmed b. Muhammed et-Tûsî doğum tarihi net bilinmemekle beraber kendisi Ebû Hamid Gazzâlî'nin kardeşidir.⁵⁸⁸ Kendisi hakkında; 'el-vâiz'⁵⁸⁹, 'es-sûfi'⁵⁹⁰ ve 'el-mütezehhid'⁵⁹¹ denmiştir. Abisi Gazzâlî'nin yerine bir süre Nizamiye'de⁵⁹² ders okutmuş ve kendisinin aynı zamanda bir fakih⁵⁹³ olduğu aktarılmıştır. Ahmed b. Muhammed sonraları 'vaiz' olarak ün yapmış ve kendisinin vaazının çok etkili olduğu söylenmiştir.⁵⁹⁴ Bu sebeptendir ki Ebû Sa'd es-Sem'anî onun hakkında şöyle der; “Vaazı güzel, konuşması tatlı, görüntüsü hoş, insanları yönlendirmeye kadirdi.

Gençliğinde çok çalıştı, halveti seçti ve sûfilere yardım etmeye yöneldi.”⁵⁹⁵ İbn Salah da kendisi hakkında şöyle der; “Kardeşinin (hüccetu'l-İslam) lakabıyla lakablanmıştı. Vaazlarını içeren, ona ait dört ciltlik bir eser buldum. Vaazlarına

⁵⁸⁵ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.5, s.353.

⁵⁸⁶ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.4, s.438.

⁵⁸⁷ A.y.

⁵⁸⁸ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kureşî, *Tabakatu's-Şafiiyyin* (thk.: Ahmed Haşim, Muhammed Azb), Mektebetu's-Sekafetu'd-Diniyye, Beyrut 1993, s.546.

⁵⁸⁹ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.1, s.150.

⁵⁹⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.11, s.310.

⁵⁹¹ A.y.

⁵⁹² İbn Kesîr, *Tabakatu's-Şafiiyyin*, s.546.

⁵⁹³ A.y.

⁵⁹⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.11, s.310.

⁵⁹⁵ A.y.

baktığımda ise katılık ve kabalık gördüm.”⁵⁹⁶ Yûsuf b. Eyyub el-Hemezanî, Ahmed b. Muhammed’in bir vaazına denk gelmiş ve şöyle demiştir: “Sözleri kıvılcım saçan ateş gibi fakat sözlerinin mededi rabbanî değil şeytanidir.”⁵⁹⁷ Vaaz olarak iyi ve etkili olmasına karşın, özellikle vaazlarında kullanmış olduğu hikâyeleri bazen kendisinin uydurduğunu itiraf etmiştir. Bunun hakkında ise Muhammed b. Tahir el-Makdisî der ki: “Vaazda bir hikâye anlattı. Vaazdan sonra yanına gidip; ‘bu hikâyeyi nerden buldun?’ Diye sorunca; ‘Ben uydurdum.’ diye cevap verdi, der.”⁵⁹⁸ Ahmed b. Muhammed’in bir diğer kabul edilmeyen tarafı ise şeytana, vaazlarında övgüler dizmesidir. Hatta bir vaazında şöyle dediği aktarılır: “Şeytan muvahhitlerin efendisidir, tevhidi şeytandan öğrenmeyen zındıktır. Çünkü o, rabbinden başkasına secde etmekle emrolundu ve yapmadı.”⁵⁹⁹ Eleştirildiği noktalardan birisi de kendisinin Resulullah(s.a.v)’ı yakaza halinde birçok kez gördüğünü iddia etmesi ve sıkıntıya düştüğü her konuyu ona danışıp doğru kararı aldığını iddia etmesidir.⁶⁰⁰ Ahmed b. Muhammed et-Tûsî h.520 senesinde Kazvin’de vefat etmiştir.⁶⁰¹

Mevzûat edebiyatından Sıbtu’l-Acmî kendisini itham edilmiş râvîler arasında zikreder ve hadis uydurduğunu ifade eder.⁶⁰²

Özet olarak; Ahmed b. Muhammed et-Tûsî dönemin uleması tarafından ve sonraki ulemâ tarafından büyük eleştirilere maruz kalmış ve kendisinin ‘yalancı’ olduğu söylenmiştir. Nitekim Zehebî kendisi hakkında kısaca ‘uydururdu’ der.⁶⁰³

2.2.5. Bekr b. Huneys el-Kûfî (ö. ?)

Bekr b. Huneys’in doğumu ve vefatı hakkında kaynaklarda ulaşabildiğimiz bir bilgi mevcut değildir. Öğrencilerinden Ma’ruf el-Karhî’nin vefat tarihi h.191⁶⁰⁴ ve hocalarından Sâbit el-Bunanî’nin vefat yılı da h.127 olduğundan Bekr b. Huneys’in h.100-200 yılları arasında yaşadığını söyleyebiliriz. Kûfeli⁶⁰⁵ olduğu ama daha sonraları Bağdat’a yerleştiği aktarılmaktadır.⁶⁰⁶ Kaynaklarda hayatı hakkında fazlaca

⁵⁹⁶ İbn Kesîr, *Tabakatu’s-Şafiiyyin*, s.546.

⁵⁹⁷ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.647.

⁵⁹⁸ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.11, s.310.

⁵⁹⁹ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.647.

⁶⁰⁰ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.11, s.310.

⁶⁰¹ İbn Kesîr, *Tabakatu’s-Şafiiyyin*, s.546.

⁶⁰² Sıbtu’l-Acmî, *Keşfu’l-Hasîs*, s.56.

⁶⁰³ Zehebî, *Mizanu’l-İ’tidal*, c.1, s.150.

⁶⁰⁴ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.4, s.1210.

⁶⁰⁵ A.y.

⁶⁰⁶ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

bilgi verilmeyen Bekr b. Huneys'in âbid,⁶⁰⁷ zâhid⁶⁰⁸ olduğu ve rekâik konulu hadisler uydurduğu aktarılmıştır.⁶⁰⁹ Bu durumların kendisinin sûfliğine delalet ettiğini söyleyebiliriz. Eserlerde hikmetli sözlerine yer verilmiş ve kendisinden şu söz aktarılmıştır; “Baytar, eşeğin etinden ne kopardığına dikkat etmez.”⁶¹⁰ Sünen sahiplerinden Tirmîzî ve İbn Mâce Bekr b. Huneys'ten rivâyette bulunmuşlardır.⁶¹¹

Bekr b. Huneys'in rivayette bulunduğu hocaları şunlardır; Dırar b. Amr (199/815), İbrâhîm el-Hicrî (?), Leys b. Ebi Süleym (?),⁶¹² babası Huneys (?), Sabit el-Bunanî (127/744), Ata b. Ebi Rebah (115/732),⁶¹³ Eban b. Ebi Ayyaş (138/755)⁶¹⁴ gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.

Bekr b. Huneys'ten rivâyette bulunan öğrencileri ise; oğlu Huneys (?), Ma'ruf el-Karhî (191/806), Salih b. Beyan (?), Âdem b. Ebi İyas (220/835),⁶¹⁵ Bekr b. Huneys'in çocukları Habîb (?) ve Abdulkuddus (?),⁶¹⁶ Vekî b. el-Cerrah (196/812), Salih b. Zeberkan (?) ve Amr b. Cerir el-Hımsî (?)⁶¹⁷ gibi daha birçok isim kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Bekr b. Huneys hakkında yapılan yorumlar şu şekilde toparlanmıştır; Yahya b. Main; kendisi hakkında “Salih ve şeyhtir, kendisinde sıkıntı yoktur. Fakat zayıf râvîlerden rivâyette bulunur”⁶¹⁸, “hadis ehli değildi”⁶¹⁹ ve “hadiste bir şey değil” gibi değerlendirmelerde bulunmuştur.⁶²⁰ Ali b. el-Medinî (234-849); “Hadisin ricalleri vardır (ona ihtiyaç yok).”⁶²¹ Cuzcânî (259-872); “Bütün münkirlerden tüm münkerleri rivâyet ederdi.”⁶²²

⁶⁰⁷ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.208.

⁶⁰⁸ A.g.e. s.210.

⁶⁰⁹ A.y.

⁶¹⁰ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

⁶¹¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.211.

⁶¹² Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

⁶¹³ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.1210.

⁶¹⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.211.

⁶¹⁵ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

⁶¹⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.4, s.1210.

⁶¹⁷ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.211.

⁶¹⁸ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

⁶¹⁹ Moğoltây, Ebû Abdillâh Alâeddin Moğoltây b. Kuleyh b. Abdillâh, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal* (thk.: Adil b. Muhammed, Usame b. İbrâhîm), el-Faruku'l-Hadisiyye, Beyrut 2001, c.3, s.12.

⁶²⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.210.

⁶²¹ A.y.

⁶²² Cuzcanî, Ebû İshak İbrâhîm b. Ya'kub b. İshak, *Ahvalu'r-Ricâl* (thk.: Abdulazim el-Bestavî), Hadis Akademi, Pakistan (t.y), s.181.

Ebû Hâtim (277-885); “Salih bir adamdı ama hadiste güçlü değildi.”⁶²³ İbn Hibban (354-965); “Kûfe ve Basra ehlinde uydurma rivâyetler aktarır. Uydurma işini bilerek yaptığı anlaşılmaktadır.”⁶²⁴ Ebû Davud (275-889); “hadiste bir şey değildir.”⁶²⁵ Nesaî (303-915); “hadiste Güçlü değildir.”⁶²⁶ Darekutnî (385-995); “Metrûk.”⁶²⁷ Ya’kub b Şeybe ; “hadiste zayıf.”⁶²⁸ Ahmed b. Salih el-İclî (261/869); “Kûfeli ve sikadır”⁶²⁹ yorumunda bulunmuştur.

Mevzûat edebiyatından İbnü’l-Cevzî, aktardığı bir hadis sonrasında dört kişiyi itham etmiş bunlardan birinin de Bekr b. Huneys olduğunu dile getirmiştir.⁶³⁰ Bir başka hadiste de kendisi hakkında “Metrûk” demiştir.⁶³¹ İbn Arrak, Bekr b. Huneys’i itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra İbn Hibbân’ın kendisi hakkındaki görüşünü aktarmıştır.⁶³²

Rivâyetleri

Bekr b. Huneys’in Mevzûat edebiyatına konu olmuş kendisinden aktarılan rivâyetleri şu şekildedir;

1. Bekr b. Huneys → Eban → Enes b. Mâlik’den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Üç şeyi birbirinden ayırt edemeyenin cemaatten nasibi yoktur. Ameli imandan, rızkı amelden ve hastalığı ölümden.*”⁶³³ İbnü’l-Cevzî bu hadisi uyduranlardan birinin Bekr b. Huneys olduğunu söylemiştir.⁶³⁴
2. Sened verilmeden Bekr b. Huneys’ten şöyle bir rivâyet aktarılmıştır; “*Mü’minin yitiği olan ilmi ona saklayın*” hadisi. İbn Arrak bu hadisi aktardıktan sonra itham edilenlerden birinin Bekr olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁵

Ricâl ve tabakât eserlerinde kendisinden aktarılıp zayıf ve metrûk sayılmasına sebep olan rivâyetler şunlardır;

⁶²³ İbn ebi Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Munzir, *el-Cerhu ve ’t-Ta’dil*, Daru İhyai Turasi’l-Arabî, Beyrut 1952, c.2, s.384.

⁶²⁴ İbn Hibban, *el-Mecruhin*, c.4, s.223.

⁶²⁵ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemal*, c.4, s.210.

⁶²⁶ A.y.

⁶²⁷ A.y.

⁶²⁸ Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.4, s.1210.

⁶²⁹ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi’l-Kemal*, c.3, s.12.

⁶³⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.134.

⁶³¹ İbnü’l-Cevzî, *el-İlelu’l-Mütenahiye*, c.2, s.581.

⁶³² İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.44.

⁶³³ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.134.

⁶³⁴ A.y.

⁶³⁵ İbn Arrak, *Tenzihu’ş-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.317.

1. Bekr b. Huneys → Leys → Mucahid → Ebû Hureyre'den (r.a) Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu; “*Erkek ve kadınlardan kim kadınların dübüründen cinsel ilişkiye girerse şüphesiz kafir olur.*”⁶³⁶ Bu rivâyetin en iyi ihtimal mevkûf olduğu söylenmiştir.⁶³⁷
2. Bekr b. Huneys → Leys → Zeyd b. Erte → Ebi Umame'den (r.a) Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu; “Allahu Teâlâ kuluna iki rekat namaz kılmaktan daha faziletli bir şeye izin vermemiştir. Kul namazda olduğu sürece başı üzerinden iyilikler serpilir.”⁶³⁸

Bekr b. Huseyn hakkında yapılan cerh-ta'dil yorumlarına ve rivayetlerine bakıldığında, kendisinin hadiste güçlü olmadığı, rivâyette bulunurken sahih ve mevzû ayrımı yapmadığı, bu sebeple kendisinin hüccet olamayacak kadar ‘zayıf’ bir râvî olduğu anlaşılacaktır.

2.2.6. Ebû Abbâd ez-Zâhid (ö. ?)

Ebû Abbâd'ın hem “zâhid” olarak zikredilmesi ve hem de Şiâ, Mürcie, Kaderiye, Harici grupları hakkında olumsuz konuşup tasavvufa yakın olması kendisinin “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.⁶³⁹ İbn Hibban (354-965); “Onunla ihticac da bulunmak helal değildir”⁶⁴⁰ demiştir. Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, aktardığı bir rivâyetten sonra Ebû Abbâd'ın veya öğrencisinin uydurduğunu söyleyip kendisini itham etmiştir.⁶⁴¹ İbn Arrak, kendisini itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra “hadis uydurmakla itham edildi.” demiştir.⁶⁴² Sıbtu'l-Acmî, kendisini itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra İbn Hibbân'ın görüşünü aktarır.⁶⁴³

Hayatı hakkında fazla bilgi aktarılmayan Ebû Abbâd, Mahled b. Hüseyin'in asla rivâyet etmediği hadisleri rivâyet ettiği söylenmiştir.⁶⁴⁴ Ebû Abbâd'ın itham edildiği rivâyet ise; Mahled b. Hüseyin'den, Hişam b. Hassân'dan, Hasan'dan, Enes (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini aktardı; “Mürcie, Kaderiye, revâfiz ve

⁶³⁶ Ukaylî, *ed-Duafau 'l-Kebir*, c.1, s.148.

⁶³⁷ A.y.

⁶³⁸ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.7, s.527.

⁶³⁹ Sıbtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.288.

⁶⁴⁰ İbn Hibban, *el-Mecruhin min 'el-Muhaddisin*, c.3, s.159.

⁶⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.278.

⁶⁴² İbn Arrak, *Tenzihu 'ş-Şeriatu 'l-Merfue*, c.1, s.134.

⁶⁴³ Sıbtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.288.

⁶⁴⁴ İbn Hibban, *el-Mecruhin min 'el-Muhaddisin ve 'l-Metrukin ve 'd-Duafâ*, c.3, s.159.

haricilerden tevhidin dörtte biri alınır, Allah ile kafirler olarak karşılaşılır ve ebedi cehennemde kalırlar”⁶⁴⁵ hadisidir. İbnü'l-Cevzî bu hadisi aktardıktan sonra uydurma olduğunu, uyduranın da Ebû Abbâd veya öğrencisinin olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁶

Ebû Abbâd'ın “metrûk” bir râvî olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.7. Gulam-ı Halil (275/888)

Asıl adı Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Bâhilî olan Gulam- Halil; şeyh, zâhid, vâiz, Bağdat şeyhi olarak ünlenmiştir.⁶⁴⁷ Bu şekilde anılması ise sûfi ve zâhidliğine delalet etmektedir. Bağdat'a yerleşmiş ve h.275 yılında burada vefat etmiştir.⁶⁴⁸ Vefat günü Bağdat'ın tüm ticaret haneleri kapatılmış, kadın, çocuk, yaşlı herkes cenaze merasiminde bulunduğu aktarılmıştır.⁶⁴⁹ Mezarı Basra'ya taşınmış ve üzerine kubbe dikilip ziyaret haline dönüştürülmüştür.⁶⁵⁰

Gulam-ı Halil sürdürdüğü zühd ve verâsı ile birçok insanı etkilediği gibi Bağdat valisi Muvaffak-Billâh el-Abbâsî (278/891) ve Muvaffak'ın annesini de etkilemişti.⁶⁵¹ Öyle ki Muvaffak, muhtesiblerin⁶⁵² Gulam'a ittiba etmesini emretmişti.⁶⁵³ Zühd ve verâsına karşın hadis uyduran Gulam-ı Halil, insanların kalplerini yumuşatmak için bunu yaptığını itiraf etmiştir.⁶⁵⁴

Gulam-ı Halil'in kendilerinden rivâyette bulunduğu hocalarına bakılacak olursa; Dînar b. Abdillâh (?)⁶⁵⁵, Kurretu b. Habîb (224/838), Muhammed b. Meslemete el-Medînî (?), Sehl b. Osman el-Askerî (235/849) gibi birçok hocasından rivâyette bulunmuştur.⁶⁵⁶

⁶⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.278.

⁶⁴⁶ A.y.

⁶⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.13, s.282.

⁶⁴⁸ A.g.e. c.13, s.285.

⁶⁴⁹ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.6, s.245.

⁶⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.13, s.285.

⁶⁵¹ A.g.e. c.13, s.284.

⁶⁵² İslam devletlerinde genel ahlakı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilata verilen isimdir.

⁶⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lamu'n-Nübela*, c.13, s.284.

⁶⁵⁴ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.6, s.245.

⁶⁵⁵ Geç dönemde yaşamasına rağmen Enes b. Mâlik'ten (r.a) hadis işittiğini iddia etmiştir.

⁶⁵⁶ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.6, s.245.

Kendisinden rivâyette bulunan öğrencileri ise; Muhammed b. Mahled (?), Ebû Amr es-Semmâk (344/955) ve Ahmed b. Kâmil el-Kâdî (350/961) oldukları ifade edilmiştir.⁶⁵⁷

Gulam-ı Halil hakkında yapılan yorumlar ise şöyledir:

Ahmed b. Hasan b. Hirâş (242/856) kendisi hakkında “Abdullah b. Şebîb’den hadisler çaldı” aktarımında bulunmuştur.⁶⁵⁸ Ebû Davûd (275/889) kendisi için “Bağdat’ın deccali, dört yüz hadisi bana arzolundu hem metinleri hem de senedleri uydurmaydı” tesbitinde bulunmuştur.⁶⁵⁹ Ebû Hâtim (277/885) kendisi hakkında “Sâlih bir adamda bence hadis uydurmazdı” yorumunda bulunmuştur.⁶⁶⁰ Ebûbekr es-Sıbgî (342/957) Gulam hakkında “yalancılığında şüphem olmayanlardandı” demiştir.⁶⁶¹

İbn Adî (365/976), Ebû Abdillâh en-Nehavendî Gulam’a neden hadis uydurduğunu sorunca Gulam “İnsanların kalplerini yumuşatma için” diye cevap verdiğini aktararak hadis uydurduğunu ifade etmiştir.⁶⁶² Dârekutnî (385/995) kendisi için “metrûk” ifadesini kullanmıştır.⁶⁶³ Hâkim en-Neysâbûrî (405/1012), Ebûbekr es-Sıbgî’nin “yalancılığında şüphem olmayanlar arasındadır” sözünü aktararak kendisine katılır.⁶⁶⁴

Mevzûat edebiyatından İbnü’l-Cevzî, Gulam’ın içinde bulunduğu birçok rivâyet sonrasında kendisin kezzab olarak nitelemiştir.⁶⁶⁵ Suyûtî, aktardığı rivâyet sonrasında kendisini itham etmiş ve çok yalan söyleyen anlamında Veddâ demiştir.⁶⁶⁶ İbn Arrâk, Gulam’ı itham edilen râvîler arasında zikredip “hadis uydurmakla meşhur” ifadesini kullanmıştır.⁶⁶⁷ Fetteñî⁶⁶⁸ ve Şevkânî⁶⁶⁹ aktardıkları bir rivâyet sonrasında Gulam için çok hadis uydurur anlamında “Veddâ” tesbitinde bulunmuşlardır.

---

⁶⁵⁷ A.y.

⁶⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübelâ*, c.13, s.283.

⁶⁵⁹ Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.6, s.245.

⁶⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübelâ*, c.13, s.283.

⁶⁶¹ A.y.

⁶⁶² Bağdadî, *Târihu Bağdad*, c.6, s.245.

⁶⁶³ Zehebî, *Siyeru A’lamu’n-Nübelâ*, c.13, s.283.

⁶⁶⁴ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.617.

⁶⁶⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.288.

⁶⁶⁶ Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, c.2, s.169.

⁶⁶⁷ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatu’l-Merfue*, c.1, s.35.

⁶⁶⁸ Fetteñî, *Tezkiretu’l-Mevzûat*, s.178.

⁶⁶⁹ Şevkânî, *el-Fevâidu’l-mecmûa*, s.53.

Rivâyetleri

Gulam-ı Halil'in mevzûat edebiyatına konu olmuş birçok hadisi bulunmakla beraber bazıları şunlardır:

Gulam-ı Halil → Mahmud b. Gaylan → Velid b. Müslim → Ali b. Yezid → Kasım → Ebû Umame (r.a) Resululla'nın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler; *“Dokumacı ve öğretmenle istişare yapmayın.”*⁶⁷⁰ İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin uydurma uyduranın da Gulam olduğunu ifade eder.⁶⁷¹

Gulam-ı Halil → Hüseyin b. Hatim → Süfyân b. Uyeyne → Hişam b. Urve → Urve → Aişe (r.anha) Resulullah'a Fatımayı öptüğün zaman dilini bal gibi yalaması için onun ağzına koyduğunu görüyorum, bunu neden yapıyorsun, diye sorar. Resulullah (s.a.v); *“Cebrail bana cennetten bir salkım meyve getirdi, onu yedikten sonra Hatice ile ilişkiye girdim ve Fatıma bu ilişkiden dünyaya geldi bundan dolayı cenneti özlediğimde onu öperim çünkü o insi hurilerdendir,* diye cevap verir.”⁶⁷² İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin uydurma uyduranın da Gulam olduğunu aktarır.⁶⁷³

Gulam-ı Halil → Sinan → Rebî' b. Bedr → Ebû Hârûn → Ebû Said (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler; *“Erkek bir oğlanı şehvet için öpene Allah lanet eder, şehvet ile musafaha edenin namazı kabul olmaz, şehvet için sarılırsa kıyamet günü ateşten kırbaç ile dövülür ve eğer onunla fasık olursa (ilişkiye girerse) Allah onu cehenneme sokar.”*⁶⁷⁴ İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin uydurma olduğunu ve uyduranın da Gulam olduğunu ifade eder.⁶⁷⁵

Gulam-ı Halil → Muhammed b. İbrâhîm → Yahyâ b. Said → Ebû'l-Muhacir el-Evzâi → Abdete b. Ebî Lübabe → Feyrûz ed-Deylemî'den Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Ramazanda bir ses duyulacak”* etrafındakiler: Ey Allah'ın Resûlü, başında mı ortasında mı sonunda mı diye sorar. Resulullah (s.a.v), *bilakis ortasında, Ramazan'ın ortası Cuma gününe denk geldiğinde gökten bir ses işitilir yetmiş bin kişi çarpıntıya uğrar, yetmiş bin kişi dilsiz olur, yetmiş bin kişi kör olur ve yetmiş bin kişi de sağır olur,* der. Etrafındakiler, peki o gün ümmetinden kimler güven içinde olacak

⁶⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.224.

⁶⁷¹ A.y.

⁶⁷² A.g.e. s.1, s.412.

⁶⁷³ A.y.

⁶⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.113.

⁶⁷⁵ A.y.

diye sorarlar. Resulullah (s.a.v), *evinde kalıp secede eden Allah'ı sesli zikreden...*⁶⁷⁶
İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin birçok isnadını aktarır ve uydurma olduğunu ifade eder. Bu sened ile de aktarımında Gulam'ı itham eder.⁶⁷⁷

Gulam hakkında yapılan yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin metrûk olduğu görülecektir. Ayrıca kendisi de hadis uydurduğunu itiraf edip kabul etmiştir.

2.2.8. Hemmâm b. Müslim (ö. ?)

Kûfeli olup “zâhid” olarak meşhur olmuştur. Rivâyetlerinin dua ve zikirlerden oluşup “zâhid” olarak anılması “sûfi” olduğuna delalet etmektedir. Muhammed b. Sevke ve Süfyân es-Sevrî'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Süleyman b. er-Rebî' rivâyette bulunmuştur.⁶⁷⁸

İbn Hibban (354-965); “Hadis hırsızlarındandı ve onları rivâyet ederdi. Hadis ilminde olan zayıflığından ötürü sika râvîlerden rivâyet etmedikleri hadisler rivâyet ederdi, bu onda fahiş bir durum olup artınca kendisiyle ihticac olunmaz bir râvî oldu.”⁶⁷⁹ Dârekutnî (385-995); kendisi hakkında “Metrûktur” demiştir.⁶⁸⁰ Hatîb el-Bağdadî (463-1071); kendisi hakkında “Mechûldur” demiştir.⁶⁸¹

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, aktardığı bir rivâyetten sonra uyduran her ne kadar farklı biri olsa da “hadis çalıp rivâyet edenin” Hemmâm olduğunu söylemiştir.⁶⁸² İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikrettikten sonra İbn Hibbân'ın sözlerini aktarır.⁶⁸³

Rivâyetleri

1. Hemmâm → Süfyân es-Sevrî → Hâlid el-Hezzâ → İbn Sîrîn → Ebû Hüreyre
(r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle söylediğini buyurdu; “*Cünüp kişiye üç defa*

⁶⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.192.

⁶⁷⁷ A.y.

⁶⁷⁸ İbn Hibban, *el-Mecruhin min'el-Muhaddisin ve'l-Metrukin ve'd-Duafâ*, c.3, s.96.

⁶⁷⁹ A.y.

⁶⁸⁰ Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer, *el-İlelu'l-Vârîde fi'l-Ahâdisi'n-Nebeviyye*, Daru't-Taybe, Riyad 1985, c.8, s.105.

⁶⁸¹ A.y.

⁶⁸² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.82.

⁶⁸³ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatil-Merfue*, c.1, s.125.

mazmaza ve istinşak yapma farzdır.”⁶⁸⁴ İbnü'l-Cevzî hadisi aktardıktan sonra uydurma olduğunu söyler ve Hemmâm'ın hadisi çaldığını aktarır.⁶⁸⁵

2. Hemmâm → Cafer b. Muhammed → babası Muhammed → Alî (r.a) merfû olarak şöyle nakletti; “*Ezan işitildiğinde; ‘adil konuşanlara merhaba, merhaba namaz hoş geldin’ diyen kişiye milyon sevap verilir, milyon günahı affedilir ve derecesi milyon kadar yüceltilir.*”⁶⁸⁶ İbn Hacer bu hadisi Hemmâm'ın tercemesinde aktarır ve uydurma olmasını ona bağlar.⁶⁸⁷
3. Hemmâm → Süfyân es-Sevrî → Humejd et-Tavîl → Enes (r.a) merfû olarak şunu aktardı; “*Dicle ve Düceyil*⁶⁸⁸ *arasında inşa edilen şehrin yıkılması, yumuşak toprağa dikilen demir kazığın yıkılmasından daha erkendir.*”⁶⁸⁹ İbnü'l-Cevzî hadisin tüm yollarını aktardıktan sonra uydurma olduğunu söyler. Aktardığı bir yolda da Hemmâm'ın olduğunu sebep gösterir.⁶⁹⁰

2.2.9. Hüseyin b. Kasım ez-Zâhid (240.../854...)

Künyesi Ebû Abdillâh⁶⁹¹ olan Hüseyin b. Kasım'ın hayatı hakkında çok az bilgi aktarılmıştır. Babu'l-Hendek'li⁶⁹² olup h.240 senesinden sonra vefat ettiği aktarılmıştır.⁶⁹³ Eserlerde “zâhid” olarak anılıp zikir hakkında konuşması “sûfî” olduğuna delalet etmektedir.⁶⁹⁴ Ebû Nuaym el-İstirâbâzî'den rivâyette bulunan⁶⁹⁵ Hüseyin b. Kasım hakkında Zehebî (748-1348); “Kendisinde zayıflık var.”⁶⁹⁶ demiştir.⁶⁹⁷ Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, aktardığı uydurma bir rivâyetten sonra Hüseyin'in “Cerh edildiğini” söyler ve hadisin uydurma olma sebebini kendisine bağlar.⁶⁹⁸ İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikrettikten sonra “meçhul-muttehem” olduğunu söyler.⁶⁹⁹

⁶⁸⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.81.

⁶⁸⁵ A.y.

⁶⁸⁶ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.138.

⁶⁸⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizân*, c.8, s.343.

⁶⁸⁸ Irak'ta bir şehirdir.

⁶⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.62.

⁶⁹⁰ A.y.

⁶⁹¹ Curcânî, Ebû'l-Kasım Hamza b. Yûsuf, *Tarîhu Curcân Alemu'l Kutup*, Beyrut 1987, s.196.

⁶⁹² A.y.

⁶⁹³ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.1, s.546.

⁶⁹⁴ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizân*, c.3, s.203.

⁶⁹⁵ Curcânî, *Tarîhu Curcân*, s.196.

⁶⁹⁶ فيه لين

⁶⁹⁷ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.1, s.546.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.249.

⁶⁹⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.55.

Rivâyetleri

1. Hüseyin b. Kasım → İsmail b. Ebû Ziyâd → Sevr → Hâlid → Muâz b. Cebel (r.a) şöyle dedi; “Biz Resulullah’a (s.a.v); “Abdestsiz Kur’an’a dokunulur mu?” diye sorduk. Resulullah(s.a.v); ‘*cünüplük hariç dokunulabilir*’ dedi. Bunun üzerine ben de; ‘Ey Allah’ın resulü, ona sadece temizlenenler dokunabilir ayetine ne diyeceğiz, dedim. Resulullah(s.a.v); ‘*Yani, onun sevabı ancak mü’minleredir*’ cevabını verdi.”⁷⁰⁰ İbnü’l-Cevzî hadisin uydurma olduğunu ve uydurma olma sebeplerinden birini Hüseyin’e bağlar.⁷⁰¹
2. Hüseyin b. Kasım → İsmail b. Ebû Ziyâd → Sevr → Hâlid → Muâz b. Cebel şöyle dedi; “Biz Resulullah’a (s.a.v); ey Allah’ın resulü, orada iki kefesi olan teraziler mi vardır, diye sorduk. Resulullah (s.a.v); ‘*Subhan Allah, orada iyilikler ve kötülükler vardır, iyilikler kötülüklerle tartılır, iyilikleri kötülüğüne üstün gelen cennet ehlerinden, kötülükleri iyiliğine üstün gelen ise cehennem ehlerinden olur. İyilik ve kötülüğü eşit olan sıratın geçer. Araf’ta kendisine şefaate edinceye kadar bekletilir ve cennete girer. İyilikler on misliyle, kötülükler misliyle verilir, biri onuna galebe eden Allah uzaklaştırır.*”⁷⁰² İbnü’l-Cevzî hadisin uydurma olduğunu ve uyduran üç kişiden birinin Hüseyin olduğunu ifade eder.⁷⁰³
3. Hüseyin b. Kasım → İsmail b. Ebû Ziyâd → Yezid → Zührî → Said → Ebû Hureyre (r.a) merfu’ olarak şöyle nakletti; “*Livata ilişkisinde bulunan kişi şayet kıyamete kadar gökten yere inen tüm damlalarla yıkansa veya tövbe etse Allah yine de onu pisliklerden temizlemez.*”⁷⁰⁴ Suyûtî, hadisin uydurma olduğunu ve uydurmanın da Hüseyin olduğunu aktarır.⁷⁰⁵

Hakkında yapılan yorumlar ve aktardığı rivâyetler neticesinde Hüseyin’in “metrûk” bir râvî olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷⁰⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.82.

⁷⁰¹ A.y.

⁷⁰² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.248.

⁷⁰³ A.y.

⁷⁰⁴ Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, c.2, s.168.

⁷⁰⁵ A.y.

2.2.10. İbrâhîm b. Muhammed el-Havvâs (285/898)⁷⁰⁶

Kendisinin ‘zâhid’ olması konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. İbnü’l-Cevzî, bu kişinin Zehebî’nin zannettiği gibi meşhur ‘zâhid’ olmadığını, bu kişinin kendi kendisini ‘havvâs’ olarak isimlendirdiğini ifade etmiştir.⁷⁰⁷ İbn Hacer, İbnü’l-Cevzî’nin görüşünün doğru olduğunu ifade edip ‘meşhur zâhidin’ babasının adının Ahmed olduğunu aktarmıştır.⁷⁰⁸ Fakat İbn Hacer, Hâkim’in İbrâhîm b. Muhammed’in de zühd ile anıldığını söylemiştir.⁷⁰⁹ İbrâhîm b. Muhammed’in Âmidli⁷¹⁰ ve h.285 yılında Rey şehrinde vefat etmiştir.⁷¹¹ Eserlerde “zâhid”, “havvas” olarak anılması ve tasavvufçular arasında yaygın olan “Hz. Peygamber’in (s.a.v) anne babasının dirilip kendisine iman ettiği” hadisini uyduran kişinin olması “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.

Hâkim (405-1012); kendisi hakkında “Hadis ve rivâyette metrûktur” demiştir.⁷¹² İbn Tâhir (507-1113); kendisi hakkında “Hadisleri uydurmadır” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁷¹³

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, aktardığı bir hadisten sonra uyduran kişinin İbrâhîm olduğunu söyler.⁷¹⁴ Sıbtu’l-Acmî, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikreder ve “hadis uydurduğunu” aktarır.⁷¹⁵

Rivâyetleri

1. İbrâhîm → Za’ferânî → Şafîî → Mâlik → Rabîa → Nâfî → İbn Ömer (r.a) şöyle dedi; “Alak sûresinin ilk ayeti indiğinde Resulullah (s.a.v) Muâz’a (r.a) yaz dedi. Muâz (r.a) levhayı, kalemi ve nûnu alıp yazmaya başladı. Ne zamanki ‘Asla! Secde et ve yaklaş.’ ayetine ulaştınca kalem, levha ve nûn secde etti. Muâz (r.a) kalem, levha ve nûnun; ‘Allahım onun zikrini bununla yücelt, onun hatalarını bununla sil, onun günahlarını bununla affet’ dediğini

⁷⁰⁶ Zehebî, İbrâhîm b. Muhammed’i zikrederken ‘احد الزهاد’ demesine rağmen sehven ‘الزهاء’ yazılmış, İbn Şâhin ise Zehebî’nin bu sözünü eserinde ‘احد الواضعين’ olarak hatalı aktarmıştır. Bkz. Sıbtu’l-Acmî, *Keşfu’l-Hasîs ammen Rumiye bi Vad’i’l-Hadîs*, s.38.

⁷⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkin*, c.1, s.49.

⁷⁰⁸ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.346.

⁷⁰⁹ İbnü’l-Bey’, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *Sualât Mesud b. Ali es-Siczi* (thk.: Muvaffak b. Abdillâh), Daru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1988, s.148.

⁷¹⁰ Âmed’in en eski kullanımı.

⁷¹¹ İbn Hacer, *Lisanu’l Mizan*, c.1, s.346.

⁷¹² İbnü’l-Bey’, *Sualât Mesud b. Ali es-Siczi*, s.148.

⁷¹³ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-Metrûkin*, c.1, s.49.

⁷¹⁴ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.324.

⁷¹⁵ Sıbtu’l-Acmî, *Keşfu’l-Hasîs*, s.38.

işitti ve secde etti. Bu durumu Resulullah'a (s.a.v) anlatınca o da secde etti.”⁷¹⁶ İbnü'l-Cevzî, hadisin uydurma olduğunu ve uyduran kişinin İbrâhîm'in öğrencisi İsmail olduğunu söyler.⁷¹⁷ Fakat İbn Arrak, Hatib ve İbn Hacer'den İsmail'in sika olduğunu aktarır ve uyduranın Havvas olduğunu tercih ederler.⁷¹⁸

2. Sened zikredilmeden itham edildiği bir diğer hadis; “*Mi'rac gecesi bana neler vahyedildi neler. İstediyini sor, denildi. Ben de; 'ey Rabbim! Annem ve babam nerededir? dedim. Sana onları dirilteceğim dedi ve bana geldiler, onları İslam'a davet ettim, Müslüman oldular, cehennem çukurundan cennet bahçesine gönderildiler.*”⁷¹⁹ İbn Arrak, hadisi aktarıp uydurma olduğunu söyledikten sonra sebebini İbrâhîm'e bağlar.⁷²⁰

İbrâhîm b. Muhammed'in rivâyetleri incelendiğinde kendisinin birçok hadis dolayısıyla itham edildiği görülmektedir. Hakkında yapılan yorumlar ve rivâyetlerinden ötürü kendisinin “metrûk” hatta “hadis uyduran” biri olduğu söylenebilir.

2.2.11. Kâdih b. Rahme ez-Zâhid (ö. ?)

Kâdih b. Rahme'nin hayatı hakkında az bilgiye rastlandığı için tüm durumlar bu başlık altında işlenecektir. Kâdih b. Rahme'nin Kûfeli⁷²¹ ve künyesinin Ebû'r-Rahme olduğu aktarılmıştır.⁷²² Kâdih b. Rahme'nin aslında farklı bir isimle tanındığı, Süleyman b. Rabî'nin onu bu şekilde isimlendirdiği de iddia edilmiştir.⁷²³ Kâdih için; “zâhid”, “âbid”, “hadisleri, sâlihlerin hadislerine benziyor” denmesi ayrıca hadisleri kendisinin “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.⁷²⁴ Hattâbî, Kâdih hakkında; “Cerîr er-Râzî'nin yanında altmış gece kaldık, Kâdih ne gündüz ne de gece uyumazdı, ibadet ile meşgul olurdu” demiştir.⁷²⁵

⁷¹⁶ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.1, s.346.

⁷¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.248.

⁷¹⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.1, s.324.

⁷¹⁹ A.g.e. c.1,s.232.

⁷²⁰ A.g.e. c.1,s.262.

⁷²¹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.3, s.21.

⁷²² Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.399.

⁷²³ Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer, *Tâlikatu't-Dârekutnî ala'l-Mecrûhîn Li İbn Hibbân*, Daru'l-Kutubi'l-İslamî, Beyrut 1994, s.225

⁷²⁴ İbn Adî, *el-Kamil*, c.7, s.228.

⁷²⁵ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.399.

Süfyân es-Sevrî (161/732), Mis'ar (?), Hasan b. Ebî Ca'fer (167/738), Abdullah b. Lehîfe' (219/790) gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.⁷²⁶

Ebû 'r-Rabî' ez-Zehrânî (234/845), Süleyman b. Rabî' (270/883), Hasan b. Hüseyin el-Ensârî (?) ve daha birçok öğrencisi kendisinden hadis aktarmıştır.⁷²⁷ Hakkında yapılan yorumlar şu minval üzeredir;

el-Ezdî (334-945); kendisi hakkında "Kezzab, yalancıdır" demiştir.⁷²⁸ İbn Hibban (354-965); hakkında "Sika râvîlerden maklub rivâyetlerde bulundu, öyle ki kalbe tek mu'temed kişi oymuş gibi geldi, bu yüzden terk edilmeyi hak etti" demiştir.⁷²⁹

İbn Adî (365-976); hakkında "Rivâyetlerinin çoğunluğu mahfuz değildi, metin ve sened olarak kendisini destekleyen olmaz" demiştir.⁷³⁰ Hâkim en-Nîşâburî (405-1012)⁷³¹ ve Ebû Nuaym (430-1038); "Süfyân ve Mis'ar'dan uydurma hadisler rivâyet ettiğini ifade etmişlerdir"⁷³²

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, zikrettiği uydurma bir rivâyetten sonra "Hadis uydurmadır, Kâdih bir şey değil itham edildi" demiştir.⁷³³ İbn Arrak, kendisini "itham edilen râvîler" arasında zikrettikten sonra "Birçok kişi kendisi hakkında kezzab dediğini beyan etmiştir.⁷³⁴ Şevkânî, uydurma bir rivâyet sonrasında "Kâdih metrûktur" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷³⁵

Rivâyetleri

1. Kâdih b. Rahme → Hasan b. Ebû Ca'fer → Ebû'z-Zübeyr → Câbir (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; "*Ebubekir benim vezirim ve benden sonraki yöneticidir,⁷³⁶ Ömer benim sevdiğim ve benim dilim üzerine konuşur (söylediği haktır), Osman bendendir, Ali benim kardeşim ve*

⁷²⁶ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.399.

⁷²⁷ A.y.

⁷²⁸ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.3, s.21.

⁷²⁹ A.y.

⁷³⁰ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.399.

⁷³¹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.6, s.407.

⁷³² Ebû Nuaym, Ahmed ibn Abdillâh el-İsbehanî, *ed-Duafâ*, Daru's-Sekafe, Beyrut 1984, s.134.

⁷³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.404.

⁷³⁴ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.1, s.100.

⁷³⁵ Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa*, s.386.

⁷³⁶ لقايم kelimesi için yönetici demeyi tercih ettik.

*sancağımın sahibidir.”*⁷³⁷ İbnü'l-Cevzî aktardığı bu rivâyetin uydurma olduğunu ve uyduranın da Kâdih olduğunu söyler.⁷³⁸

2. Kâdih b. Rahme → Mis'ar → Âtiyye → Câbir (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler; “*Cennet kapısı üzerinde ‘La ilahe illallah Muhammedun Resulullah (s.a.v), Ali Resulullah'ın kardeşidir.’*”⁷³⁹ Zehebî, hadisi Kâdih'i işlerken rivâyet eder ve uydurma olduğunu söyler.⁷⁴⁰
3. Kâdih b. Rahme → Zührî'nin yeğeni → Zührî → Nâfi → İbn Ömer (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler; “*Ashabım arasında beni koruyan (Kevser) havuzuma gelir, korumayan ise beni yalnızca uzaktan görür.*”⁷⁴¹
4. Kâdih b. Rahme → Abdullah b. Lehîe → İbn Ebî Habîb → Müslim b. Câbir → Ubâde (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurdu ifade eder; “*İyiliği emredip kötülükten alıkoyan kişi, Allah'ın kitabı ve Resulünün yeryüzündeki halifesidir.*” Zehebî, Kâdih'i işlerken hadisi rivâyet eder ve uydurma olduğunu söyler.⁷⁴²

Kâdih b. Rahme hakkındaki yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin 'metrûk' bir râvî olduğu söylenebilir.

2.2.12. Mansûr b. Hâkem (ö. ?)

Mansûr b. el-Hâkem, “Fergana”⁷⁴³ ehlinin zâhidlerindedir.⁷⁴⁴ Zâhid olarak anılması ve rivâyetinin tasavvuf ehli rivâyetlerine benzemesi zühd ehlinde olduğuna delalet etmektedir. Zehebî (748/1348)⁷⁴⁵ ve İbn Arrâk (963/556),⁷⁴⁶ Mansûr'u hadis uydurmakla itham etmiştir. Hadis uydurmakla itham edilmesine sebep olan rivâyet şu şekildedir; “Cafer b. Nastûr şöyle dedi: Resulullah (s.a.v) ile beraber Huneyn Savaş'ında iken Resulullah'ın (s.a.v) sopası yere düştü, sopayı kaldırıp verince bana; ‘*Allah senin ömürünü uzatsın*’ dedi. Mansûr: Cafer, üç yüz kırk sene yaşadı.”⁷⁴⁷ Cafer

⁷³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.404.

⁷³⁸ A.y.

⁷³⁹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.399.

⁷⁴⁰ A.y.

⁷⁴¹ A.y.

⁷⁴² A.y.

⁷⁴³ Özbekistan'da bir şehirdir.

⁷⁴⁴ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatil-Merfua*, c.1, s.120.

⁷⁴⁵ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.4, s.184.

⁷⁴⁶ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatil-Merfua*, c.1, s.120.

⁷⁴⁷ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.4, s.184.

b. Nastûr diye birinin tarihte yaşamadığını söyleyen Zehebî, bu rivâyeti Mansûr'un uydurduğunu söylemiştir.⁷⁴⁸

2.2.13. Muallâ b. Hilal el-Kûfî (ö. ?)

Eserlerde Muallâ b. Hilal'in hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Kûfeli olup vefat tarihi zikredilmemiştir. Fakat Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne gibi erken dönem ulemâsının kendisi hakkında konuşması hicri ikinci yüz yılda yaşadığına delalet etmektedir. Kendisi için; zâhid, sâlih, âbid ve sûfilerden biri olarak bahsedilmesi zühd ehlinde olduğuna işaret etmektedir.

Ebân b. Ebî Ayyaş (138/755), İsmail b. Müslim el-Mekkî (?), Zebîd b. Hâris (122/739), Süleyman el-A'meş (148/765) ve Süleyman et-Teymî (144/761) gibi birçok hocadan rivâyette bulunmuştur.

Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus (227/841), İsmail b. Behrâm (216/830), Abdullah b. Amr b. Zûrâre (?), Kuteybe b. Said (240/855) ve Yahyâ b. Hamza (?) kendisinden rivâyette bulunanlar arasında zikredilmiştir.

Muallâ b. Hilal hakkında yapılan yorumlar şu minval üzeredir:

Sufyan es-Sevrî (161/778) kendisini hadis uydurmakla itham etmiştir.⁷⁴⁹ Abdullah b. Mübârek (181/797) kendisi için "hadis uydururdu" tesbitinde bulunmuştur.⁷⁵⁰ Hâtim b. Verdân es-Sa'dî (184/800) kendisi için kezzab demiştir.⁷⁵¹ Süfyân b. Uyeyne (198/814) kendisi için "insanların en yalancısıdır" değerlendirmesinde bulunmuş⁷⁵² ve bir keresinde de "ölümü ne çok hak ediyor" demiştir.⁷⁵³ Yahyâ b. Maîn (233/847) kendisi hakkında "hadis uydurmakla tanınan ve meşhur olmuş kişilerdendir" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁵⁴ Alî b. Medînî (234/849) Yahyâ b. Said'in açıktan hiçbir râvîyi tekzib etmemesine rağmen Muallâ'nın kezzâb olduğunu açıkça söylediğini aktarır.⁷⁵⁵

⁷⁴⁸ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidal*, c.4, s.184.

⁷⁴⁹ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidal*, c.4, s.152.

⁷⁵⁰ Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, c.7, s.396.

⁷⁵¹ Moğoltây, *İkmalu Tehzîbi'l-Kemal*, c.11, s.297.

⁷⁵² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal fi Esmâi'r-Ricâl*, c.28, s.299.

⁷⁵³ A.y.

⁷⁵⁴ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.8, s.99.

⁷⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal fi Esmâi'r-Ricâl*, c.28, s.300.

Ahmed b. Hanbel (241/854) Muallâ hakkında “kezzab” ifadesinde bulunmuştur.⁷⁵⁶ Buharî (256/870) Muallâ'nın metrûk olduğunu ifade ederek “terekûhu” demiştir.⁷⁵⁷ İclî (261/869) Muallâ'yı hadis uydurmakla itham etmiştir.⁷⁵⁸ Ebû Davûd (275/889) Muallâ hakkında “kırk hadis rivâyet etmiş hepsi uydurmadır” tesbitinde bulunmuştur.⁷⁵⁹ Hâris b. Ebû Usame (282/895) rivâyetlerinin uydurma olduğunu ifade edercesine “onun kitabıyla sobayı yaktım” demiştir.⁷⁶⁰ Nesâî (303/915) kendisi için “metrûku'l-hadis” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁶¹ el-Ezdî (334/945) metrûk olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶²

İbn Hibban (354/965) Muallâ hakkında şunu söylemiştir: “Sika râvîlerin ismini kullanarak hadis uydururdu, ümmi ve yazmaya bilmeyen biriydi ve Şiâ'nın aşırılarındanı sahabeye söverdi taacub dışında kendisinden hadis almak hiçbir şekilde caiz değildir.”⁷⁶³ İbn Adî (365/976) kendisi için “hadis uydurmakla itham edilmişler arasındadır” ifadesinde bulunmuştur.⁷⁶⁴ Dârekutnî (385/995) kendisi için Kûfeli ve kezzabtır, demiştir.⁷⁶⁵ Hâkim en-Neysâbü'rî (405/1012) Muallâ'nın münker hadisler rivâyet ettiğini aktarmıştır.⁷⁶⁶ Ebû Said en-Nakkâş (413/1023) kendisi hakkında sika râvîlerden hadis uydururdu, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁶⁷ Abdulkerim es-Sem'anî (562/1166) kendisi hakkında sika râvîlerden hadis uydururdu, değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁶⁸

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî aktardığı bir rivâyet sonrasında Muallâ b. Hilal'in hadis uydurmakla itham edildiğine işaret eder.⁷⁶⁹ Fettehî aktardığı bir rivâyet sonrasında Muallâ'nın hadis uydurduğunu ifade ederek hadisin uydurma olmasını

⁷⁵⁶ İbn Adî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, c.8, s.100.

⁷⁵⁷ Buharî, *et-Tarihu'l-Kebir*, c.7, s.396.

⁷⁵⁸ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal*, c.11, s.297.

⁷⁵⁹ A.g.e. c.11, s.297.

⁷⁶⁰ A.g.e. c.11, s.298.

⁷⁶¹ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrukin*, s.96.

⁷⁶² Moğoltây, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal*, c.11, s.297.

⁷⁶³ İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed b. Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisin ve'd-Duafâ vel'l-Metrûkîn* (thk.: Muhammed İbrâhîm Zâyd), Daru'l-Va'y, Haleb 1974, c.3, s.16.

⁷⁶⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl*, c.28, s.301.

⁷⁶⁵ Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, c.3, s.132.

⁷⁶⁶ Moğoltây, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal*, c.11, s.298.

⁷⁶⁷ A.g.e. c.11, s.298.

⁷⁶⁸ A.g.e. c.11, s.297.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.177.

kendisiyle ilişkilendirir.⁷⁷⁰ İbn Arrak kendisini hadis uydurmakla itham edilenler arasında zikretmiş ve “hadis uyduranlardandır” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁷¹

Rivâyetleri

Muallâ b. Hilal’in mevzûat edebiyatında konu olmuş hadisleri şu şekildedir:

- 1) Muallâ b. Hilal → Süleyman et-Teymî → Enes b. Mâlik’ten (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Kör birini kırk adım yürüten Allah cennetine koyar.*”⁷⁷² İbnü’l-Cevzî hadisin uydurma olmasını Muallâ’ya ilintilemiştir.⁷⁷³
- 2) Muallâ b. Hilal’in uydurduğu söylenen ama sened zikredilmeyen bir rivâyet ise şöyledir: “*İlim meclisinde oturduğunuz zaman yakın olup birbirinizin arkasına oturun cahiliye ehli gibi arka arkaya oturmayın.*”⁷⁷⁴ Fettenî bu hadisi Muallâ’nın uydurduğunu ifade etmiştir.

Muallâ b. Hilal hakkında yapılan yorumlar ve rivâyetleri kendisini hadis uyduran biri olduğunu göstermektedir.

2.2.14. Muhammed b. Abdillâh es-Semerkanî

Künyesi; Ebû Abdurrahman olan Muhammed b. Abdillâh, zâhid olarak meşhur olmuştur.⁷⁷⁵ Zâhid olarak anılması ve tasavvuf ehli arasında meşhur olan “Ebubekir ve Ömer’in fazileti” hakkındaki rivâyeti aktarması kendisinin sûfi olduğuna delalet etmektedir.⁷⁷⁶ Mevzûat edebiyatından Suyûtî, aktardığı bir rivâyet sonrası “Mevzû rivâyette bulundu” demiştir. İbn Arrak, kendisini itham edilmiş râvîler arasında zikredip “İbn Lehî’den uydurma hadis rivâyet etti ve bu onun afeti oldu” demiştir.⁷⁷⁷ Şevkânî, kendisi için “çok hadis uyduran” anlamında “Veddâ” demiştir.⁷⁷⁸ İbn Lehî’den rivâyette bulunmuş, rivâyet ettiği mevzû bir hadisin onun afeti olduğu söylenmiştir.⁷⁷⁹ İtham edilmesine sebep olan rivâyet ise; Abdullâh b.

⁷⁷⁰ Fettenî, *Tezkiretu'l-Mevzûat*, s.19.

⁷⁷¹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.121.

⁷⁷² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.175.

⁷⁷³ A.y.

⁷⁷⁴ Fettenî, *Tezkiretu'l-Mevzûat*, s.19.

⁷⁷⁵ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue ani'l-Ahadisi'l-Masnuatu'l-Mevdua*, c.1, s.348.

⁷⁷⁶ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.282.

⁷⁷⁷ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.397.

⁷⁷⁸ Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa*, s.339.

⁷⁷⁹ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.3, s.604.

Lehîa'dan, Ebû Hüreyre(r.a)'den Resulullah(s.a.v) şöyle buyurdu, “Dünyanın birinci semasında seksen bin melek vardır, bunlar Ebubekir ve Ömer'i sevenler için istiğfarda bulunur. İkinci semasında da seksen bin melek vardır, bunlarda Ebubekir ve Ömer'e buğz edenlere lanet ederler.” hadisidir.⁷⁸⁰ Suyûtî, hadisi rivâyet ettikten sonra uydurma sebebini Ebû Abdırrahman'a bağlar.⁷⁸¹

Kendisi hakkında yapılan yorumlara ve rivâyetlere bakıldığında “metrûk” bir râvî olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.15. Muhammed b. İbrâhîm el-Alâ eş-Şâmî (250/864)

Muhammed b. İbrâhîm'in doğum tarihi zikredilmemektedir. Vefat tarihi hakkında da net bir bilgi verilmemekle beraber h.241 ve h.250 diye iki tarih⁷⁸² söylenmektedir. Kendisi Guta'lı⁷⁸³ olmakla beraber sonraları Abbadân'a⁷⁸⁴ yerleşmiştir. Mizzî'nin zikrettiği râvîlerin yanına onu tanıtacak remizler bıraktığı malumdur. Muhammed b. İbrâhîm'i zikrettiğinde (ق) harfi koymuştur.⁷⁸⁵ Koymuş olduğu bu remzin anlamını *Tehzib*'in mukaddimesinde zikretmiş ve “İbn Mace'nin *Sünen*'de zikrettiği râvîler” olduğunu söylemiştir.⁷⁸⁶ Kendisinin “zâhid” olarak anılması ve bir kısım tasavvuf ehlinin kullandığı “insanları hayra teşvik namına hadis uydurma” seciyesinin kendisinde görülmesi “sûfi” olduğuna delalet etmektedir.⁷⁸⁷

Kaynaklarda birçok hocası zikredilen Muhammed b. İbrâhîm'in önemli hocalarından bir kısmı şunlardır; Şuayb b. İshak (189/804), Bakiyyetu b. Velid (197/812), Ammar b. Seyf (160/776),⁷⁸⁸ Ahmed b. Muhammed el-Anberî (?), İbrâhîm b. Süleyman (?),⁷⁸⁹ Süleyman b. Ayyaş (170/786), Ubeydullah b. Amr (180/796).⁷⁹⁰

Muhammed b. İbrâhîm'in öğrencilerini şöyle sıralamak mümkündür; İbn Mace (273/887), Bakî b. Mahled (276/889), Ebû Ya'la el-Mûsulî (303/919)⁷⁹¹ gibi

⁷⁸⁰ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.348.

⁷⁸¹ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.282.

⁷⁸² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.1210.

⁷⁸³ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.51, s.223.

⁷⁸⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.1210.

⁷⁸⁵ Mizzî, Ebû'l-Haccac Yûsuf b. Abdırrahman b. Yûsuf, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl* (thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), Müessetu'r-Risale, Beyrut 1980, c.24, s.324.

⁷⁸⁶ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl*, c.1, s.150.

⁷⁸⁷ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.51, s.225-226.

⁷⁸⁸ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.51, s.223.

⁷⁸⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl*, c.1, s.150.

⁷⁹⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.1210.

⁷⁹¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.5, s.1210.

birçok râvî ile birlikte⁷⁹² Abdurrahman b. Ebî Hatim de (354/965), babasının Mekke’de Muhammed b. İbrâhîm’den hadis işittiğini aktarmıştır.⁷⁹³

Muhammed b. İbrâhîm hakkında yapılan yorumlar ise şu şekildedir;

İbn Hibban (354/965); kendisi hakkında “Şamlılar üzerinden Hadis uydurdu”⁷⁹⁴ dedikten sonra Ebû Ya’la ve Hasan b. Süfyan bize ondan haber verdi ki; “Muhammed b. İbrâhîm’den rivâyette bulunmak helal değildir” demiştir.⁷⁹⁵

İbn Adî (365/976); kendisi hakkında “Munkeru’l-Hadis,⁷⁹⁶ Hadis’lerinin geneli ‘mahfuz’ değildir” demiştir.⁷⁹⁷ Darekutnî (385/995); kendisi hakkında “Kezzab” yorumunda bulunmuştur.⁷⁹⁸ Hâkim (405/1012); kendisi için “mevzû hadisler rivâyet etti” demiştir.⁷⁹⁹

Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, kendisini “itham edilmiş râvîler” arasında zikrettikten sonra “İbn Mace’nin hocası olduğunu ve Dârekutnî’nin kendisini kezzaplıkla itham ettiğini belirtmiştir.”⁸⁰⁰

Rivâyetleri

Ricâl ve tabakât eserlerinde Muhammed b. İbrâhîm’i ele alan müellifler şu rivâyetleri aktarmıştır;

1. Muhammed b. İbrâhîm → Süveyd b. Abdülaziz → Nuh b. Zekvan → Eyyub b. Zekvan → Hasan → Enes b. Mâlik (r.a) Resulullah’ın (s.a.v) şöyle söylediğini aktardı; “Size cömertlerin en cömerdini haber vereyim mi? Allah cömertlerin en cömerdidir. Ben âdemoğullarının en cömerdiyim. Benden sonra en cömert kişi ise bir ilim öğrenip, o ilmi yayandır. Bu kişi kıyamet günü tek başına bir ümmet olarak haşrolunur. Sonra Allah yolunda öldürülinceye

⁷⁹² Mizzî, *Tehzibu’l-Kemal fi Esmâ’r-Ricâl*, c.1, s.150.

⁷⁹³ A.y.

⁷⁹⁴ İbn Hibban, *el-Mecruhin*, c.2, s.301.

⁷⁹⁵ A.y.

⁷⁹⁶ İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi’l-Duafai’r-Ricâl* (thk.: Adil Ahmed Abdulmevcud), Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1997. c.7, s.524.

Bu söz ile hadislerinde ‘münker’ rivayetler olması arasında fark olarak ilkinin zikredilen râvînin terkinin gerektirdiği, ikincisinin ise râvînin zayıf olmasını ifade ettiği bilinmektedir.

⁷⁹⁷ İbn Adî, *el-Kamil fi’l-Duafai’r-Ricâl*, c.7, s.525. , İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.51, s.223. , Mizzî, *Tehzibu’l-Kemal fi Esmâ’r-Ricâl*, c.1, s.150. , Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, c.5, s.1210.

⁷⁹⁸ A.y.

⁷⁹⁹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzibu’t-Tehzib*, Matbaatu Daireti’l-Maarif, Hindistan 1905, c.9, s.14.

⁸⁰⁰ İbn Arrak, *Tenzihu’s-Şeriatî’l-Merfue*, c.1, s.101.

kadar mücadele eden kişidir.”⁸⁰¹ İbn Hibbân bu hadisi aktardıktan sonra uyduranın Muhammed b. İbrâhîm olduğunu söyler.

2. Muhammed b. İbrâhîm → Bakıyyetu b. Velid → Şuayb b. İshak → Hişam b. Urve → Urve b. Zubeyr → Aişe'den (r.anha) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*(Kadınları) Evden çıkarmayın, yazıyı öğretmeyin, eğirmen ve Nur suresini öğretin (onlara).*”⁸⁰² İbn Hibbân, Muhammed b. İbrâhîm'in uydurdukları içerisinde bu hadisi de zikreder.
3. Muhammed b. İbrâhîm → Muhammed b. Alâ → Yunus b. Yezid → Zührî → Enes b. Mâlik → Ubey b. K'ab (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu aktarır; “*Cennete girdim ve toprağı miskten olan inci cennetler gördüm. Cebrail'e, bunlar kimler için diye sorunca, ümmetinden müezzin ve imam olanlar için ey Muhammed*” diye cevap verdi.⁸⁰³
4. Muhammed b. İbrâhîm → Şuayb b. İshak⁸⁰⁴ → Hişam b. Urve → babası Urve → Aişe'dan (r.anha) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Bir gün ve gecede kim on iki rekat namaz kılsa Allah ona cennette bir ev inşa eder.*”⁸⁰⁵ İbn Adî, kendisinden aktardığı bu iki rivâyetten sonra; “Daha birçok uydurma rivâyeti vardır” değerlendirmesinde bulunmuştur.
5. Muhammed b. İbrâhîm → Said b. Mesleme → İbn Aclan → Nafi → İbn Ömer'den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Bir kavmin cömerdi, kerimi size geldiği zaman ona ikramda bulunun.*”⁸⁰⁶ Bu hadisin sekiz sahabeden rivâyet edildiğini fark ettik ve hadis üzerine kısa bir araştırma yapmak istedik. Kutubu Sitte'den İbn Mace'nin⁸⁰⁷ rivâyet etmiş olduğu bu hadis Muhammed b. Sabbah, Said b. Mesleme'den rivâyet etmiştir. Hadis'in senedlerine baktığımız zaman hiç birinde Muhammed b. İbrâhîm ile karşılaşmamaktayız. Ayrıca Taberânî⁸⁰⁸ farklı bir sened ile bu hadisi⁸⁰⁹ zikretmiştir.⁸¹⁰ Hadis için

⁸⁰¹ İbn Hibban, *el-Mecruhin*, c.2, s.301.

⁸⁰² A.y.

⁸⁰³ İbn Adî, *el-Kamil fi'd-Duafai'r-Ricâl*, c.7, s.524.

⁸⁰⁴ Önceki hadislerde 'Şuayb b. İshak'tan aracı bir râvî ile zikrederken burada aracısız zikretmiştir.

⁸⁰⁵ İbn Adî, *el-Kamil fi'd-Duafai'r-Ricâl*, c.7, s.525.

⁸⁰⁶ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, c.51, s.224.

⁸⁰⁷ İbn Mace, *es-Sünen* (thk.: Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), c.2. s.1223.

⁸⁰⁸ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir, *Mu'cemu'l-Esvet* (thk.: Tarık b. İvedullah, Abdulmuhsin el-Hüseynî), Daru'l-Haremeyn, Kahire, c.6, s.240.

⁸⁰⁹ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir, *Mu'cemu'l-Kebir* (thk.: Hamdi b. Abdilmecid), Mektebetu ibn Teymiyye, Kahire 1994, c.2, s.325.

⁸¹⁰ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir, *Mu'cemu's-Sağir* (thk.: Muhammed Şekur Mahmud), el-MektEbû'l-İslamî, Kahire 1985, c.2, s.67.

es-Sehavî; “senedi zayıf”,⁸¹¹ Elbanî ise “Hasen”⁸¹² değerlendirmesinde bulunmuşlardır.

Muhammed b. İbrâhîm hakkında yapılan cerh-ta’dil yorumlarına bakıldığında, kendisinin ‘metruk’ ve ‘muttehem’ bir râvî olduğu ortaya çıkacaktır.

2.2.16. Ömer b. Rebî’ (340/951)

Hayatı hakkında pek bilgiye rastlanılmayan “el-Hoşâb” lakaplı Ömer b. Rebî’, h.340 yılında Mısır’da vefat etmiştir.⁸¹³ Eserlerde zâhid, fazilet ehli olarak zikredilmesi ve bir kısım tasavvuf ehli tarafından meşhur olan “Hz. Peygamber’in annesinin dirilip ona iman ettiği” rivâyetini aktarması sûfi olduğuna delalet etmektedir.⁸¹⁴ Rivâyeti hakkında; Dârekutnî (385-995) “zayıf”,⁸¹⁵ İshak b. İbrâhîm el-Kurâb (429-1037) “kezzâb”⁸¹⁶ demiştir. Mevzûat edebiyatından Suyûtî, aktardığı bir hadisten sonra uydurma olma sebeplerinden birinin el-Hoşâb’ın isnadda bulanması olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁷ İbn Arrak, kendisini “itham edilmiş râvîler” arasında zikrettikten sonra “Kurâb, *Tarih*’inde kezzab olduğunu söyledi” demiştir.⁸¹⁸

İtham edilmesine sebep olan rivâyet arasında şunlar vardır:

- 1) Ömer b. Rebî’ → Abdusselam b. Muhammed → İbrâhîm b. Hammâd → Mâlik → Sümeyy → Ebû Sâlih → Ebû Hureyre (r.a) Resulullah’ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; “*Kim üzüntülü birinin hüznünü giderirse Allah’ta kıyamet günü onun sıkıntılarını giderir*”⁸¹⁹ hadisi vardır. İbn Hacer, Dârekutnî’nin bu rivâyette Ömer’in zayıflığına işaret etti, değerlendirmesinde bulunmuştur. Metin olarak ise sahih ve meşhur bir hadistir.
- 2) Ömer b. Rebî’ → Ali b. Eyyub → Muhammed b. Yahyâ → Mâlik → Ebû’z-Zinad → Hişam → Aişe (r.anha) şöyle dedi; “Veda Haccı zamanında Resulullah’ı (s.a.v) Akabe’ye çıkarken ağlar halde gördüm,

⁸¹¹ Sehavî, Şemseddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, el-Mekasıdu'l-Hasene (thk.: Muhammed Osman Huşt), Daru'l-Kutubu'l-Arabî, Beyrut 1985, s.77.

⁸¹² Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasuri'd-Din b. el-Hâc, *Silsiletu Ehadisi's-Sahih ve Şey'un min Fıkhiha ve Fevaiduha*, Mektebetu'l-Mearif li'n-Neşr, Riyad 1995, c.3, s.203.

⁸¹³ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.6, s.100.

⁸¹⁴ A.y.

⁸¹⁵ A.y.

⁸¹⁶ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.3, s.196.

⁸¹⁷ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.245.

⁸¹⁸ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.93.

⁸¹⁹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.6, s.100.

o ağlayınca bende ağladım. Akabe'den inerken ise güler haldeydi ve kendisine; 'ya Resulullah (s.a.v), az evvel ağlıyordun şimdi ise gülüyorsun sebebi nedir? diye sordum. Resulullah (s.a.v); '*annemin kabrini gördüm ve ağladım, Allah'tan onu diriltmesini diledim, diriltti, bana iman etti ve tekrar Allah onu kabzetti.*'⁸²⁰ İbn Hacer; "Bu rivâyetin her ne kadar başkaları tarafından uydurulduğu iddia edilse de Ömer'in faktörü âlimlerin gözünden kaçmıştır" diyerek uyduran kişi tercihini Ömer'den yana kullanmaktadır.

Ömer b. Rebî' hakkındaki yorumlara ve rivâyetlerine bakıldığında kendisinin metrûk bir râvî olduğu görülecektir.

2.2.17. Sâbit b. Mûsâ (229/843)

Sâbit b. Mûsâ, Kûfeli⁸²¹ olup künyesi Ebû Yezid⁸²² ve Ebû İsmail⁸²³ olarak aktarılmıştır. Kendisi için "zâhid" ve "âbid" denilmiştir. Bu şekilde anılması ve aktardığı rivâyetlerden sûfî olduğu görülmektedir. Sâbit b. Mûsâ âmâ olarak Kûfe'de h.229 senesinde vefat etmiştir.⁸²⁴ İbn Mace, Sâbit b. Mûsâ'dan rivâyette bulunmuştur.⁸²⁵

Sâbit'in rivâyette bulunduğu hocalarına bakacak olursak; Süfyân es-Sevrî, Ebû Davud Süleyman b. Amr (?), Şerik b. Abdullah (177/794), Zaide (161/778), A'meş (148/765) gibi birçok kişiden rivâyette bulunmuştur.⁸²⁶

Sâbit'ten rivâyette bulunan öğrencilerine baktığımızda; Ebû Şeybe İbrâhîm b. Ebubekir (?), Ahmed b. İshak (?), Ebû Amr Ahmed b. Hâzim (?), Ebû Zür'a (264/878), Ebû Hâtim (277/891) gibi birçok kişi kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁸²⁷

Hakkında yapılan yorumlar şu şekildedir:

---

⁸²⁰ A.y.

⁸²¹ Ukaylî, *ed-Duafau'l-Kebir*, c.1, s.176.

⁸²² İbn Sad, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, c.6, s.377.

⁸²³ İbn Hibban, *el-Mecruhin*, c.1, s.207.

⁸²⁴ Ukaylî, *ed-Duafau'l-Kebir*, c.1, s.176.

⁸²⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl*, c.4, s.379.

⁸²⁶ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'r-Ricâl*, c.4, s.378.

⁸²⁷ A.y.

Yahyâ b. Maîn (233/847) kendisi hakkında “Kezzâb” demiştir.⁸²⁸ Ebû Hâtim (277/885) kendisi için “Zayıftır” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸²⁹ Ukaylî (322/934); kendisi hakkında “Hadisi batıldır, kendisine destek olacak sika yoktur” demiştir.⁸³⁰ İbn Hibban (354/965); hakkında “Çok hata ederdi, yalnız kaldığında kendisiyle ihticac olunmaz” demiştir.⁸³¹ İbn Adî (365/976) kendisi için “Rivâyetlerinde münker hadisler vardır” tesbitinde bulunmuştur.⁸³²

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, kendisinden aktardığı bir rivâyet sonrasında İbn Adî'nin Sâbit b. Mûsâ hakkındaki görüşlerini aktarır, herhangi bir yorumda bulunmaz.⁸³³ Suyûtî, Sâbit b. Mûsâ'dan hadis aktardıktan sonra Ukaylî'nin kendisi hakkındaki görüşünü aktarır ve destekler.⁸³⁴ İbn Arrak, kendisini itham edilen sûfî râvîler içerisinde zikreder ve “Yahyâ, kezzab olduğunu söyledi” değerlendirmesinde bulunur.⁸³⁵

Rivâyetleri

Muhammed b. İbrâhîm'in mevzûat edebiyatına konu olup itham edilmesine sebep olan rivâyetleri şu şekildedir:

1. Sâbit b. Mûsâ → Muhammed b. İbrâhîm → Şerik → A'meş → Ebû Süfyân → Câbir (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyler; “*Gece namazı çok olanın gündüz yüzü güzel olur.*”⁸³⁶ İbnü'l-Cevzî, bu hadisin tüm senedlerini aktardıktan sonra “uydurma” olduğunu ve kendisinden rivâyet edilen tek kişinin de Sâbit olduğunu söyler.⁸³⁷ Bu rivâyet aynı zamanda ‘idracâ’ örnektir. Çünkü Şerik, hadis meclisine giren Sâbit'e atfen söylediği bu sözü Sâbit hadisten zannederek rivâyet etmiştir.

Ricâl ve tabakât eserlerinin Sâbit b. Mûsâ'dan aktardıkları rivâyetler ise şunlardır;

⁸²⁸ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkin*, c.1, s.159.

⁸²⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, c.4, s.378.

⁸³⁰ Ukaylî, *ed-Duafau'l-Kebir*, c.1, s.176.

⁸³¹ İbn Hibban, *el-Mecruhîn*, c.1, s.207.

⁸³² Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.1, s.367.

⁸³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.111.

⁸³⁴ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.2, s.28.

⁸³⁵ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.1, s.45.

⁸³⁶ İbn Mâce, *İkame*, 1333.

⁸³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.111.

2. Sâbit b. Mûsâ → Muhammed b. İbrâhîm → Şerik → A'meş → Ebû Süfyân → Câbir (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu söyledi; “*Sultan tarafından bir vesilesi(tanıdığı) olup bu vesile ile bir borçlunun borcunu gideren veya fakir birinin ganimete sahip olmasına sebep olan kişinin ayakları kıyamet günü sabit olur.*”⁸³⁸ Zehebî, kendisinden bu hadisi zikrederken “Şerik’ten münferit kaldığı ikinci münker rivâyet” tesbitinde bulunmuştur.⁸³⁹
3. Sâbit b. Mûsâ → Muhammed b. İbrâhîm → Ebû Davud en-Nehaî → Halid b. Seleme → Eban b. Osman → babası Osman’dan (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Güneş doğuncaya kadar sabah namazını kıldığı yerde kalan kişi, rızık talep etmede şehir şehir dolaşandan daha ciddidir.*”⁸⁴⁰ Rivâyetin aktarıldığı yerde herhangi bir değerlendirilmeyle karşılaşılmamıştır. Elbânî bu hadisi aktardıktan sonra uydurma olduğu ve Sâbit b. Musa’nın zayıf olduğu tesbitinde bulunur.⁸⁴¹

Sâbit b. Mûsâ’nın itham edildiği rivâyetleri dışındaki rivâyetlerine de bakıldığında kendisinin bütün olarak “metrûk” sayılamayacağı fakat rivâyetlerindeki bariz hatalardan dolayı “Rivâyetlerinde münker bulunan râvî” denilebileceği saptanmıştır.

2.2.18. Selem b. Abdillâh (ö. ?)

Selem b. Abdillâh hayatı hakkındaki bilgi çok az olup Kasım b. Mâ’n’dan rivâyette bulunduğu söylenmiştir.⁸⁴² Eserler de “zâhid” olarak anılması, rivâyetlerinin “sûfî rivâyetlerine benzemesi” ve İbnü’l-Cevzî’nin onun uydurduğu bir hadisi rivâyet ederken “müntesibi olduğu tarikatın görüşü” demesi⁸⁴³ zühd ehlinde olduğuna delalet etmektedir.⁸⁴⁴ İbn Hibbân (354/965); kendisi hakkında “vehim⁸⁴⁵ eden bir râvîdir”⁸⁴⁶ ve “Kasım b. Ma’n’ın rivâyet etmediği hadisleri onun adına rivâyet etti, kitaplarda i’tibar⁸⁴⁷ dışında anılması caiz değildir” demiştir.⁸⁴⁸ Mevzûat edebiyatından İbn Arrak, kendisini “itham edilen râvîler” arasında zikredip “Kasım b. Mâ’n’ın

⁸³⁸ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.1, s.367.

⁸³⁹ A.y.

⁸⁴⁰ Ebû Nuaym, *Tarîhu Esbehân*, c.2, s.342.

⁸⁴¹ Elbânî, *Silsiletu'l-Ahadisi'd-Daife ve'l-Mevzua*, c.6, s.248.

⁸⁴² Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.185.

⁸⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.102.

⁸⁴⁴ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.185.

⁸⁴⁵ وهام

⁸⁴⁶ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.185.

⁸⁴⁷ Ferd veya garîb bir hadisin başka yollardan rivâyet edilip edilmediğinin araştırılması anlamında hadis terimidir.

⁸⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.102.

rivâyet etmediği hadisler ondan rivâyet etmiştir” demiştir.⁸⁴⁹ Sıbtu'l-Acmî, Selem b. Abdillâh'ı “itham edilen râvîler” arasında zikrettikten sonra “Kaza namazlarıyla ilgili rivâyet ettiği hadis hakkında İbnü'l-Cevzî onun uydurduğunu söyledi” demiştir.⁸⁵⁰

Rivâyetleri

1. Selem b. Abdillâh → Kasım b. Ma'n → Âlâ b. Müseyyib → Atâ b. Ebî Rebah → Câbir b. Abdillâh (r.a) şöyle dedi; “Bir adam Resulullah'a (s.a.v) ‘ben namazı bıraktım’ dedi. Resulullah (s.a.v); ‘kaza et’ dedi. Adam; ‘nasıl kaza yapayım’ diye sordu. Resulullah (s.a.v); ‘bütün (farz) namazlarla beraber bir (kaza) namazı kıl’ dedi.”⁸⁵¹ İbnü'l-Cevzî, Seleme'nin müntesibi olduğu tarikatın bu görüşünü hadis olarak aktardığını söyler.⁸⁵²
2. Selem b. Abdillâh → Kasım b. Mâ'n → kız kardeşi Emîne → Âişe bint Sa'd → Âişe'den (r.anha) merfû olarak şu nakledilir; “Cennet incisinin çoğu akik taşıdır.”⁸⁵³ Zehebî, Sâlim b. Abdillâh'tan bu hadisi rivâyet ederken “Kendisinin vehmettiği rivâyetlerdendir” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸⁵⁴

2.2.19. Zekeriyya b. Yahyâ (254/868)

Râvîmiz hakkında geniş bilgiye rastlanılmaktadır. Künyesi Ebû Yahya⁸⁵⁵ olan Zekeriyya b. Yahya ‘vakkar’olarak ünlendiği aktarılmıştır.⁸⁵⁶ Zekeriyya b. Yahya h.174⁸⁵⁷ yılında Mısır'da⁸⁵⁸ doğmuş ve “Mihnetu'l-Kur'an” zamanında Mısır'dan ayrılıp Trablus'a yerleşmiştir.⁸⁵⁹ Zekeriyya b. Yahya; aynı zamanda ‘sâlih’, ‘âbid’ ve ‘fakih’ olarak ünlenmiştir.⁸⁶⁰ Bu şekilde ünlenmesinin yanında rivâyetleri hakkında İbn Adi'nin “Mevzû rivâyetleri vardır. Uydurduğu hadisler genelde amellerin faziletlerine dairdir. Salihlerden(zâhid-sûfî) bir kesim bunu yapmakla itham edilmiştir” şeklindeki sözlerinden kendisinin sûfî olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶¹ Malîk

⁸⁴⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeria*, c.1, s.66.

⁸⁵⁰ Sıbtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.126.

⁸⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.2, s.102.

⁸⁵² A.y.

⁸⁵³ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.185.

⁸⁵⁴ A.y.

⁸⁵⁵ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.77.

⁸⁵⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.6, s.84.

⁸⁵⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.517.

⁸⁵⁸ A.y.

⁸⁵⁹ A.y.

⁸⁶⁰ A.y.

⁸⁶¹ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.517.

fakihi olan Ebû Yahya'nın fıkıh halkası da oluşmuştur.⁸⁶² Zekeriyya b. Yahya h.254 yılında vefat etmiştir.⁸⁶³

İbn Kasım (?), İbn Uyeyne (198/813), İbn Vehb (200/815), Said el-Âdem,⁸⁶⁴ Bişr b. Bekr (205/820), Abbas b. Talib (216/831)⁸⁶⁵ gibi râvîlerden rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hatim er-Razî (277/890), Muhammed b. el-Muafâ (310/922), Muhammed b. İsmail el-Mehdî(?), Hasan b. Sufyan (303/915), Hasan b. Ali⁸⁶⁶ kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Hakkında yorumlar ise şu şekildedir:

Sâlih Cezere (293/901); kendisi hakkında “Zekeriyya b. Yahya bize tahdis etti ve yalancılardan büyüklerindendi” demiştir.⁸⁶⁷ Ebû Said b. Yûnus (401/1009); “Zayıftır”⁸⁶⁸, İbn Adî (365/976); “hadis uydurur”⁸⁶⁹, Ukaylî (322-934); “İbn Vehb ve Bişr b. Bekr'den batıl hadisler rivâyet ederdi”⁸⁷⁰ ve Ebû'l-Arab et-Temîmî (333/945); “Hadiste çok leysin idi”⁸⁷¹ değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.

Mevzûat edebiyatından İbnü'l-Cevzî, aktardığı bir hadis sonrasında itham edilenlerden birinin Zekeriyya b. Yahyâ olduğunu söylemiş ve İbn Adî'nin kendisi hakkındaki “Hadis uydururdu” sözünü aktarmıştır.⁸⁷² Farklı bir yerde de aktardığı bir rivâyet sonrası Zekeriyya b. Yahya'yı itham etmiş ve “Yalancılardan büyüklerindendi” demiştir.⁸⁷³ İbn Arrak, Zekeriyya b. Yahyâ'yı itham edilen râvîler arasında zikrettikten sonra “Kezzab” diye tasvip edilmiştir.⁸⁷⁴

⁸⁶² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.6, s.84.

⁸⁶³ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.77.

⁸⁶⁴ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.6, s.84.

⁸⁶⁵ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.517.

⁸⁶⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, c.6, s.84.

⁸⁶⁷ A.y.

⁸⁶⁸ A.y.

⁸⁶⁹ Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.77.

⁸⁷⁰ İbn Hacer, *Lisanu'l Mizan*, c.3, s.517.

⁸⁷¹ A.y.

⁸⁷² İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, c.1, s.456.

⁸⁷³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.320. Muhtemelen basımdan kaynaklanan iki hata mevcut atıf yaptığımız kısımda. Birincisi “Zekeriyya b. Yahyâ el-Vakkar” yerine “el-Vakkad” yazıldığı ve itham edilen kişi söylenirken “Yahyâ” dendiği tesbit edilmiştir. Hâlbuki senedde Yahyâ isminde herhangi bir râvî yoktur.

⁸⁷⁴ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfue*, c.1, s.63.

Rivâyetleri

Zekeriyya b. Yahya'nın hadis aldığı hocalardan başlanarak isnâd zikredilecektir. Mevzûat edebiyatında kendisinden aktarılan rivâyetleri aktaracak olursak;

1. Zekeriyya b. Yahyâ → Bişr b. Bekr → Ebubekir b. Abdillâh → Damrete b. Habib → Gadîf → Bilal'den (r.a) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Ben (peygamber olarak) gönderilmeseydim Ömer gönderilirdi.*”⁸⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, bu rivayeti uyduranın Zekeriyya b. Yahyâ olduğunu beyan etmiştir.⁸⁷⁶
2. Zekeriyya b. Yahyâ → Sened zikredilmeden Enes b. Mâlik'ten aktarılan “*Kendisinden bir hayır görmek veya şerrinden sakınmak için değil sadece Allah rızası için kim Müslüman kardeşine tatlı bir şey yedirirse kıyamet günü Allah ondan yetmiş belayı deffeder*” hadisini uyduran kişiler arasında sayılmıştır.⁸⁷⁷

Ricâl ve tabakât eserlerinde kendisinden aktarılan rivâyetler şunlardır;

1. Zekeriyya b. Yahyâ → Bişr b. Bekr → Evzaî → Yahyâ → Ebû Seleme → Ebû Hureyre'den (r.a) merfu olarak şunu nakleder; “*(Namazda) kıratı sessiz okuduğum da sizler de benim ile beraber okuyun ancak sesli okuduğumda sizler okumayınız.*”⁸⁷⁸

Zekeriyya b. Yahya hakkında yapılan yorumlar ve rivâyetlere bakıldığında kendisinin “metrûk” bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.20. Meçhul Zâhid Râvîler

Mevzûat edebiyatında meçhul olarak anılmış zâhid râvîler şunlardır:

- 1) Abdurrahman b. Hâlid es-Semerkindî ez-Zâhid⁸⁷⁹
- 2) Ahmed b. Sehl ez-Zâhid⁸⁸⁰
- 3) Hasan b. Kasım b. Muhammed ez-Zâhid⁸⁸¹

⁸⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.320.

⁸⁷⁶ A.y.

⁸⁷⁷ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.314.

⁸⁷⁸ Zehebî, *Mîzanu'l-İ'tidal*, c.2, s.77.

⁸⁷⁹ İbn Arrak, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue*, c.2, s.7.

⁸⁸⁰ Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnûa*, c.1, s.125.

⁸⁸¹ A.g.e. c.2, s.373.

- 4) İbn Hafs ez-Zâhid⁸⁸²
- 5) Muavviz b. Davud b. Muavviz ez-Zâhid⁸⁸³
- 6) Muhammed b. Mansûr ez-Zâhid⁸⁸⁴
- 7) Muhammed b. Süleyman el-Bâğendî ez-Zâhid,⁸⁸⁵
- 8) Muhammed b. Ömer b. Cafer ez-Zâhid⁸⁸⁶
- 9) Muhammed b. Ömer b. Mufaddal ez-Zâhid⁸⁸⁷
- 10) Sahnûn en-Nâhikî ez-Zahid⁸⁸⁸
- 11) Ömer b. İbrâhîm ez-Zâhid⁸⁸⁹

---

⁸⁸² A.g.e. c.1, s.200.

⁸⁸³ A.g.e. c.1, s.246.

⁸⁸⁴ A.g.e. c.1, s.230.

⁸⁸⁵ A.g.e. c.2, s.342.

⁸⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.1, s.262.

⁸⁸⁷ Sıbtu'l-Acmî, *Keşfu'l-Hasîs*, s.62.

⁸⁸⁸ Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, c.2, s.346.

⁸⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûat*, c.3, s.146.

SONUÇ

Kur'an ve sünnet, İslam'ın temel kaynakları olması nedeniyle Müslüman toplumun düşünce ve yaşamına ciddi etkileri olmuştur. Hz. Peygamber ve ilk iki halife dönemlerinin, sonraki zamanlara nazaran Kur'an ve Sünnet merkezli daha mutedil bir dönem olduğu görülmektedir. Bu durum Allah Resûlü'nün varlığı ve sahâbenin toplum içerisindeki etkin rollerinden kaynaklanmaktadır. Hz. Osman (r.a) döneminde genişleyen İslam toprakları ile toplum, farklı fikir ve kültürler karşısında olumlu olumsuz bir takım değişimlere maruz kalmıştır. Bunun sonucunda İslam toplumunda etkisi süregelen fikrî ve akidevî ayrılıklar baş göstermiştir.

Fitne dönemi olarak da isimlendirilen bu dönemde öncelikle siyasi ayrışmalar görülmüştür. Giderek derinleşen ayrışmalar İslam coğrafyasında fikir temelli gruplaşmalara evrilmiştir. Oluşan her grup kendisinin hak olduğunu ispatlama endişesi ile kimi zaman ayetleri mefhumundan uzak tevillere yormuş kimi zaman da hadis diye Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan haber uydurmuştur.

Hz. Peygamber'in söylemediği sözü söylemiş gibi, yapmadığı fiili yapmış gibi gösteren haberlere mevzû hadis denmektedir. Hicrî birinci asrın ilk yarısından itibaren İslam toplumunda baş göstermiş fitne olaylarıyla birlikte mevzû rivâyetler de toplum içerisine yaygınlık kazanmıştır. Genellikle fırka görüşünü destekleme, İslam ve Müslümanlara olan düşmanlık, İslam'a ve Müslümanlara hizmet etme ve şahsi menfaatler sağlama gibi sebepler neticesinde uydurma rivâyetlere başvurulduğu görülmüştür. Bu durumlar Hz. Peygamber'in emanetleri olan sünnet için tehdit haline dönüştüğünden ulemâ "isnâd" mekanizmasını geliştirerek uydurma rivâyetlere karşı önlem alma gayretinde olmuşlardır. Mevzû hadisler, bazen lafız ve manalarındaki bozukluklardan, akıl, his ve tarihi olaylara ters düşmesi gibi durumlardan bazen de râvî eksenli araştırmalardan tesbit edilmişlerdir.

Uydurma hareketi içerisinde en tehlikeli grup "zühd ve tasavvuf" ehli olarak ifade edilmiştir. Kendileri için "Allah Teâlâ'nın yeryüzünü kendilerinden boş bırakmadığı, yeryüzünde dağlar gibi olan, yeryüzü ehline kendilerinin bereketi sebebiyle rahmetin indirildiği" denilip övülen bu grup içerisinde hadis uyduranların da bulunması kabullenmesi güç bir durum olarak görülmüşse de içlerinden hadis

uyduranlar olmuştur. Bu işe adları karışanlar, gerekçe olarak hadis uydurmadaki temel gayelerinin İslam ve Müslümanlara hizmet, Müslümanları dine yakınlaştırma ve kalpleri yumuşatma olduğunu iddia etmişlerdir.

Tasavvuf, “Allah ve Resulünün bildirdiklerine tam bir teslimiyet ile kalbi tasfiye, nefsi tezkiye etmekle ulaşılan hâl ve makam” olarak tanımlanabilmektedir. Tasavvufun kişideki işlevi ise onu, mâsivâdan kalben uzaklaştırıp ilahi emir ve yasaklara teslimiyetini kuvvetlendirme yoluyla kişide bazı özel hâller oluşturma ve kişiyi bazı özel makamlara ulaştırmak olmuştur.

İslam tarihinde hayat bulmuş gruplar içerisinde Müslümanların kimliğini ve yaşayış biçimini en fazla tasavvuf hareketinin etkilediğini söylemek abartı değildir. Kur’an ve sünnetin, Müslümanlar için öncelediği “dünya hayatına aldanmama, ölümü sürekli hesaba dâhil ederek yaşama” gibi öğretilerin en somut hali zühd ve tasavvuf ehli arasında görülmüştür. Bu sebeple sûfî ve zâhidler toplum içerisinde derin saygı gördükleri gibi çevrelerini önemli oranda etkileyebilmişlerdir.

Zâhid ve sûfilerin saygınlıkları ve etkinliklerinin yanında kimi zaman gafletlerinden kimi zaman da iyi niyetlerinden Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan haber uydurdukları görülmüştür. En tehlikeli olanı inananları İslama yakınlaştırmak amacıyla Hz. Peygamber adına yalan haber uydurmayı helal görülmesidir. Ne var ki zâhid ve sûfî râvîlerin çoğunun gafletleri dolayısıyla hadis uydurdukları görülmüştür. Diğer grup gaflet ehline nazaran azınlıkta kalmıştır.

Sûfî ve zâhidler, “en fazla hadis uyduran” firkalar arasında zikredilmişlerdir. Bu düşüncenin sayısal verilere dayanırlılığı merak konusu olmuş, bu iddiaların geçerliğini veya geçersizliğini temellendirme üzerine bu çalışma hâsıl olmuştur. Toplumsal güven ve itibarları üst düzeyde olması dolayısıyla uydurma hareketi içerisinde en tehlikeli grup oldukları şüphe götürmemektedir.

Mevzûat edebiyatı içerisinde hadis uydurmakla itham edilen gruplar arasında “insanları hayra davet edenler, sâlihler ve takva ehli olanlar” zikredilmektedir. Bu grup ile zühd ve takva ehli olan sûfiler ve zâhidler kastedilmektedir. Bu anlamda mevzûat edebiyatında ortak bir yapı içerisinde ele alınan sûfî ve zâhidler çalışmamızda da birlikte ele alınmıştır. Araştırmamız esnasında mevzûat edebiyatı içerisinde kendileri için; şeyhu’s-sûfîyye, sûfî ve tarikat ehli denmiş râvîler, “sûfî

râvîler” olarak ele alınmıştır. Zâhid, âbid, müteabbid, sâlih, vaiz ve vakkâr olarak isimlendirilmiş ve zühd ehli olduğu tespit edilmiş râvîler ise “zâhid râvîler” olarak incelenmiştir. Araştırmamızda mevzûat edebiyatında sûfî olarak hadis uydurduğuna vurgu yapılmış râvîlerin sayısının yirmi altı ve zâhid olanların sayısının ise otuz olduğu tespit edilmiştir.

Hadis uydurmakla itham edilen râvîleri toplayan İbn Arrak'ta toplamda bin yedi yüz küsur hadis uydurmakla itham edilmiş râvî olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere İbn Arrak mevzûat edebiyatında itham edilmiş râvîlerin yanında ayrıca ricâl ve tabakat eserlerinde zikredilen metrûk râvîlere de eserinde yer vermiştir. Bu durumda mevzûat edebiyatına nisbeten iki üç misli itham edilmiş râvîyi zikretmiştir. Çalışmamızda zikredilen zâhid-sûfîlerin sayısının “meçhullerle” elli altı olduğu görülmektedir. Bu durumdan hareketle zâhid-sûfîlerin uydurma hareketi içerisindeki etkinliklerinin diğer gruplara nazaran ciddi sayılabilecek bir orana tekabül etmediği görülmüştür. Dolayısıyla uydurma haber rivâyet etme noktasında sûfî ve zâhidlerin çoğunlukta olduğunu iddia etmenin doğru olmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs* (thk. Abdulhamid Hindâvî), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2000.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî, *ez-Zühhd*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).

-----, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2001.

ALÎ EL-KÂRÎ, *el-Esraru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa el-Ma'ruf bi'l-Mevziati'l-Kubra* (thk: Muhammed es-Sabbâğ), Daru'l-Emane, Beyrut 1986.

ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.

ÂŞIKKUTLU, Emin, *Ricâl İlmine Giriş*, İFAV yayınları, İstanbul 2007.

AYDINLI, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İstanbul 1986.

-----, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV yayınları, İstanbul 1997.

AYNÎ, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi* (Sad. Hüseyin Rahmi Yananlı), Kitabevi yayınları, İstanbul 1992.

BAĞDADÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb, *Târihu Bağdad* (thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.

-----, *el-Câmi li Ahlaki'r-Râvî ve Âdabi's-Sâmi* (thk.: Mahmud Tahhan), Mektebetu'l-Maârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad 2002.

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Kitabu't-Duafâ* (thk.: Ahmed b. İbrahim), Mektebetu İbn Abbas, Beyrut 2005.

-----, *et-Tarihu'l-Kebir*, Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad

CEBECİOĞLU, Ethem, *prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, Ankara 1987.

CEMÂLEDDİN EL-KÂSİMÎ, *Kavâ'idü't-Tahtîs min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).

CURCÂNÎ, Ebû'l-Kasım Hamza b. Yûsuf, *Tarîhu Curcân* (thk.: Muhammed Abdulmuîd), Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1987.

CUZCÂNÎ, Ebû İshak İbrâhîm b. Ya'kub b. İshak, *Ahvalu'r-Ricâl* (thk.: Abdulazim el-Bestavî), Hadis Akademi, Pakistan (t.y).

ÇAKAN, İsmail Lütü, *Hadis Usûlü*, İFAV yayınları, İstanbul 2018.

DÂREKUTNÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn* (thk.: Abdurrahim Muhammed el-Kaşkârî), Mecelletu'l-Camiati'l-İslamiyye, Medine 2011.

-----, *el-İlelu'l-Vârîde fi'l-Ahâdisi'n-Nebeviyye*, Daru't-Taybe, Riyad 1985

-----, *Tâlikatu't-Dârekutnî ala'l-Mecrûhîn Li İbn Hibbân* (thk.: Halil b. Muhammed), Daru'l-Kutubi'l-İslamî, Beyrut 1994.

EBÛ ABDİLLAH ES-SALİHÎ, Muhammed b. Ahmed, *Tabakât Ulamai'l-Hadis* (thk.: Ekrem Bûşî, İbrâhîm Zeybek), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1996.

EBÛ ABDİRRAHMAN ES-SÜLEMÎ, Muhammed b. Hüseyin, *Tabakatu's-Sûfiyye* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşîr b. Şeddad b. Amr el-Ezdî es-Sicistanî, *Sünen* (thk.: Şuayb Arnavut, Muhammed Kamil Kerre), Daru Risaleti'l-Alemiyye, Beyrut 2009.

EBÛ GUDDE, Abdulfettah, *Lemahat min Tarihi's-Sünneti ve Ulumi'l-Hadis*, Mektebetu Matbuatu'l-İslam, Haleb-Beyrut 1984.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillan el-İsbehanî, *Hilyetul Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1975.

-----, *Tarîhu Esbehân* (thk.: Seyyid Hasan), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

-----, *ed-Duafâ* (thk.: Faruk Hammade), Daru's-Sekafe, Beyrut 1984.

EBÛ ŞEHBE, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrailiyyat ve'l-Mevduat fi Kutubi't-Tefsir*, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1987.

EKREM ÖMERÎ, *Buhus fi Tarihi's-Sünneti'l-Muşrife*, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine 1984.

EL-AVNÎ, Şerif Hâtim, *et-Tahric ve Dirasetu'l-Esanid*, Mülteka Ehli'l-Hadis, Mekke 1997.

ELBÂNÎ, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasuri'd-Din b. el-Hâc, *Silsiletu Ehadisi's-Sahihâ ve Şey'un min Fıkhihâ ve Fevaiduha*, Mektebetu'l-Mearif li'n-Neşr, Riyad 1995.

-----, *Silsiletu'l-Ehadis Daiife ve'l-Mevdûe*, Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1992.

EL-KETTANÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû'l-Feyd Cafer b. İdris, *er-Risâletü'l-Müstetrafe* (thk.: Muhammed el-Zemzemî), Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2000.

EL-MUALLİMÎ, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemanî, *el-Envaru'l-Kaşife* (thk.: Ali b. Muhammed el-İmrân), Daru Alemu'l-Fevâid, Mekke (t.y.)

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İFAV yayımları, İstanbul 2017.

ERGİNLİ, Zafer, *Oryantalizm ve Mistisizm Arasında Batı Dünyasında Tasavvufa Bakış Biçimleri Üzerine*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane 2018.

FELLÂTE, Ömer b. Hasen Osman, *el-Vadu fi'l-Hadîs*, Daru'l-Minhac, Beyrut 2016.

FETENÎ, Muhammed Tahir b. Ali, *Tezkiretu'l-Mevzûat, İdaretu'l-Tab'atu'l-Münîre*, Beyrut 1924.

FÎRUZÂBADÎ, Mecdüddin Ebû Tahir Muhammed b. Ya'kub, *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2005.

GAZÂLÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkiz mine'd-Dalal ve'l-Mufsih bi'l-Ahval*, Daru'l-Minhac, Beyrut 2015.

-----, *İhyâ'ü Ulûmi'd-Din* (thk.: Ali Muhammed Mustafa, Said el-Mehasîni), Daru'l-Feyhâ, Dimeşk 2010.

HÂKİM ET-TİRMÎZÎ, Muhammed b. Ali b. Hasan, *Nevâdiru'l-Usûl fi Ahadîsi Resûl* (thk.: Abdurrahman Umeyre), Daru'l-Cîl, Beyrut 1992.

HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîşâburî, *Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis* (thk.: Seyyid Muazzam Hüseyin), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1977.

-----, *Müstedrek ala's-Sahihayn* (thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

HATAMLEH Thamer - Veysel Özdemir, *Uygulamalı Hadis Usûlü*, Hikmetevi yayımları, İstanbul 2019.

HATİB EL-BAĞDADÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Camî li Ahlaki'r-Râvî ve Adabi's-Sami* (thk.: Mahmud Tahhan), Mektebetu'l-Mearif, Riyad 1989.

HEREVÎ, Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed, *Menâzilu's-Sâirîn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

İRAKÎ, Zeyneddin Ebû'l-Fadl Abdurrahîm b. Hüseyin, *et-Tebziratu ve't-Tezkire Fi Ulûmi'l-Hadis* (thk.: el-Arabî ed-Dâiz el-Firyatî), Mektebutu Dari'l-Minhac, Riyad 2007.

ITR, Nureddin, *Usûlu'l-Cerhi ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, Daru'l-Minhaci'l-Kavm, Dimeşk 2019.

-----, *Menhecu'n-Nakdi Fi Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 2017.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed b. Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*(thk.: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcut), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

İBN ARRAK, Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *Tenzihu's-Şeriatî'l-Merfue ani'l-Ahadisi'l-Meşnuetu'l-Mevdua* (thk.: Abdulvahhap Abdullatif, Abdullah Muhammed Sıddık el-Gumarî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1978.

İBN ASAKİR, Ebû'l-Kasım Ali b. Hüseyin, *Tarih Dimeşk* (thk.: Amr b. Ğuramete'l-Amrevî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Munzir, *el-Cerhu ve't-Ta'dil*, Daru İhyai Turasi'l-Arabî, Beyrut 1952.

İBN HACER, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetu'n-Nazar fi Tavdihi Nuhbeti'l-Fiker* (thk.: Nureddin Itr), Matabatu's-Sabah, Dimeşk 2000.

-----, *Lisanu'l-Mîzan* (thk.: Abdulfettah Ebû Gudde), Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2002.

-----, *Takrîbu't-Tehzîb* (thk.: Muhammed Avvame), Daru'r-Reşîd, Haleb 1991.

-----, *Tehzibu't-Tehzib*, Matbaatu Daireti'l-Maarif, Hindistan 1905

-----, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe* (thk.: Adil Ahmed), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefiyâtu'l-Âyan* (thk.: İhsan Abbas), Daru Sadr, Beyrut 1900.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, Dâiretu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Hind 1973.

-----, *el-Mecruhin min'el-Muhaddisin ve'l-Metrukin ve'd-Duafâ* (thk.: Mahmud İbrahim Zayid), Daru'l-Va'y, Haleb 1396.

İBN KÂNÎ', Ebû'l-Huseyn Abdulbâki b. Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe* (thk.: Salah b. Salim), Mektebetu'l-Guraba, Medine 2007.

İBN KESÎR, Ebû 'l-Feda İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1986.

-----, *Tabakatu's-Şafiyyin* (thk.: Ahmed Haşim, Muhammed Azb), Mektebetu's-Sekafetu'd-Diniyye, Beyrut 1993.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, Mektebetu'l-İslamî, Beyrut 1999.

İBN MACE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen* (thk.: Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), Daru İhyai Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut 1986.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sâdr, Beyrut 1993.

-----, *Muhtasar Tarih Dimeşk* (thk.: Ruhiye en-Nuhas, Muhammed Mutî), Daru'l-Fikr, Suriye 1984.

İBN RECEB, Zeyneddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed el-Bağdadî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (thk.: Nureddin Itr), Daru'l-Minhaci'l-Kavim, Dimeşk 2019.

-----, *Fedâilu's-Şam* (thk.: Ebû Abdirrahman Adil b. Sâd), Daru'l-Kutubu'l-Arabiyye, Beyrut (t.y).

İBN SAD, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sad el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

İBN ŞÂHİN, Burahneddîn İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Keşfu'l-Hasîs ammen Rumiye bi Vad'î'l-Hadîs* (thk.: Suphi es-Sâmîrâî), Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1987.

İBN TEYMİYYE, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *er-Reddu ala'l-Ahnaî* (thk.: Danî b. Munîr), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2002.

-----, *Fikhu't-Tasavvuf*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut 1993.

İBNÜ'L-BEY', Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *Sualât Mesud b. Ali es-Siczi* (thk.: Muvaffak b. Abdillâh), Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1988.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzûat*, Mektebetu'l-Selefiyye, Medine 1966.

-----, *ed-Duafâ ve'l-Metrukün* (thk.: Abdillâh el-Kadî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

-----, *el-İlelu'l-Mütenahiye fi'l-Ahadisi'l-Vâhiye* (thk.: İrşadu'l-Hak el-Eserî), İdaretu'l-Ulumi'l-Eseriyye, Pakistan 1981.

İBNÜ'L-ESÎR, Mecduddin ebu's-Saadet el-Mubarek b. Muhammed b. Muhammed, *Câmiu'l-Usûl fi Ehadisi'r-Rasul* (thk.: Abdulkadir Arnavut), Mektebetu'l-Hulvanî, Beyrut 1969.

İBNÜ'L-KAYSERANÎ, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tahir eş-Şeybanî, *Tezkiretu'l Huffaz* (thk.: Hamdi Abdulmecid es-Selefi), Daru's-Semii, Riyad 1994.

-----, *Zehîratu'l-Huffaz* (thk.: Abdurrahman Feryevâî), Daru's-Selef, Riyad 1996.

İBNÜ'L-KAYYIM, Muhammed b. Ebibekr el-Cevziyye, *el-Menaru'l-Munîf* (thk.: Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbuatu'l-İslamiyye, Haleb 1970.

-----, *Medâricu's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyake Na'budu ve İyyake Nesteîn* (thk.: Muhammed el-Mu'tasim Billâh), Daru'l-Kutubu'l-Arabî, Beyrut 1996.

İBNÜ'L-VEZÎR, Muhammed b. İbrâhîm b. Ali, *el-Avâsım ve'l-Kavâsım* (thk.: Şuayb el-Arnavut), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1994.

KAMİL MUSTAFA eş-Şîbî, *Safahat Mukessefe min Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamî*, Daru'l-Menahil, Lübnan 1997.

KANDEMİR, Yaşar, *Mevzû Hadisler*, İFAV yayınları, İstanbul 2019.

KAYA, Murat, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.

KETTANÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-Mutenasir mine'l-Hadis'l-Mütevâtir* (thk.: Şerif Hicazî), Daru'l-Kutubi's-Selefiyyeti, Mısır (t.y).

KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, Daru'l-Mearif, Kahire 1989.

KUTLÛBÛĞÂ, Ebû'l-Fidâ Zeyneddin Kasım b. Kutlûbûğâ es-Sûdûnî, *es-Sikatu Mimmen Lem Yeka' Fi Kutubi's-Sitte* (thk.: Şadî b. Muhammed b. Salim Âl Nu'man), Merkezu Nu'man li'l-Buhusî ve'd-Dirasati'l-İslamiyyeti ve Tahkiku't-Turas ve't-Tercemeti, Yemen 2011.

MİZZÎ, Ebû'l-Haccac Yûsuf b. Abdirrahman b. Yûsuf, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâi'r-Ricâl* (thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1980.

MOĞOLTÂY, Ebû Abdillâh Alâeddin Moğoltây b. Kuleyh b. Abdillâh, *İkmalu Tehzibi'l-Kemal* (thk.: Adil b. Muhammed, Usame b. İbrâhîm), el-Faruku'l-Hadisiyye, Beyrut 2001.

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed b. Ali, *Feydü'i-Kadir Şerhu el-Camiu's-Sağîr*, Mektebetu't-Ticariyye Kubra, Mısır 1964.

MÜSLİM, Müslim b. Haccac Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî, *el-Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar Bi Nakli'l-Adli Ani'l-Adli İlä Resulillah (sav)* (thk.: Muhammed Fuad Abdu'l-Bakî), Daru İhyai Turasi'l-Arabî, Beyrut.

NAYİF B. SALÂH, *es-Selsebîlu'n-Nakî fî Teracîmi Şuyûhu'l-Beyhakî*, Daru'l-Asime, Suud 2011.

-----, *er-Ravdu'l-Basim fî Teracîmi Şuyûhu'l-Hâkim*, Daru'l-Asime, Suud 2011.

NESAÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *ed-Duafâ ve'l-Metrukin* (thk.: Mahmud İbrahim Zayid), Daru'l-Va'y, Haleb 1976 .

RÂMEHURMUZÎ, Ebû Muhammed Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-Fasil beyne'r-Râvî ve'l-Vâî* (thk.: Muhammed Accac Hatib), Daru'l-Fikr, Beyrut 1983.

REYNOLD A. NICKHOLSON, *İslam Sûfileri* (Terc.: Yücel Belli- Murat Temelli), Ataç yayınları, İstanbul 2004.

SEHAVÎ, Şemseddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekasîdu'l-Hasene* (thk.: Muhammed Osman Huşt), Daru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1985

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Kemaleddin, *Elfiyye fî'l-Hadis*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut (t.y).

-----, *el-Leâlî'l-Masnûa fî'l-Ahadîsi'l-Mevzûa* (thk.: Muhammed Abdulmunim), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2019 .

-----, *Tedribu'r-Râvî*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Lübnan 2014.

SÜHREVERDÎ, *Avârifü'l-Mearif (Gerçek Tasavvuf)* (çev.: Dilaver Selvi), Semerkant yayınları, İstanbul 1996.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidu'l-mecmûa fî'l-Ahadîsi'l-Mevzûa* (thk.: el-Meâlimî el-Yemânî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutir, *Mu'cemu'l-Esvet* (thk.: Tarık b. İvedullah, Abdulmuhsin el-Hüseynî), Daru'l-Haremeyn, Kahire 1994.

-----, *Mu'cemu'l-Kebir* (thk.: Hamdi b. Abdilmecid), Mektebetu ibn Teymiyye, Kahire 1994.

-----, *Mu'cemu's-Sağir* (thk.: Muhammed Şekur Mahmud), el-MektEbû'l-İslamî, Kahire 1985.

TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, Daru't-Turas, Beyrut 1966.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhak, *Sünen* (thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbakî, İbrahim Utve), Şeriketu Mektebe ve Matbuati Mustafa el-Babî el-Helebî, Mısır 1975.

UKAYLÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Duafau'l-Kebir*(thk. el-Kalecî), Daru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut 1984.

YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV yayınları, Ankara 2000.

YILDIRIM, Enbiya, *Hadis Problemleri*, OTTO yayınları, Ankara 2015.

ZEHDANÎ, Muhammed b. Matar, *İlmu'r-Rical Neşetuhu ve Tatavvuruhu*, Daru'l-Hudeyrî (t.y).

ZEHEBÎ, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyatu'l-Meşahiri ve'l-A'lam*(thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf), Dar'ul Ğarbi'l-İslamî 2003.

-----, *Divanu'd-Duafâ ve'l-Metrukîn ve Halkun Mine'l-Mechulîn ve Sikâtun Fihim Lîn* (thk.: Hammad b. Muhammed el-Ensârî), Mektebetu'n-Nehdetu'l-Hedisiyye, Mekke 1967.

-----, *Siyeru a'lami'n-Nubelâ* (thk.: Heyet), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1985.

-----, *Zikru Esmâi men Tukullime fihi ve Huve Muvessekun*(thk. Muhammed Şekur el-Hacî), Mektebetu'l-Menar, Suriye 1986.

-----, *Zikru Men Yu'temedu Kavluhu fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil* (thk.: Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Beyrut 2007.

ZEREKLÎ, Hayrettin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A'lam*, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 2002.